ألقول المسرج في حكم إسقاط المروج

مع

الاقساط في دفع الاعتراضات على الاسقاط

لأستاذ الحديث فداء محمد
بن محمد عارف بن محمد معصوم ألمعصومي
ألحنفي

أدام الله خدمته للدين الهادي

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فداء محمّد المعصومي

(c) ketabton.com: The Digital Library

القول المسرج في حكم اسقاط المروج مع الاقساط في دفع الاعتراضات على الاسقاط

الفهرس

الموضوع **الصفحة**

تمهيد:..١٠

خطبة الكتاب:...١٢

حيله اسقاط مركب اضافي ده: ١٢

د حيلې تعريف:...١٢

د حيلې اقسام:...١٣

حيله اسقاط د قسم اول څخه ده:..١٧

حيله اسقاط مسنون او مستحب عمل دی: ١٨

حيله اسقاط په حقيقت کې حيلة الفديه ده: ١٨

حيله په قرآن کريم ثابته ده: ١٨

حيله په احاديثو مبارکانو ثابته ده: ١٩

حيله په اجماع ثابته ده: ١٩

حيله په قياس ثابته ده: ١٩

فديه په قرآن کريم ثابته ده: ٢٠

فديه په احاديثو مبارکانو ثابته د: ٢٠

فديه په اجماع ثابته ده: ٢٠

فديه په قياس ثابته ده: ٢١

د مجموع مرکب نسبت يو فقهي رسول الله «صلعم» ته کړی دی:......٢٣

د مجموع مرکب نسبت يو فقهي عمر بن الخطاب ته کړی دی:........٢٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

حيرانونكې واقعه: ٢٨
علامه ابن نجيم المصرپه البحر الرائق كې وايي: ٢٨
علامه محمد علاء الدين الحصكفي په در المختار كې وايي:............٢٩
علامه محمد آمين ابن عابدين په رد المحتار كې وايي:..................٢٩
علامه محمد آمين په منحة الخالق كې وايي: ٣٢
علامه سيد احمد الطحطاوي په طحطاوي كې وايي:..........................٣٤
علامه نظام او نور كبار علماء كرام په الفتاوى الهندية كې وايي:........٣٦
علامه حسن بن علي الشرنبلالي په مراقي الفلاح او نور الايضاح كې وايي:...٣٧
علامه فريد الدين عالم بن العلاء الدهلوي الهندي په الفتاوى التاتارخانية كې وايي: ٣٨
علامه شيخ امام حافظ الدين محمد بن محمد بن شهاب المعروف «بابن البزاز» په الفتاوى البزازية كې وايي: ٣٨
علامه محمد علاء الدين ابن ابن عابدين په منة الجليل كې وايي.........٣٩
مفتي ممتاز احمد ته پنځه خبرې: ....:٤١
حيله اسقاط پر دوه قسمه ده: ٤٥
علماء كرامو ته شكايت او گيله: ٤٨
د ميت لپاره پينځه احوال دي: ٥١
د حيله اساقط كيفيت: ٥٤
الاقساط في دفع الاعتراضات على الاسقاط:..............................٦٢
لومړى ځواب: ٦٣
دوهم ځواب: ٦٣

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم ځواب: ٦٤
څلورم ځواب: ٦٦
پنځم ځواب: ٦٧
شپږم ځواب: ٧٧
اووم ځواب: .... ٧٧..........اتم ځواب..........................٧٨
بعض علماء کرامو ته ځواب: ٧٩
تحقیق عجیب و مفید په بدعت کې: ٨١
محمل د هغه احادیثو مبارکانو چې وارد په ذم د بدعت کې دي:.......٩٠
د فقهاء کرامو عبارات په بدعت کې: ٩٣
د بعض علماء کرامو اشتباه؛ که د رسول الله «صلعم» یا د صحابه کرامو
رض څخه ثابت و، سنت دی، ګنې نو بدعت دی: ٩٥
اوله سهوه: ٩٥
دویمه سهوه: ٩٥
دریمه سهوه: ....٩٨..........څلورمه سهوه.......................٩٨
لومړی سوال: د حیله اسقاط په وجه خلک بې لمانځه کیږي:...........٩٩
ځواب: ٩٩
دوهم سوال:حیله اسقاط داسې حیله ده، لکه د بني اسرائیلو............١٠٠
ځواب: ١٠٠
دریم سوال: په حیله اسقاط کې رجوع في الهبه ده:.....................١٠٠
ځواب: ١٠٠
څلورم سوال: حیله اسقاط مسخرې دي: ١٠١
ځواب: ١٠٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم سوال: په حیله اسقاط کې غنیان ناست وي:........................۱۰۶
ځواب: ۱۰۶
شپږم سوال: په حیله اسقاط سره دفن ځنډیږي: ۱۰۹
اووم سوال: ولې حیله اسقاط پدغه ورځ کوئ: ۱۰۹
اتم سوال: ولې یې همېشه کوئ، دا خو التزام دی: ۱۱۰
نهم سوال: په حیله اسقاط کې مفاسد دي: ۱۱۱
لسم سوال: علماء کرام یې د خپل مفاد لپاره کوي:..........................۱۱۳
یوولسم سوال: حیله اسقاط باید د بې لمانځه کس وسي:................۱۱۴
دوولسم سوال: د جنازې له لمانځه وروسته دعا کول مکروه ده:.......۱۱۵
دیارلسم سوال: بعض علماء کرام وایي: د میت د کور ډوډۍ خوړل
مکروه ده: ۱۲۵
څوارلسم سوال: بعض علماء وایي: چې رسول الله ندی کړی، مونږ یې
ولې وکړو، او بل د یو شيء چې مقتضی موجود وي، او مانع نوي موجود
د هغه ترك سنت دی: ۱۲۶
اهمه مسئله: ۱۳۲
مهمه مسئله: ۱۳۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

نحمده ونصلي على رسوله الكريم

أما بعد: محترمو مسلمانانو تاسي ته معلومه ده، چې په موجوده دور کې يو چپه باد را الوتی دی، يو ډول برعکس معاملاتې په جهان کې شروع دي، تور ته سپين او سپين ته تور وايي، حق ته باطل او باطل ته حق وايي،عدل ته ظلم او ظلم ته عدل وايي، حلال ته حرام او حرام ته حلال وايي. تاسي يې بالمشاهده ويني، چې د الله تعالى پر ځمکې د الله جل جلاله بندګانو ته د الله جل جلاله قانون نه غواړي، د بندګانو قانون ورته غوره بولي؛ بلکې د غرب قانون ورته لايق ګڼي، او په دې نظريې کې له دغو خلکو سره ډير علماء هم شريک دي. د الله جل جلاله د قانون نه باغيان په اسلامي رياستونو کې ارتې تنې ګرزي، او د بنده د قانون باغيان ګنهګاران او واجب القتل بلل کيږي. د الله جل جلاله د قانون خواهان او محافظين دهشتګرد او مفسدين دي، او د کفري قانون خواهان او محافظين اتلان او مصلحين دي، عرياني و فحاشي کمال او بشر دوستي بلل کيږي، ستر او حياء نقص عيب او تجاوز بلل کيږي، فريب او چل بازي چالاکي بلل کيږي، د شريعت مطابق ژوند تيرول سادګي بلل کيږي. د ډيرو نارينه وو د ښځو لباس او فيشن خوښ دی، او د ډيرو ښځو بيا د نارينه وو لباس او هيئت خوښ دی، حتى داسې وخت راغلی دی، چې علماء د سنتو او مستحباتو په ترک کې کوښښ کوي، دليل دا وايي: چې دا خو نه فرائض دي، او نه واجبات دي، پاته دې سي، هيڅ پروا نلري، او هغه څوک چې دوام ورباندې کوي، پر هغه د بدعتي مهر وهي، پسې وايې: دا التزام د ما لايلزم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، خپل دوام على الترک التزام د ما لا يلزم نه بولي، او د بل دوام على الإتيان التزا د ما لايلزم بولي، و إلى الله المشتکی.

له دې جملې نه حيله اسقاط ده؛ مگر دغه حيله چې په قرآنکريم، سنت نبوي، اجماع او قياس باندې، او دغه رنگه په اقوالو د مفسرينو، محدیثنو، اصولينو او فقهاء کرامو ثابته وه، نو دغه علماوو ته د انکار هيڅ وجه نه وه. نو بيا يې داسې کوشش وکړ، چې حيله اسقاط منو؛ مگر مروج اسقاط نه منو.

بعض وايي: چې په قرون الثلاثه کې نه و موجود، نو بدعت دی او بعض وايې: چې کونکي دوام ورباندې کوي، نو التزام د ما لايلزم دی، او بعض وايې: چې مروج اسقاط په ډيرو مفاسدو مشتمل دی. بالآخيره پدې کې ټول متفق دي، چې ترک يې لازم دی. او دې خبرې ته نه گوري، چې قاضي بيضاوي او انور شاه کشميري وغيرهما وايي: چې استقباح د مباح کفر دی. لهذا زمونږ په دغه رساله کې زمونږ د علاقو اسقاط مروج ثابتول او د دغه درو خبرو رد کول مقصود او هدف دی. او بل مو قصد کړی دی، چې په ډير اختصار سره ليکنه وکړو؛ ځکه په حيله اسقاط کې له ډير پخوا څخه علماء مذهب کتابونه ليکلي دي، له هغو څخه يو عمده کتاب منة الجليل لبيان اسقاط ما على الذمة من کثير و قليل، دا کتاب د محمد علاء الدين إبن إبن عابدين الشامي رحمة الله عليه دی، وما توفيقي إلا بالله وهو حسبي نعم المولی ونعم النصير.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الحمد لله الواحد المنان الذي و عد من أطاعه بنعيم الجنان، و توعد من جحده بجحيم النيران، و ستر من فجر بجميل الإحسان، و عذر من اعتذر من قبيح العصيان، و غفر لمن عبر الى حرم الغفران يسبح له الملك بالاعوان، و الفلك بالدوران، والبرق باللمعان، والسحاب بالسريان، والنهر بالجريان، والشجر بالأغصان، والزهر بالالوان، والروض بالغدران، والبر بالكثبان، والبحر بالحيتان، ومنّ علينا بالكد، والاحتيال للفرار عن الحرام، والتباعد عن الوقوع في الاثام لدفع الضرار ، واسقاط الواجب عن النفس، وعن ذمة الأنام لا لإبطال الشرع وتحليل الحرام، ولا لإبطال حق المسلم والولدان، فإنه اثم والعدوان، والصلوة والسلام على محمد خير الخلائق والجان وعلى آله وأصحابه ما دام الدوران وتعاقب الملوان.

أما بعد: قال الله تعالى في محكم القرآن: ﴿وتعاونوا على البر والتقوى، ولا تعاونوا على الإثم والعدوان﴾ ألمائدة.

حيله اسقاط مركب اضافي ده: «حيلة الاسقاط» يعني: د اسقاط حيله. د مركب تشريح موقوف وي پر تشريح د اجزاوو، ځکه چې د مرکب تعريف موقوف وي پر تعريف د اجزاوو باندي.

«**حيلة**» **هغه شيء ته وايي:** چې د هغه په سبب مقصود ته انسان په پټه جائزه طريقه رسيږي، هغه که قول وي، او که فعل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ألحيلة هي ما يتوصل به إلى مقصود بطريق خفي مباح. فتح الباري، والعيني، والقسطلاني.

او علامه إبن نجيم مصري وايي: الحيل جمع حيلة وهي الحذق في تدبير الامور وهي تقليب الفكر حتى يهتدي الى المقصود وأصلها الواو، آه. يعني: حيل د حيلې جمع ده، او حيله په تدبير د أمورو کې هوښياري او بيداري ته ويل کيږي، او سوچ او فکر وهل دي تر داسې وخته پورې چې مقصود ته ورسيږي.

«اسقاط» مصدر دی، مجرد يې سقط يسقط دی، د نصر ينصر له باب څخه دی، او معنی يې «غورځول» ده. د مسلمان پر ذمه باندې لمونځ روژه يا کفاره قسم او يا حج وي، مثلا: نو کوم وخت چې مسلمان دغه ادا کړي، د ده له ذمې څخه دغه أمر ساقط سي، او دی ترې فارغ شي، او يا يې د ادا کولو نه عاجز شي، بيا فديه ورکړي، د فديې په ورکړې سره يې ذمه فارغه شي، او يا د ده پر ځای بل څوک حج وکړي، نو د ده له ذمې نه حج وغورځي. نو د مجموع مرکب اضافي «حيلة الاسقاط» معنی دا شوه، حيلة في اسقاط هذه الامور أو لاسقاط هذه الأمور، يعني: د مسلمان د ذمې د فارغه کېدلو له لمانځه، روژې، او کفاره قسم وغيرهم څخه په يو اسانه او جائزه لار؛ ځکه فارغه کېدل خو په فديه سره کيږي په وخت د عجز کې، او هغه فديې ته داسې طريقه جوړه کړي، چې هم فديه ورکړي، او هم د وارث قدرت په ورسيږي.

حيله بيا اقسام لري: بعض جائز دي او بعض ناجائز دي.

مطلق فديه په قرآن عظيم الشان سره او په نبوي أحاديثو سره ثابته ده، انکار ځيني کفر دی؛ ځکه انکار د قرآن عظيم الشان څخه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق شيء هغه ته وايي: چې وجود يې په خارج کې په وجود د يوه فرد سره راځي، کله منحصر په واحد کې وي، او کله بيا ډېر افراد لري، د دغو افرادو امتياز په قيوداتو او تشخصاتو سره وي، د دغو افرادو و ما به الاشتراک ته نوع يا جنس ويل کيږي، دغه مطلق دی. او ما به الامتياز ته يې قيد او تشخص وايي او مجموع ته فرد ويل کيږي، او د مطلق حکم دا دی، چې احکام د عموم و خصوص او احکام متضاده په اعتبار د افرادو وربانديې جاري کيږي په قرآن کريم کې د حيلې لپاره ډېر افراد ذکر دي، يو فرد يې د يوسف عليه السلام حيله ده، چې د خپل ورور د راګرځيدو لپاره يې جوړه کړه او بل فرد يې د ابراهيم عليه السلام حيله ده، چې له کفارو څخه يې ځان په خلاص کړ، ورته ويې ويل ميلې ته نه ځم، مريض يم. او بل فرد يې د ايوب عليه السلام حيله ده، چې د قسم د حانث توب څخه يې ځان په خلاص کړ، او بل فرد د اصحاب السبت حيله ده، چې حرام يې ځان ته په حلال کړو، او دا ډول نوري هم ذکر دي، اوس په دغو ټولو افرادو کې حيله موجوده ده، مګر د هر فرد د هغه بل فرد څخه امتياز په قيد او تشخص سره حاصل دی، په حيله کې ټول افراد سره شريکان دي، او تشخص د هر فرد ځانته دی، مثلا: د ايوب عليه السلام حيله د حنث څخه د خلاصون لپاره وه، او د اصحاب السبت حيله لپاره د تحليل د حرامو وه؛ نو يوه جائز ده او بله ناجائز ده؛ ځکه هر کلی په اعتبار د افرادو په حکمين متضادين متصف کيږي، لکه: انسان، عالم، جاهل، قائم، قاعد، اسود او ابيض، مثلا: دا ټول صحيح دي؛ ځکه يو فرد عالم دی او بل فرد جاهل دی، وعلی هذا القياس. نو يوه حيله بغير د قيد زائده ده، دا نفس حيله ده. او بله حيله سره د قيد زائده ده، دا فرد د حيلې دی، مثلا: حيلة الابراء، حيلة

(c) ketabton.com: The Digital Library

التحليل، حلية التحريم او حيلة الاسقاط. لهذا په قرآن عظيم الشان کې نفس حيله ثابته ده؛ ځکه په قرآن عظيم الشان کې د حيلې افراد موجود دي، په ضمن د افرادو کې نفس حيله لازمي وجود لري؛ مګر دغه افراد بعض جائز دي، او بعض ناجائز دي، د دغو افرادو د معرفت لپاره علماء کرامو حيله تقسيم کړې ده.

إعلم ان الحيل الواردة في القرآن والحديث ثلاث.

ألأول: ما كان لتحليل الحرام و ابطال الشرع وهي حرام، كحيلة لبني إسرآئيل للصيد يوم السبت، وكما حرم الله تعالى عليهم الشحوم فجملوها، يعني: أذابوها ثم باعوا دسمها.

والثانية: ما يكون لدفع الضرر عن نفسه او عن غيره، كما احتال يوسف عليه السلام.

والثالثة: ما يكون لاسقاط الواجب عن الذمة كما احتال ايوب عليه السلام للبر عن اليمين الواقع في شأن إمرأته، وكما احتال النبي صلى الله عليه وسلم في شأن المريض الزاني الغير المحصن، منهاج السنن (٤/٢٢). وهكذا في زاد المحتاج، (٥/٧٢).

قال: في التاتارخانية: مذهب علمائنا ان كل حيلة يحتال بها الرجل لابطال حق الغير ليتخلّص بها عن حرام او يتوصل بها إلى حلال فهي حسنة، وهو معنى مانقل عن الشعبي: لا بأس بالحيلة فيما يحل. قوله: قال الله تعالى: ﴿وخذ بيدك ضغثا فاضرب به ولاتحنث﴾ هذا تعليم الملخص

(c) ketabton.com: The Digital Library

لأيّوب عليه السلام عن يمينه التي حلف ليضربن إمرأته مائة عود، وقد تعلق محمد بهذه الآية في مسائل الحيل، والخصاف لم يتعلق بها في حيله..........

وعن إبن عباس (رضي الله تعالى عنهما) انه قال: وقعت وحشة بين هاجر و سارة، فحلفت سارة إن ظفرت بها قطعت عضوا منها فأرسل الله تعالى جبرئيل عليه السلام إلى ابراهيم عليه السلام أن يصلح بينهما، فقالت سارة ما حيلة يميني فأوحى الله تعالى إلى ابراهيم عليه السلام أن يأمر سارة أن تثقب أذني هاجر فمن ثم ثقوب الآذان، كذا في التاتارخانية، حموي شرح الاشباه والنظائر، (٤/٢٣٦).

«ألفصل الأول: في بيان جواز الحيل وعدمه جوازها»

من مذهب علمائنا رحمهم اللله تعالى أن كل حيلة يحتال بها الرجل لابطال حق الغير أو لإدخال شبهة فيه، أو لتمويه باطل، فهي مكروهة، وكل حيلة يحتال بها الرجل ليتخلص بها عن حرام أو ليتوصل بها إلى حلال فهي حسنة، والأصل في جواز هذا النوع من الحيل قوله الله تعالى: ﴿وخذ بيدك ضعثا فاضرب به ولا تحنث﴾ وهذا تعليم المخرج لأيّوب على نبينا وعليه السلام عن يمينه التي حلف ليضربن إمرأته مائة عود، وعامة المشائخ على ان حكمها ليس بمنسوخ، وهو الصحيح من المذهب كما في الذخيرة. الفتاوى الهندية. (٦/٣٩٠). مكتبة رشيدية

(c) ketabton.com: The Digital Library

فالحاصل: أن ما يتخلص به الرجل من الحرام أو يتوصل به إلى الحلال من الحيل فهو حسن، وإنما يكره ذلك ان يحتال في حق لرجل حتى يبطله او في باطل حتى يموهه او في حق حتى يدخل فيه شبهة فما كان على هذا السبيل فهو مكروه، وما كان على سبيل الذي قلنا أولاً فلا بأس به؛ لأن الله تعالى قال: ﴿وتعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الإثم والعدوان﴾. (سورة المائدة) ففي النوع الأول: معنى التعاون على البر والتقوى، وفي النوع الثاني معنى التعاون على الإثم والعدوان. المبسوط للسرخسي، كتاب الحيل، (٣٠/٢٣٠). مكتبة رشيدية.

د ټولو عبارتونو خلاصه دا ده، هغه حيله چې د حرامو څخه د خلاصون لپاره وي، او يا حلالو ته د وصل لپاره وي، او يا لپاره د اسقاط واجب وي، او يا د ضرر د دفع لپاره وي، مستحب او حسنه حيله ده. او هغه حيله چې لپاره د تحليل د تحريم وي، يعني: د غير د حق د ابطال لپاره وي، او يا د غير په حق کې د شبهې اچولو لپاره وي، او يا د حق ورکولو د ځنډ لپاره وي، و باطل ته دغه حيله حرام او مکروه تحريمي ده.

حيله اسقاط د قسم اول څخه ده، ځکه حيله اسقاط لپاره د کثرت د مال د وارث، يا لپاره د حفاظت د مال د وارث ده، او دغه رنګه لپاره د اسقاط د واجب ده، چې پر ذمه د ميت وي، حقيقة يا احتياطا، او وارث سره له ملګرو دغه اسقاط د واجبو له ذمې د مرده تبرعاً کوي، نه پر وارث واجب ده، او نه د وارث تر ماله د يو چا حق تعلق نيولی ده، چې په حيلې سره د هغه حق ضائع سي، او تبرع أمر مسنون او مندوب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لهذا په عامو حالاتو کې حیله اسقاط مستحب ده: الله جل جلاله فرمایي: ﴿وتعاونوا علی البر والتقوی ولا تعاونوا علی الإثم والعدوان﴾. او رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: «خیر الناس من ینفع الناس». او بعض وخت په ثواب کې مسنون او مستحب تر واجب افضل وي، لکه څنګه چې هغه مقامات په فقه کې ذکر دي، حیله اسقاط هم د هغو د جملې څخه ده؛ ځکه زما او ستا په تبرع باندې د یو عاجز مسلمان د ذمې څخه واجب ساقطیږي، په آئنده کې به پر دغه ثواب یوڅه بحث وکړو، إن شاء الله.

په بل عبارت: حیلة الاسقاط په حقیقت کې حیلة الفدیة ده، ځکه وارث د میت د لمونځونو او کفارو فدیه ورکوي، و هغې فدیې ته حیله جوړه کړي، په صورت د حیلې فدیه اداء کړي.

حلیة الفدیة بیا مرکب ده له دوو لفظونو څخه. یو لفظ «حیله» ده، او بل لفظ «فدیه» ده.

حلیه په قرآن کریم ثابته ده: د ابراهیم علیه السلام په شان کې ذکر دي، چې ابراهیم علیه السلام درې[۳] ځایه حیله جوړه کړې ده، یو ځای د خپلې بي بي په شان کې وایي: «هذه أختي» او بل ځای د نمرودیانو په شان کې وایي: «بل فعله کبیرهم» او په بل ځای کې دوی ته په ځواب کې وایي: زه میلې ته نه ځم، «اني سقیم». او د یوسف علیه السلام په شان کې الله جل جلاله وایي: هغه وخت چې یوسف علیه السلام خپل ورور ته د راګرځیدلو لپاره حیله جوړه کړه، ﴿کذلك کدنا لیوسف، آه.﴾ حتی چې الله جل جلاله هم په مقام د امتنان کې ذکر کړې ده، او هم یې د حیلې نسبت خپل ځان ته کړی دی، داسې نوري حیلې هم ذکر دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ډول حیله په احادیثو مبارکانو هم ثابته ده: د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې یو جره سړي زنا کړې وه، رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابه کرامو ته أمر وکړ، چې پلان شخص را حاضر کړئ، زنا يې کړې ده، چې په درو يې و وهو، صحابه کرام چې بیرته راغلل، ويې ويل: یارسول الله! د دغه سړي په څير مرض مونږ په خلکو کې ندی لیدلی، دونه کمزوری دی، که يې تر تا پورې راوړو، نو هډوکې يې ماتيږي، پر هډوکانو يې خالي څرمن پاتې ده، رسول الله ورته و ويل: د خرما د پاڼو ۱۰۰سل خاشې د جارو غوندي سره یوځای کرئ، بیا یوځل دغه شخص په و وهئ. یعني: د سلو درو پر ځای يې یوځل په جارو و واهه.

وقالوا: ما رأينا بأحد من الناس من الضرِّ مثل الذي هو به، لو حملناه اليك لتفسَّخت عظامه، ما هو إلا جلد على عظم. فأمر رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يأخذوا له مائة شمراخ فيضربوه بها ضربة واحدة. سنن أبي داود (٢/٦١٤).

دغه ډول حیله په اجماع ثابته ده: ځکه یو شيء چې صراحتا په قرآن کریم او حدیث سره ثابت وي، پر هغه حتما د مسلمانانو اجماع وي، ځکه انکار ځیني کول انکار له قرآن او حدیث څخه دی، او انکار له قرآن او حدیث څخه کفر دی، بیا خو مسلمان مسلمان نشو پاته؛ لهذا د ټول مسلمه امت پر جواز د حیلې اتفاق دی.

دغه ډول حیله په قیاس سره ثابته ده: فقهاء کرامو په خپلو کتابونو کې کتاب الحیل لګولی وي. امام محمد رحمة الله علیه د صحیح قول مطابق یو تصنیف په نامه د (ألحیل) لیکلی دی. په کتاب الحیل کې د لمانځه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حيلې، د روژې حيلې، د زکوة حيلې، د طلاق حيلې، د اجارې حيلې، د حج حيلې، د نکاح حيلې، د خلع، د أيمانو، د وقف، د عتق، د شرکة، د بيع او شراء، د استبراء او داسې نورې ډيرې حيلې ذکر دي، او دا ټولې قياسي دي، نو حيله په قياس سره هم ثابته ده.

او د (حيلة الفدية) دوهم جزء فديه ده، لکه څنګه چې اول جزء (حيله) په قرآن، سنت اجماع او قياس سره ثابته ده، دغه رنګه دوهم جزء (الفدية) هم په دلائلو اربعه وو سره ثابته ده.

لومړی: فديه په قرآن کريم سره ثابته ده: ﴿وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مسكين﴾.

دوهم: په احاديثو مبارکانو سره ثابته ده: «عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: «لايصلي أحد عن أحد، ولا يصوم أحد عن أحد، ولكن يطعم عنه». متفق عليه، مشكل الأثار (۳/۱٤۱).

وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: «لايصلين أحد عن أحد ولايصومن أحد عن أحد ولكن ان كنت فاعلا تصدقت عنه او اهديت عنه». سنن الكبرى، (٤/۲٥۷).

عن نافع، عن ابن عمر، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: «من مات وعليه صيام شهر فليطعم عنه مكان كل يوم مسكينا». رواه الترمذي، كتاب الصوم.

درېيم: فديه په اجماع سره ثابته ده: لکه څنګه چې مخکې ذکر سو، يو شيء چې په قرآن کريم او حديث سره ثابت وي، له هغه نه يو مسلمان هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

انکار نشي کولای، ځکه انکار يې کفر دی، اجماع پدې معنا نه اخلو، چې مذکور شيان په قرآن کريم او سنت کې صراحتا ثبوت نلري، صرف په اجماع د مسلمانانو سره ثابته ده، ځکه اجماع هم يو حجت شرعي دی؛ بلکې اجماع پدې معنا اخلو، چې په گرده مسلمه امت کې د فديې منکر او مخالف نسته، او له امام محمد رحمة الله عليه څخه په زيادات کې نقل راغلی دی، او پر دغه قول د علماء کرامو اجماع راغلې ده. يو له همدې علماوو نه علامه شامي رحمة الله عليه دی، وايي: و اعلم أيضا: ان المذکور فيما رأيته من کتب علمائنا فروعا و اصولا، إذا لم يوصي بفدية الصوم يجوز ان يتبرع عنه وليه، آه. رد المحتار (۱/۵٤۲).

وقال: محمد رحمة الله عليه في الزيادات بجزئه إن شاء الله تعالى، حسامي، (ص-۳۸). نور الانوار (ص-۳۹). يعني فدية الصلوة په اجماع د علماء کرامو سره ثابته ده.

څلورم: فديه په قياس سره ثابته ده.

کما روي ان إمرأة جائت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت ان ابي قد ادرکه الحج وهو شيخ کبير لايستمسك على الراحلة افتجزي، ان احج عنه، فقال عليه السلام أرأيت لو کان على ابيك دين فقضيته، اما کان يقبل منك، قالت نعم. قال: فدين الله احق بالقبول، فقاس النبي صلى الله عليه وسلم، الحج على دين العباد، والمعنى الجامع بينهما هو الدين، وهو عبارة عن حق ثابت في الذمة واجب الأدآء، والوجوب حکم شرعي، نور الانوار – مبحث القياس، (۲۳٤).

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعني یوه ښځه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغله، ورته ویې ویل: چې زما پر پلار حج فرض سوی دی؛ مگر هغه ډیر سپین ژیری دی، پر سوارلۍ ځان نشي تکیه کولای، که زه د ده پر ځای حج وکړم صحیح کیږئ.؟

رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل: که ستا پر پلار د یو چا قرض وي، او ته یې اداء کړې، هغه کس به یې ستا د پلار پر ځای له تا څخه قبلوئ.؟

دې ښځې ورته وویل:، هو!. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته و ویل: الله جل جلاله یې په طریقه اولی قبلوي.

صاحب د کتاب وایي: چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله حق د بندگانو پر حق ور قیاس کړ؛ ځکه دواړه ثابت في الذمة دي، او دواړه واجب الاداء دي.

د کلام خلاصه دا ده، چې حیلة الاسقاط په حقیقة کې حیلة الفدیه ده، د حیلة الفدیة دواړه اجزاء په قرآن کریم، سنت، اجماع او قیاس سره ثابت دي؛ نو مجموع مرکب ولي نده ثابت، پر دې کوم څوک دلیل نقلي یا دلیل عقلي وړاندې کولای شي، چې حیله دې هم په ادله اربعه وو سره ثابته وي، او فدیه دې هم ثابته وي؛ مگر مجموع مرکب، یعني: حیلة الفدیة دې نوي ثابته.؟

د افسوس خبره ده: هغو علماء کرامو لره، چې دواړه جزئونه مني، ثابت یې بولي؛ مگر پر یوه ځای یې اثبات نه مني، وای: پر یوه ځای په قرآن کې نده ثابته؛ نو د خدای تعالی بندگانو، پر یوه ځای خو د توحید کلمه هم نده ثابته، د دوو ځایونو څخه به یې را اخلئ، بیا کلمه ترې جوړیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل پر یوه ځای د ثبوت لپاره د فقهاء کرامو عبارات کافي او شافي دي، حتی بعض فقهاء کرام مو د حیلې نسبت رسول الله صلی الله علیه وسلم ته کړی دی.

ذكر في فتاوى املح، جاءالصحابي إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: هلكت وأهلكت، فقال: كيف؟

قال: جامعت مع إمرأتي في نهار رمضان، فقال: فعليك رقبة، فقال: رقبتي هذه، وليس لي غيرها، فقال: النبي صلى الله عليه وسلم، صم شهرين متتابعين. فقال: ليس لي طاقة صوم واحد جامعت مع إمرأتي فكيف أصوم شهرين ليس لي طاقة، فقال: فاعط طعام ستين مسكينا. فقال: ليس طاقة، انا بنفسه مسكين. فقال: أعطيني صاعا من تمر لا فك به رقبتك، فقال: والله ليس عندي صاع تمر، فقال: النبي صلى الله عليه وسلم يا عثمان «رضي الله عنه» اعط لذلك الرجل صاعا من تمر، ففعل عثمان بن عفان كما امر رسول الله، فاعطي لذلك الرجل، فقال: النبي صلى الله عليه وسلم اعطيني هذه الصاع من التمر من فدية صوم واحد، ففعل. وقبل النبي صلى الله عليه وسلم ثم اعطى له، فقال: صلى الله عليه وسلم، اعطيني ثانيا، ففعل. وقبل النبي صلى الله عليه وسلم، ففعل كذلك ستين مرة بالإيجاب والقبول، فقال: صلى الله عليه وسلم قد فك رقبتك بهذه الحيلة وأعطى الصاع المسكين، فقال: والله ليس المسكين أفضل مني، فتبسم النبي صلى الله عليه وسلم وأعطى له، صاع التمر انتهى. تسهيل المشكوة (١١٥).

(c) ketabton.com: The Digital Library

او امام ابن حجر عسقلاني رحمه الله وايي: قلت هذا الحديث مشهور، اخرجه الأئمة كلهم من حديث ابي هريرة ، لكن في هذا السياق مواضع زائدة و مغايرة. الدراية في تخريج احاديث الهداية – باب ما يوجب القضاء والكفارة-حديث: ٣٧١- (١/٢٨٠).

په فتاوى املح کې ذکر دي، چې يو صحابي رسول الله مبارک ته راغی، ورته و يې ويل، يا رسول الله هلاک شوم، او بل مې هم هلاک کړ. رسول الله مبارک ورته و ويل هغه څنگه؟

صحابي مبارک ورته و ويل: له خپلې کور ودانې سره مې په روژه کې د سهار په وخت کې جماع وکړه، رسول الله ورته و ويل: پر تا باندې يوه رقبه ازادول لازمه ده، صحابي مبارک ورته و ويل: ييارسول الله د خپل سر نه ماسوا بل يو شيء په ملکيت کې نلرم، رسول الله ورته و ويل: دوې مياشتې پيوست روژې ونيسه، صحابي مبارک ورته وويل: د يوې ورځې روژې د نيولو توان نلرم، جماع مې له کور ودانې سره کې وکړه،؛ نو دوې مياشتې به پيوست روژې څنگه ونيسم. رسول الله بيا ورته و ويل: ٦٠شپېته تنه مسکينانو ته ډوډۍ ورکړه، صحابي مبارک ورته و ويل: طاقت يې نلرم، زه خپله مسکين يم. رسول الله ورته بيا ورته و ويل: يوه کاسه خرما وماته راکړه، چې زه دې غاړې په خلاصي کړم، صحابي ورته وويل: په رب تعالی قسم يوه کاسه خرما هم نلرم.

رسول الله صلی الله عليه وسلم حضرت عثمان بن عفان ته وويل: اې عثمانه! دغه شخص ته يوه کاسه خرما ورکړه، حضرت عثمان بن عفان سمدستي د رسول الله د حکم سره سم يوه کاسه خرما هغه شخص ته ورکړه، رسول الله ورته وويل: دغه يوه کاسه خرما ماته د يوې روژې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

فدیه کې راکړه، صحابي مبارک ورکړه، او رسول الله مبارک د یوې روژې په فدیه کې ځیني قبوله کړه، بیا یې بیرته دغه صحابي ته ورکړه، بیا رسول الله ورته وویل: بیرته یې د بلې روژې په فدیه کې راکړه، هغه ورکړه، رسول الله ځیني قبوله کړه، همدغه ډول [۶۰]شپیته ځله یې دغه د ایجاب او قبول عمل ترسره کړ، وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل: ستا رقبه په دغه حیلې باندې ازاده شوه، اوس دغه کاسه یوه مسکین ورته ورکړه، صحابي ورته وویل: په رب تعالی قسم که تر ما بل مسکین وي، رسول الله مسکی شو، او همدغه کاسه یې دغه صحابي مبارک ته ورکړله، انتهی.

پر دغه قیصې زمونږ اعتماد دی؛ ځکه نه هیڅ یوځای معارض لري، او نه د شریعت سره مخالفت لري. لهذا زمونږ لپاره حجت قوي دی، که یو څوک مخالفت لري، هغه دې دلیل را وړاندې کړي.

د دې تائید په حدیث د صحیح البخاري سره کیږي.

حدثنا محمد بن محبوب، حدثنا عبد الواحد، حدثنا معمر، عن الزهري، عن حميد بن عبد الرحمن، عن أبي هريرة رضي الله عنه، قال: جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: هلكت. فقال: « وما ذاك؟ » قال: وقعت بأهلي في رمضان. قال: « تجد رقبة؟ » قال: لا. قال: « فهل تستطيع أن تصوم شهرين متتابعين؟ » قال: لا. آه. فيض الباري شرح البخاري، باب: إذا وهب هبة، (٤/٥٥).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ډول د دې تائيد: د ابي الليث السمرقندي په قول سره هم کيږي، چې هغه يې نسبت حضرت عمر رضي الله عنه ته کړى دى، او نقل يې د امام غزالي رحمة الله عليه څخه کړى دى.

جاء في الدرر للإمام الغزالي رحمة الله عليه حدثنا عباس بن سفيان ، عن ابن علية ، عن بن عوف ، عن محمد بن عبد الله ، انه قال. قال: عمر أيها المؤمنون إجعلوا القرآن وسيلة لنجات الموتى، فتحلقوا وقولوا اللّٰهُمَّ اغفر لهذا الميت بجزء من القرآن لحيلة الاسقاط. قال: العلامة اللبيب مصنف فتوح الشام بسند قوي، اخبرنا: ابو عاصم، عن بن جريج ، عن بن شهاب، عن بن سلمى ، عن بن موسى ، قال: فعل عمر دوران القرآن بجزء منه في حلقة عشرين رجلا بعد صلوة الجنازة لإمرأة ملقبة بحبية بنت عزين زوجة ملدب، وكذا الرجل من الانصار ما حفظنا اسمه، انتهى. وايضا: اخبرنا: سعيد، عن ايوب ، عن جميع ، عن عبد الرحمن ، بن أبي بكر ، انه فعل عمر دوران القرآن بعد صلوة الجنازة، انتهى. ففعل عمر في آخر خلافته حيلة الاسقاط بجزء من القرآن: ﴿من مالي لا أعبد﴾ إلى ﴿عم يتسائلون﴾ ولم يشتهر في خلافته، ثم اشتهر في خلافة هارون الرشيد من غير انكار دوران القرآن لحيلة الاسقاط، انتهى. تسهيل المشكوة . (١١٥-١١٦).

او په بل ځاى کې بيا الفاظ يو څه بدل دي، خو مقصد د ټولو يو دى. يعني: مونږ ته عباس بن سفيان وکر، هغه د ابن علية څخه، هغه د ابن عون څخه، هغه د محمد څخه، او هغه د حضرت عبد الله ابن عمر څخه، او هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت عمر څخه، وايي: حضرت عمر رضي الله عنه وفرمايل: اې مؤمنانو! قرآن كريم د خپلو مړو د نجات ذريعه جوړه كړئ، او حلقه جوړه كړئ ،او وواياست دا مړى د دې قرآن كريم په بركت او حرمت سره وبښې، او لاس پر لاس يې كړئ، د حضرت عمر د خلافت په اخيري ورځو كې د قلاب د ښځې لپاره، چې لقب يې حبيبه بنت عربد وو، داسې حيله جوړه سوې وه د قرآن كريم په يو جزء باندې، يعني: له ﴿وما لي لا أعبد﴾ نيولې بيا تر ﴿عم يتسائلون﴾ پوري، او دا طريقه د حضرت عثمان په خلافت كې مشهوره سوه، صرف مروان عنادا ځيني منكر وو، او امام ابو الليث السمرقندي فرمايي: چې دا طريقه بيا د هارون الرشيد په خلافت كې مشهوره سوه، او هيڅا انكار هم ندى ځينى كړى. نو د دې اصل د حضرت عمر رضي الله عنه څخه ثابت دى، كه څه هم د حديثو په مشهورو كتابونو كې د دې ذكر نسته؛ مگر د تاريخ په بعض كتابونو كې په قوي سند سره ثابته ده، لكه څنگه چې مؤرخ د فتوح الشام واقدي صاحب ويلي دي، چې مونږ ته ابو عاصم ، او هغه د ابو موسى څخه روايت كوي، چې حضرت عمر رضي الله عنه د شلو كسانو په حلقه كې د جنازې د لمانځه وروسته د يوې ښځې لپاره، چې د هغې لقب حبيبه وو، او د يو انصاري لپاره، چې د هغه نوم راته ياد ندى، دغه طريقه كړې وه، او دغه رنگه په سند سره ثابته ده، چې مونږ ته حضرت سعد بيان كړې ده، له حضرت ايوب څخه، هغه له حضرت جميع څخه ، او هغه له حضرت عبد الرحمن بن ابوبكر څخه، هغه وايي: چې د قرآن د گرځيدلو طريقه حضرت عمر رضي الله عنه ايجاد كړه، او قرآن كريم د مؤمنانو لپاره هم په ژوند كې او هم له مرگ نه وروسته شفاعت كونكى دى. نفع الموتى (٦٩).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سند مونږ ته دوو کسانو بیان کړی دی، یو ابو اللیث السمرقندي دی او بل واقدي صاحب دی. پر دغه سند یو عالم دین جرح کړې ده، درایه و روایه،یعني: نقلا و عقلا. مونږ به هم ان شاء الله په عنقریب کې نقلا او عقلا مختصر ځواب ورکړو؛ ځکه ددې عصر ډېر خلک په دغه تحقیق خطاء کیږي، هغو ته به دا معلومه سي، چې دغه جرح او اعتراضات بې ځایه دي.

حیرانونکې خبره دا ده: چې دغه سند که بالفرض مجروح هم شي، بیا هم په دغه جرحه خو حیله اسقاط نه باطلیږي؛ ځکه مونږ مقلدین یو، زمونږ د فقهاء کرامو کتابونه په دغه حیله ډک دي، او دغه عالم دین هم مقلد دی، او هم پدې اقرار کوي، چې د فقهاء کرامو کتابونه په ډک دي، د هغه باوجود د منع او د ترک پوره کوشش کوي، وایي: پدې کې مفاسد دي، خؤ مفاسد ځیني لري کړه، دا دومره ستره د خیر دروازه ولي بندوئ.؟

علامه ابن نجیم مصري په بحر الرائق کې وایي: إذا مات الرجل وعليه صلوات فائتة و أوصى بأن يعطى كفارة صلاته يعطى لكل صلوة نصف صاع من بر، وللوتر نصف صاع، ولصوم يوم نصف صاع وإنما يعطى من ثلث ماله، وإن لم يترك مالا تستقرض ورثته نصف صاع ويدفع إلى المسكين ثم يتصدق المسكين على بعض ورثته ثم يتصدق ثم وثم حتى يتم لكل صلاة ما ذكرنا. البحر الرائق. (۲/۱٦۰).

یعني: که یو سړی مړ شي، او وصیت یې وکړ، چې پر ما قضایي لمونځونه او روژې سته، کفاره یې وکړي. وارث به د ده د مال له درېیمې حصې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر لمانځه په فدیه کې نیمه کاسه غنم ورکوي، او د هرې روژې په فدیه کې هم به نیمه کاسه غنم ورکوي، او که یې مال نه درلود، نو وارث به نیمه کاسه غنم له یو چا څخه قرض کړي، هغه به په فدیه کې یوه مسکین ته ورکړي، مسکین دې بیرته دوی ته په خیرات کې ورکړي، دوی دې بیرته هغه مسکین ته، یا کوم بل مسکین ته په خیرات کې ورکړي. تر داسې حده دې ایجاب او قبول سره وکړي، چې ترڅو لمونځونه او روژې خلاصي سي.

علامة الحصکفي رحمة الله علیه وایي: «ولو مات علیه صلوة فائتة و أوصی بالکفارة یعطي لکل صلوة نصف صاع من بر» کالفطرة. «وکذا حکم الوتر» ولصوم وإنما یعطی «من ثلث ماله» ولو لم یترك مالا یستقرض وارثه نصف صاع مثلا، ویدفعه لفقیر، ثم یدفعه الفقیر للوارث، ثم وثم، حتی یتم «ولو قضاها ورثته بأمره لم یجز» ؛ لأنها عبادة بدنیة «بخلاف الحج» رد المحتار علی هامش در المختار (۱/۵٤۱).

علامة ابن عابدین رحمة الله علیه وایي: واعلم ایضا: أن المذکور فیما رأیته من کتب علمائنا فروعا واصولا، اذا لم یوص بفدیة الصوم یجوز أن یتبرع عنه ولیه، والمتبادر من التقیید بالولي أنه لایصح من مال الأجنبي، أه. رد المحتار (۱/۵٤۲).

محمد ابن عابدین رحمة الله علیه وایي: ما چې څو کتابونه زمونږ د علماء عظامو لیدلي دي، که د فقهي کتابونه دي، او که د اصولو کتابونه دي، په ټولو کې دا ذکر دي، میت که وصیت په فدیې د روژې نه و کړی، او وارث تبرعا او احسانا ورکړه، دغه فدیه جائز ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په بل ځای کې وايي: (قوله ويستقرض وارثه نصف صاع مثلا) أي: أو قيمة ذلك، والأقرب أن يحسب ما على الميت ويستقرض بقدره بأن يقدر عن كل شهر أو سنة، أو يحسب مدة عمره بعد اسقاط اثنتى عشرة سنة للذكر، وتسع سنين للانثى، لأنها أقل مدة بلوغهما فيجب عن كل شهر نصف غرارة قمح بالمد الدمشقي مد زماننا؛ لأن نصف الصاع أقل من ربع مد فتبلغ كفارة ست صلوات لكل يوم و ليلة نحو مد و ثلث و لكل شهر اربعون مدا و ذلك نصف غرارة و لك سنة شمسية ستة غرائر، فيستقرض قيمتها ويدفعها للفقير، ثم يستوهبهما منه، ويتسلمها منه، لتتم الهبة، ثم يدفعها لذلك الفقير او لفقير آخر، وهكذا فيسقط في كل مرة كفارة سنة، وإن استقرض اكثر من ذلك يسقط بقدره، وبعد ذلك يعيد الدور لكفارة الصيام، ثم للاضحية، ثم للايمان لكن لا بد في كفارة الايمان من عشرة مساكين ولايصح أن يدفع للواحد أكثر من نصف صاع في يوم للنص على العدد فيها بخلاف فدية الصلوة، فإنه يجوز اعطاء فدية صلوات لواحد كما يأتي، وظاهر كلامهم أنه لو كان عليه زكوة لاتسقط عنه بدون وصية لتعليلهم لعدم وجوبها بدون وصية باشتراط النية فيها؛ لأنها عبادة فلابد فيها من الفعل (أي من النية) حقيقة او حكما بأن يوصى باخراجها فلا يقوم الوارث مقامه في ذلك ثم رأيت في الصوم السراج التصريح بجوازه تبرع الوارث باخراجها وعليه فلا بأس بإدارة الولي للزكوة، ثم ينبغي بعد تمام ذلك كله أن يتصدق على الفقراء

(c) ketabton.com: The Digital Library

بشيء من ذلك المال أو بما أوصى به الميت ان كان أوصى. مطلب: في اسقاط الصلوة عن الميت، رد المحتار (۱/۵٤۲).

يعني: وارث دې نيمه کاسه غنم او يا د نيمې کاسې قيمت قرض کړي. ښه خبره دا ده، پر ميت چې څونه فديې او کفارې وي، هغه دې حساب کړي. مثلا: د ميت ټول عمر دې شمار کړي، دوولس کاله د ماشوم والي عمر دې څيني کم کړي، نهه کاله دې د نجلۍ والي عمر کم کړي، ځکه په دې عمر کې دوی مکلف نه وي، نو وارث دې د يوې مياشتې په مقدار، يا د يوه شمسي کال په مقدار، او يا د ټول عمر په مقدار ما سوا له عمره د ماشوم والي قرض واخلي، چې د يوې مياشتې د لمونځونو فديه، نيمه غراره، چې نيم جوال کيږي؛ ځکه نيمه کاسه د مد تر څلورمې حصې کمه ده، د يوې ورځې او شپې د شپاړو لمونځونو يو مد او دريمه د مد کيږي، د يوې مياشتې د لمونځونو څلويشت مدّونه کيږي، او څلويشت مدّونه نيم جوال کيږي، او د شمسي کال چې ۳۶۵ درې سوه پنځه شپيته او ۴/۱ څلورمه د ورځې او شپې کيږي، احتياطا (۳۶٦) درې سوه شپاړشپيته ورځې حساب کړئ، شپاړ جواله کيږي، دغه شپاړ جواله په انګريزي پخو کيلوګانو ۳٬۸٤۳ درې زره اته سوه درو څلوېشت کيږي، او په کچه کيلوګان ٤٬۳۹۲ څلور زره درې سوه دوه نېوي کيلو کيږي؛ ځکه کاسه په اصلي کيلو ۳٬۵ درې نيمې کيلو ده، او په کچه کيلو څلور کيلو ده.سږکال يو کيلو غنم په پنځه شپېته کالداري دی، يوه فديه په احتياطي حساب يو سل او دېرش روپۍ کيږي، د يو کال د لمونځونو ۲۸۵٬٤۸۰ دوه لکه پنځه اتيا زره څلور سوه اتيا روپۍ کيږي. او يو لک پنځه اويا زره شپاړ سوه اتيا افغانۍ کيږي. دغه مبلغ هر څونه چې وي، د يوې ورځې وي، د يوې مياشتې وي، د يوه کال وي، کم وي، او که زيات

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، که موسم د حج د داخيلې وو، کوشش دې وکړي چې کم مبلغ وي، يو فقير ته دې په فديو کې هبه کړي، هغه دې قبول کړي، بيا دې هغه پخپله ورکړي، يا دې طلب د هبې ځيني وکړي، له فقيره له تسليم کېدلو وروسته دې بيرته و دغه فقير ته، يا بل فقير ته ورکړي، تر داسې وخته پوري دې دغه ايجاب، او قبول وکړي، چې د ټول عمر د لمونځونو فديه يې پوره سي، بيا دې د روژو فديه په دغه شان ورکړي، بيا دې د قسم کفاره ورکړي : مگر لس کسان به خامخا پوره کوي، ځکه (عشرة مساکين) منصوصي دي، او د لمونځونو هر څونه فديه يوه فقير ته هم ورکولی سي، او د فقهاء کرامو له تعليله داسې معلوميږي، چې زکوة بې له وصيته وارث نسي اداء کولی؛ ځکه زکوة عبادت دی، او عبادت نيت حقيقتا، يا حکما غواړي، مگر : د کتاب السراج د روژې په باب کې تصريح سوې ده، چې وارث زکوة هم ورکولی سي، د دغه قول مطابق د زکوة فديه دې هم ورکړي، دغه رنگه د اختري او وغيره، او په اخير کې دې له دغه ماله يوڅه دغه فقيرانو ته په صدقه کې ورکړي. رد المحتار (۱/٥٤۲).

علامه محمد امين: الشهير بابن عابدين په منحة الخالق کې وايي: (ثم طريق اسقاط الصلوة الذي يفعله الائمة في زماننا... ولا عبد ولا صبي ولا مجنون؛ لان هبتهم لاتصح، ثم يحسب سن الميت فيطرح منه اثنتا عشرة سنة لمدة بلوغه ان کان الميت ذکرا، وتسع سنين ان کانت انثى؛ لان اقل مدة بلوغ الرجل اثنتا عشرة سنة، ومدة بلوغ المرأة تسع سنين. ثم يأخذ الوارث من مال اليتيم وجوبا إن أوصى و إستحبابا ان لم يوص..... أو يأخذ الاجنبي من مال نفسه تبرعا مقدار ماذکر. فيدور المسقط

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنفسه- وارثا كان أو غير وارث - او يؤكل غيره فيقول المسقط أو وكيله لواحد من الفقراء هكذا فلان بن فلان ويذكر اسمه واسم ابيه فاتته صلوات سنة هذه فديتها من ماله نملكك اياها ويعلم أن المال المدفوع إليه صار ملكا له، ثم يقول الفقير هكذا، وانا قبلتها، وتملكتها منك، فيدفع المعطي ويسلم اليه، فيقبض المعطي، فحينئذ يصير فدية صلوة سنة كاملة مؤداة، ثم يفعل مع فقير آخر هكذا الى ان تتم العشرة، فحينئذ تصير فدية عشر سنين مؤدات في دور واحد، ثم يفعل هكذا مرة اخرى ثم وثم الى ان تتم فدية فوائته بحسب الحساب، فاذا تمت فدية فوائته من الصلوة يقول المعطي لفقير واحد من تلك العشرة هكذا فلان بن فلان ملكك سائر ماوجب عليه من ماله، ان كان الميت ذكرا، وان كان انثى يقول فلانة ملكتك جميع ما وجب عليها في مالها. ويفعل مع كل فقير كذلك، فيعترفون كلهم بالقبول ثم يهبونه المال فيأخذه صاحبه وارثا كان او غير وارث ثم يتصدق على الفقراء العشرة ماشاء من الدراهم، ولا يجب تقسيم المال المذكور جميعا على الفقراء، وهذه حيلة شرعية.) منحة الخالق على حاشية بحر الرائق (٢/١٦٠)-

د دغه عبارت ترجمه هم د مخكيني عبارت په شان ده، مگر په اخير د عبارت كې په دوو لفظونو كې نسبت د ملك و مړي ته سوى دى، دا نسبت مجازي دى، او يا سهو له قلم د ناسخ نه سوې ده. د املكك يا نملكك پر ځاى ملكك او ملكتك ليكلى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه سید احمد الطحطاوي رحمة الله علیه وایي: قوله: ولو مات و علیه صلوات فائتة و أوصی بالکفارة یعطی لکل صلاة نصف صاع من بر کالفطرة و کذا حکم الوتر والصوم، و انما یعطی من ثلث ماله، ولو لم یترك مالا یستقرض وارثه نصف صاع مثلا: ویدفعه لفقیر ثم یدفعه الفقیر للوارث ثم و ثم حتی یتم، آه.

قوله: نصف صاع من بر، آه. او دقیقه او سویقه او صاع تمر او شعیر، وفي الزبیب خلاف او قیمة ما ذکر وهي افضل.

وفي الدر المنتقی: انهم اذا ارادوا الاخراج عنه یحسب عمره بغلبة الظن، ویخرج منه مدة الصبي وهو اثنا عشر في الغلام، و تسعة في الأنثی، و یخرج عنه بقدرها ان کان عندهم ما یکفي و الا تدفع مرارا، انتهی. «قوله ولو لم یترك مالا» او ترك ولم یوص وتبرع عنه ولیه او اجنبي جاز، ولو في کفارة قتل او یمین إلا العتق لما فیه من الزام الولاء علی الغیر، وهو المیت. زیلعي.

والمراد بالقتل قتل الصید لا النفس؛ لأنه لا اطعام فیها، نور الأیضاح وشرحه لابي سعود. «قوله: یستقرض وارثه» أي علی سبیل التبرع لا الوجوب، والإستقراض والوارث لیسا بقید حتی لو دفع من ماله او دفع غیر الوارث صح. «قوله: للوارث» أي أو لأجنبي کما في شرح نور الأیضاح لأبي سعود، فما یفعل الآن من تدویر الکفارة بین الحاضرین، وکل یقول للآخر وهبت هذه الدراهم لاسقاط ما علی ذمة فلان من الصلوة او الصیام، ویقبله الآخر صحیح، ثم لو اخذها احدهم عند قبضها ولم

(c) ketabton.com: The Digital Library

يدفعها واستقل بها يفوز بها على الظاهر، والاولى بعد تدويرها أن يتساووا فيها؛ لانهم انما حضروا ليعطوا منها فنفوسهم متشوقة للاخذ لا سيما المساكين منهم. «قوله: ثم و ثم» الواو داخلة على محذوف كالعاطف قبلها، أي ثم الورث للفقير، والفقير للوارث، ثم الوارث للفقير. «قوله: حتى يتم» أي اخراج ما عليه الطحطاوي على الدر، قبل باب سجود السهو (۳۰۷ – ۱/۳۰۸).

علامه طحطاوي رحمة الله عليه هم د در المختار په شرحه کې وايي، که پر سړي لمونځونه او روژې وغيرهما پاته وي ، او وصيت وکړي، د ده د مال له ثلث څخه دې ورکړي، او که يې وصيت کړی وو؛ مګر مال يې نه درلود، يا يې وصيت هم نه وو کړی، وارث يا اجنبي تبرعا و استحسانا د ده لپاره قرض هم کولی سي ، کم سې کم نيمه کاسه د غنمو او له خپله ماله څخه يې هم کولائ سي ، پداسې طريقه چې وارث يا اجنبي دغه فديې و فقير ته ورکړي، او فقير يې له قبلېدو وروسته بيرته مالک ته ورکړي، او مالک يې بيرته فقير ته ورکړي، تر داسې وخته چې د ټول عمر فديه اداء سي، ماسوی [۱۲]دولسو کلونو د نارينه په حق کې او ما سوا له [۹]نهه کلونود زنانه په حق کې، او دا صحيح طريقه ده.

په اخير کې چې فديه خلاصه سي، دغه ماليت که يو فقير واخلي، ظاهرا خو صحيح ده؛ خو اولی دا ده، چې له دغه ماليت څخه وروسته ټولو حاضرينو ته، که غنيان وي، او که فقيران وي، يوڅه شيء په صدقه کې ورکړي؛ ځکه د حيلې له خلا صيدلو وروسته هر يو د اخيستلو شوق لري، او خاص بيا مسکينان، آه. پردې ځای په آئنده کې هم يوڅه بحث کوو، إن شاء الله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فتاوی هندیه کې، چې مشهوره په عالمگیري ده، علماء کرام وايي: اذا مات الرجل و عليه صلوات فائتة فأوصى بأن تعطى كفارة صلواته يعطى لكل صلوة نصف صاع من برّ وللوتر نصف صاع، ولصوم يوم نصف من ثلث ماله، وإن لم يترك مالا يستقرض ورثته نصف صاع، ويدفع الى مسكين ثم يتصدق المسكين على بعض ورثته، ثم يتصدق، ثم و ثم، حتى يتم لكل صلوة ما ذكرنا كذا في الخلاصة.

وفى الحجة وإن لم يوص لورثته وتبرع بعض الورثة يجوز، ويدفع عن كل صلوة نصف صاع حنطة منوين، ولو دفع جملة إلى فقير واحد جاز، بخلاف كفارة اليمين، و كفارة الظهار، و كفارة الافطار، الفتاوى الهندية، (۱/۱۲۵).

محمد اورنگزيب عالمگير بادشاه د ټول هندوستان په کچه مشهور مشهور علماء عظام د مولانا نظام «رحمة الله عليه» په سرپرستۍ کې راټول کړل، په هغه وخت کې [۲]دوه لکه روپۍ وظيفه ورته مقرره کړه، د دې لپاره چې عمده او معتمد روايات له کتب مختلفه وو څخه راټول کړي، او يو معتمد کتاب د خلکو د سهولت لپاره ځيني جوړ کړي، چې هر څوک د ضرورت په وخت کې استفاده ځيني واخلي، او دا به د هر چا يقين وي، چې پدې کتاب کې ضعيف اقوال او د امام صاحب «رحمة الله عليه» د مذهب مخالف اقوال نسته. دغه علماء عظام ټول زمونږ په مروجه حيله اسقاط قائل دي، والله اعلم، چې د منکرينو لپاره کوم کتاب په فقه حنفي کې حجت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه حسن بن علي الشرنبلالي «رحمة الله عليه» په نور الايضاح کې وايي:

«فصل: في إسقاط الصلوة والصوم»

إذا مات المريض ولم يقدر على الصلوة بالإيماء لا يلزمه الإيصاء بها، وإن قلّت، وكذا الصوم إن أفطر فيه المسافر والمريض وماتا قبل الإقامة والصحة وعليه الوصية بما قدر عليه، وبقي بذمته فيخرج عنه وليّه من ثلث ما ترك لصوم كل يوم، ولصلوة كل وقت حتى الوتر نصف صاع من برّ او قيمته، وإن لم يوص وتبرع عنه وليّه جاز، ولا يصح أن يصوم ولا أن يصلي عنه، وإن لم يفِ ما أوصى به عما عليه يدفع ذلك المقدار للفقير، فيسقط عن الميت بقدره ثم يهبه الفقير للولي ويقبضه ثم يدفعه الولي للفقير، وهكذا حتى يسقط ما كان على الميت من صلوة وصيام، ويجوز إعطاء فدية صلوة لواحد جملة، بخلاف كفارة اليمين، والله سبحانه و تعالى أعلم، نور الايضاح (۱۰٤).

او دغه ډول مذکور شيخ صاحب «رحمة الله عليه» په مراقي الفلاح کې ويلي دي، (۲۳۹).

او د ده په شان کې عبد الحي اللکهنوي په تعليقات على الفوائد البهية في تراجم الحنفية کې وايي:

«وكان من أعيان الفقهاء وفضلاء عصره» حسن بن علي الشرنبلالي د خپل عصر له بهترينو فقهاء او فاضلانو څخه وو، الفوائد البهية في تراجم الحنفية (۷٤).

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه فريد الدين عالم بن العلاء الإندرپتي الدهلوي الهندي (المتوفى٧٨٦) په التاتارخانية کې وايي:

رجل مات وعليه صلوات فأوصى ان يطعموا عنه بصلاته إتفق المشائخ على انه يجب تنفيذ هذه الوصية من ثلث ماله، واختلفوا أنه هل يقوم الإطعام مقام الصلوة؟ آه.

وفي الفتاوى الحجة: وان لم يوص الورثة وتبرع بعض الورثة يجوز، وان كانت الصلوات كثيرة والحنطة قليلة يعطى الورثة عشرة امناء مسكين واحد الفداء صلوة يوم وليلة، ثم يدفع الفقير تلك العشرة الى الوارث ثم يدفع الوارث تلك العشرة لفداء يوم وليلة، هكذا يفعل مرارا حتى يستوعب الصلوة فيخرج الميت عن العهدة، ويدفع عن كل صلوة نصف صاع حنطة منوين، ولو دفع جملة الى فقير واحد جاز، وفى الحجة: بخلاف كفارة اليمين وكفارة الظهار وكفارة الافطار، الفتاوى التاتارخانية، رشيدية (٢/٤٥٨).

علامه فريد الدين «رحمة الله عليه» وايي: که ميت وصيت کړی وو په ثلث د مال کې، وصيت يې نافذ دی، او که يې وصيت نه وو کړی، وارث تبرعا فديه ورکړه، هم صحيح ده، او که غنم کم وو، او فديې ډيري وې، بيا دې حيله اسقاط وکړي، د ميت ذمه دې فارغه کړي.

شيخ امام حافظ الدين محمد بن محمد شهاب: المعروف بابن البزاز الكردي الحنفي (المتوفى ٨٢٧هق) په فتاوى البزازيه کې وايي: چې مسمى په جامع الوجيز ده:

مات وعليه صلوات يطعم لكل صلوة حتى الوتر نصف صاع، وإن لم

(c) ketabton.com: The Digital Library

يكن له مال يستقرض نصف صاع ويعطيه المسكين ثم يتصدق به المسكين على الوارث ثم الوارث إلى المسكين ثم و ثم حتى يتم لكل صلوة نصف صاع كما ذكرنا، الفتاوى البزازيه على هامش الهندية، (٤/٦٩). ط- رشيدية.

او د دغه مصنف او كتاب په شان كې علماء كرامو ليكلي دي:

وهو كتاب جامع لخص فيه زبدة مسائل الفتاوى والواقعات من الكتب المختلفة ورجح ما ساعده الدليل وذكر الأئمة أن عليه التعويل فرغ من تاليفه عام ثنتى عشرة و ثمان مأية. قيل لابي سعود المفتي لم لم تجمع المسائل المهمة ولم تؤلف فيها كتابا، قال: أنا أستحيي من صاحب البزازية مع وجود كتابه؛ لأنه مجموعة شريفة جامعة للمهمات كما ينبغي، آه. كشف الظنون الفتاوى الهندية (٤/١٠).

داسې جليل القدر فقيه چې له نن څخه تقريبا ٦١٩ شپاړ سوه نولس كاله مخته تېر سوى دى، دا هم پدغه حيله اسقاط قائل دى؛ مگر يو چند منكرين انكار كوي، چې هيڅ يو دليل هم نلري، نه عقلي او نه نقلي.

علامه محمد علاء الدين بن ابن عابدين په منة الجليل كې په وجه د تصنيف كې وايي:

أذكر فيها فوائد حسا ن تقربها العينان قد خلت من ذكرها تلك الرسالة «شفاء العليل» وقيدتها هذه العجالة جل مأخذها من كلامه على وفق رأيه و مرامه لم يفرد لمسائلها فيما أعلم مؤلف ولم يسبق في احكامها مصنف مع أنها من أهم المهمات الدينية والفرائض العينية حملني على جمعها ما رأيته وسمعته من بعض جهلة الأئمة من الإخلال بما يتعلق بإسقاط ما

(c) ketabton.com: The Digital Library

في ذمة، آه. منة الجليل لبيان اسقاط ما على الذمة من كثير و قليل، مجموع الرسائل، (٢٥٨).

علامه محمد علاء الدين شامي «رحمة الله عليه» وايي: پدغه رساله منة الجليل کې يوه داسې ښايسته او زبردسته فائدې ذکر کوم، چې د مسلمانانو سترگې په يخې سي، او هغه داسې فوائدي دي، چې په شفاء العليل کې نه وې ذکر سوې، او پدغه تلوارجنه رساله کې مې هغه مسائلي وتړلې، چې د هغو معظم ماخذ اوس هم د ده له کلامه «ابن عابدين» د ده د رأيې او مرام مطابق را اخيستل سوې دي،، او دغه فوائدي او مسائلي زما د علم مطابق تر اوسه پوري يو بل مؤلف په داسې تفصيلي انداز نه وې بيان کړې، او نه دغه احکام يو مصنف په داسې انداز بيان کړي وو، سره لدې چې په ديني ضروري مسائلو کې هغه ضروري مسائلي دي، او له مسائلو فرضيه وو عينيه څخه دي، او د دې مسائلو پر جمع کېدلو باندي باعث دا وو، چې له بعضي بې عقلانو امامانو مې داسې شيان اورېدل، چې حيله اسقاط لره مخل وو، يعني: په حيله اسقاط کې يې شکوک او شبهې اچولې.

او زه هم داسې شيء باعث کړم، چې په موجوده دور کې داسې ملايان سته، چې د دغه خير عظيم دروازه وتړي، او دا کوشش کوي، چې دغه طريقه بدنامه کړي، او وايي: چې اسقاط منم؛ خو مروج نه منم؛ بلکې داسې مفتي سته، په نامه د ممتاز احمد رښتيا هم، چې په تعصب او عناد کې ممتاز دی، هغه وايي: چې مروجه حيله اسقاط بدعت او گناه کبيره ده، او د کونکي امامت مکروه تحريمي ده، که يو مقتدي د امام په جواب کولو قدرت نلري، هغه مسجد دې ترک کړي، او بل مسجد ته دې ولاړ شي، العياذ بالله من هذه العقيدة الفاسدة.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: مفتي ممتاز صاحب!

منم چې په سندهـ او پنجاب کې به ممتاز صاحب تا یو چند بریلوي حضرات لیدلي وي، او یا به دې اوریدلي وي، چې په هغو کې داسې اسقاط مروج دی، لکه څنگه چې ته وایي. د هغو له وجې د ټولي دنیا ، او بیا خاصکر د افغانستان حیله اسقاط ته بدعت او گناه کبیره مه وایه.

راسه! و یې گوره، چشم دید فیصله وکړه، که یو فیصد د فقهاء کرامو له حیله اسقاط څخه مخالف وو، بیا ستا دعوه برحق ده، یو څو د ملازیې ملایان غریبان دې په یوه ړنده فتوی باندي خطاء کړو، ځکه فتوی خو د اکابرینو حضراتو ده، هغه پر خپل ځای صحیح ده، ځکه هغه خو د سندهـ او پنجاب د یو چند کسانو پر مروج اسقاط لیکله سوې وه ، او تا د بلوچستان او افغانستان پر اسقاط ورولگوله .

دویم: مفتي ممتاز صاحب!

که له تاسره حقیقي د مسلمانانو غم وي او له گناه کبیرې یې خلاصه وي، او دونه غټ سفر پسې کوي ، چې له سندهـ څخه بلوچستان ته راځي، او دلته دا کوشش کوئ، چې حیله اسقاط بند سي، خلک به له بدعت ، او گناه کبیرې څخه خلاص سي، یو چند قدم مخته ولاړ سه، د مسلمانانو له حاله ځان خبر کړه: د [٥٢]مملکتونو کفار راغلي دي، خلک یې په کفر اخته کړو، اسلامي نظام یې ړنگ کړ، مدارسې یې ختمي کړې، مساجد یې ونړول ، عالمان او طالبان یې بندیان ، او شهیدان کړو، د مسلمانانو عزت یې پایمال کړ ، قرآن کریم یې په مرمیو سوری سوری کړ ، دغه دفاع پر تا هم فرض عین ده، د دغه کفري نظام د ختمېدلو لپاره او د دغه ظلم او ستم د دفع کېدلو لپاره هم یو کوشش وکړه، یو تحریک شروع کړه.

او یو څه پخپل گرېوان ته سر ټیټ کړه ، ستا خاوره د مسلمانانو پر خلاف د کفارو په خدمت کې استعمالېږي ، ستا فوځیان د کفارو د خوشحالۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره قرباني کيږي ، ستا زندانونه د مسلمانانو د غازيانو لپاره تياريږي ، ستا په پارلمان کې کفري او انگريزي قانون چليږي ، پر تا صدارت او آمريت کله ښځه او کله يې شيعه کوي ، او تا دغه قانون هم منلی دی، او هم يې اسلامي بولې نعوذ بالله .

دغه خپل ځان او مسلمانان له دې گناه ، او کفر څخه خلاص کړه ، د دغه شيء لپاره هم يو د ملازيې د ملايانو په شان يو جماعت جوړ کړه ، يو تحريک شروع کړه ، چې دغه مسلمانان له گناه کبيرې څخه نه ، بلکې له کفر اون کفري عقيدې وساتل سي.

او يوځه خپل نظام او دستور ته وگوره ، په ملک کې رشوت بند کړه ، شراب خانې او فحاش خانې وتړه ، سود ختم کړه ،له سيکولرانو ، بريلويانو، سلفيانو ، او شيعه گانو سره اتحاد ، او اتفاق ختم کړه .

د حکومت د حصول لپاره مو هره نارواه خپل ځانته د حکمت په نام رواه کړې ده ، د غربي ډيموکراسۍ دروازه بنده کړه ، پخپل گوند کې د شريعت مخالف کس ته ځای مه ورکوه ، د نر او ښځې په منځ کې فرق وکړه ، که دغه کارونه کولای نسئ، کم از کم يو تحريک خو شروع کړه، او که يې جائز بولې بيا خو خبره نوره هم خرابه سوه ، نعوذ بالله من ذلک .

درېيم : مفتي ممتاز صاحب!

که هر حيله گر ملا د دغو الفاظو مستحق سي، لکه ته چې وايې: مثلاً بدعتي دی ، مرتکب د گناه کبيرې دی ، فاسق دی ، امامت يې مکروه تحريمي دی ، او داسې نور ....

نو د هندوستان ، پاکستان او افغانستان ټولي مدارسي خو په حيله چليږې ، بيا خو به دغه عالمان ، مهتممان او ناظمان ټول بدعتيان ، او فاسقان سي، د مسجد د جوړېدلو لپاره به هم حيله بنده وي ، او د مدرسې د چلېدلو لپاره به هم حيله بنده وي، او که يې نکړې بنده بيا خو ستا په فتوی بدعتيان او

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاسقان دي ، نعوذ بالله من هذه الاقوال.

او فقهاء كرام وايي: وكذلك في جميع ابواب البر اللتي لايقع بها التمليك ، كعمارة المساجد ، وبناء القناطر ، والرباطات لايجوز صرف الزكوة الى هذه الوجوه ، والحيلة له أن يتصدق بمقدار زكوته على فقير ثم يأمره بعد ذلك بالصرف إلى هذه الوجوه، فيكون للمتصدق ثواب الصدقة ولذلك الفقير ثواب بناء المسجد والقنطرة، الفتاوى الهندية - كتاب الحيل (٦/٣٩٢).

ممتاز صاحب!

پر دغه فقير دا گمان مه كوه، چې دغه روپۍ دې والله كه د زړه له اخلاصه مسجد ته وركړې وي؛ ځكه زه تا پيژنم، چې تر اوسه دې سل روپۍ چاته ندي وركړې، اوس څنگه سخي د زمانې سوئ، چې لس لكه روپۍ و مسجد ته وركوئ، او دونه مسكين هم يئ، چې مستحق د زكوة يئ؛ ځكه دغه وركونكى يې داسې چاته وركوي، چې هغه يې پر مسجد ولگوي، نو فقير دغه فرصت له لاسه نه وركوي. فقير وايي: كه دغه وعده نه وكړم، بيا خو يې په بل چا قبض كوي، نو دغه ثواب له لاسه مه وركوه. د حيله اسقاط والا هم داسې ده، دغه د ځان لپاره فرصت بولي، كه فقير دغه او تبرع او تصدق نه كوي، نو وارث د ميت هم له ده سره دغه تبرع نه كوي.

څلورم: مفتي ممتاز صاحب!

علماء كرام خو وارث الانبياء دي، انبياء كرامو د امتيانو اصلاح كوله، امتيان يې د شريعت مطابق جوړول، د امتيانو د نيت او اعمالو اصلاح يې كوله، لكه رسول الله «صلى الله عليه وسلم» چې ويلي دي، «صلوا كما رأيتموني أصلي». داسې لمونځونه كوئ، لكه زه چې يې كوم. او بل ځاى يو صحابي مبارک د رسول الله «صلى الله عليه وسلم» مخ ته لمونځ وكړ، په لمانځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې یوڅه خلل وو، رسول الله ورته وویل، ولاړسه، لمونځ وکړه، تا لمونځ ندی کړی.

رسول الله صلی الله علیه وسلم داسې ندي ورته ویلي، چې لمونځونه مه کوي، ستاسو په لمونځونو کې خلل دی، العیاذ بالله؛ بلکې ورته وایي: چې داسې وکړئ، لکه تاسي چې زه لیدلی یم، او لمونځ کوم. یعني: زما په طرز او طریقه یې وکړي.

ممتاز صاحب! ته هم خلک پوه کړه، او ورتهووایه، چې پداسې طریقه اسقاط کوئ، لکه زه چې کوم، زما په طرز او طریقه یې کوي؛ ځکه زه یې د فقهي او مذهب موافق کوم.

داسې مه ورته وایه، چې مه یې کوئ، ستاسي په حیله اسقاط کې خلل او مفاسد دي؛ ځکه بیا خو د دې فتوی نوبت راځي، چې امت ته ووایو، ستاسي په لمونځونو کې خلل او نقصان دی، لمونځونه پرېږدئ. دغه ډول حج په صحیح طریقه نه ادا کوئ، حج پرېږدئ، دغه ډول جهاد، روژه، زکوة او صدقات، نعوذ بالله من ذلک.

ممتاز صاحب!

علماء کرام وارثان او آمران دي، د امت په هر عمل کې چې فساد او خلل و ویني، هغه نقصان او فساد به ختموي، عمل به نه بندوي، که وارث خپل مسئولیت اداء کولای، په امت کې به ولي د شریعت خلاف شیان مروج کیدل.؟

پنځم: مفتي ممتاز صاحب!

زما په فکر ته د مطلق حیله اسقاط منکر یئ، خالي دې په مروج پسې لاس نیولی دی؛ ځکه ته او انصاف په ژوند کې دې په څو مړیو «میت» پسې حیله اسقاط کړی دی.

فقهاء کرام وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم میت لمونځ گزار وي، او وصیت یې هم نوي کړی، او وارث روپۍ هم نلري، له بل کس څخه دې قرض واخلي، تبرعا دې د میت د لمونځونو فدیه په حیله اسقاط اداء کړي، او پدغو عباراتو ټول احناف متفق دي، که برېلویان حضرات دي، که دیوبندیان حضرات دي، که سیفیان حضرات دي، او که مطلق افغانان حضرات دي.

په چېلنج درته وایم!

یو منکر پکې را پیدا کړه، او که دې نوي کړی، نو ته د مذهب د ټولو علماء کرامو خلاف یئ، پر دغه میت غریب دې نه خپله تبرع لوریږي او نه د بل تبرع ورته غواړئ، پر دغه میت که بلکل فدیه نه وي، دغه ایجاب او قبول تصدق دی، تصدق څنگه منکر یا مباح بولئ.؟

هكذا ينبغي ان يفعل، وان كان الشخص محافظا على صلواته احتياطا خشية ان يكون وقع خلل، ولم يشعر به، مجموع الرسائل – ابن عابدين(٢١٢). و حاشية الطحطاوي على الدر (٣٠٧/).

فان كفت عنها عندالله تعالى فبها، وإلا فله ثواب الصدقة، نور الأنوار (٣٩).

بلا تاخیر خپل مقصد ته را گرځم، د ممتاز صاحب په حق کې مو اوس هم خبره اوږده کړه، ممتاز صاحب پوه سو، او فتوې یې پوه سوه، ممتاز صاحب پدغه فتوی کې ممتاز دی؛ هو کی! خو بل ملگری په مذهب کې نلري.

حیله اسقاط پر دوه قسمه ده: یو حیله اسقاط من حیث الکم والذات ده، او بل حیله اسقاط من حیث الکیف والوصف ده.

په حیله اسقاط من حیث الذات کې ټول علماء احناف پر جواز باندي متفق

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، که سابقه احناف وي، لکه څنګه چې د هغو د يوڅو کتابونو ذکر مخته وسو. مثلا: فتاوی سمرقنديه، فتاوی بزازيه، فتاوی هنديه، در المختار، رد المحتار، بحر الرائق، منحة الخالق، الطحطاوي على الدر المختار، نور الايضاح، مراقي الفلاح، طحطاوي على مراقي الفلاح، مجموع الرسائل لابن عابدين، وغيرهم.

او که جديد احناف وي، هغه که بريلوي حضرات وي، او که ديوبندي حضرات وي، د هغو کتابونه لکه، فتاوی رضويه، بهار شريعت، فتاوی بحر العلوم، فتاوی دار العلوم ديوبند، فتاوی دار العلوم زکريا، فتاوی حقانيه، فتاوی فريديه، احسن الفتاوی، آپ کے مسائل اور ان کا حل، فتاوی قاسميه، خير الفتاوی، فتاوی محموديه، امداد الفتاوی، وغيرهم.

دغه ټول علماء کرام د حيله اسقاط پر جواز من حيث الذات قائل دي، يو هم نه منکر دی او نه منکر کېدلی سي.

د حيلې اسقاط من حيث الکيف والوصف يوڅو ديوبندي علماء کرام منکر دي، د دغه انکار دوې وجې دي.

اوله وجه داده:

دغه علماء کرام وايي: چې په حيله اسقاط کې د شرائطو مراعت کول نه ترسره کيږي، لهذا دغه مروجه حيله اسقاط ناجائز دی، او دا نزاع لفظي ده؛ ځکه يو عالم هم داسې نه وايي، هغه که بريلوی وي، که سيفی وي او که افغانی وي، چې په اسقاط کې دې مراعت نه کول کيږي، او د هغه باوجود دغه حيله اسقاط مسنون او مستحب عمل دی، کلا و حاشا؛ بلکې ټول پدې متفق دي، چې حيله اسقاط له شرائطو سره مستحب او ښه کار دی، او بې له شرائطو ممنوع او ناجائز دی، صرف پدې کې فرق سره لري، چې دغه بعض ديوبندي علماء د دغو مفاسدو په وجه دغه عمل بندوي، باقي نور ديوبنديان، بريلويان، سيفيان او عام افغانان عمل نه بندوي، بلکې اصلاح

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې کوي.
الحمد لله زمونږ په حيله اسقاط کې يو د فقهي مخالف شيء هم نسته، لهذا زمونږ د حيله اسقاط منکر په يوه مسلک کې هم نسته.
دوهمه وجه د انکار دا ده: چې په هندوستان او پاکستان کې دوې ډلي د امام صاحب رحمة الله عليه په مذهب کې ډېر تعصب او عناد سره کوي.
د دغه ډلو د اکابرينو حضراتو په منځ کې په يوڅو مسائلو کې اختلاف جوړ سو، په هغه اختلاف کې يې د تعصب او عناد نه کار واخېست، تر داسې حده، چې پر يوه او بل يې د کفر فتواوي سره ولګولې، چې هر طرف تجاوز او تېرى کړى وي، الله جل جلاله دې عفوه ورته وکړي. بالاخره يې يوڅو اعتقادي مسائلي سره ښکاره کړې، او يوڅو يې عملي سري ښکاره کړې، او هر طرف پر خپل نظر او رأيي ټېنګ ودرېد.
اعتقادي مسائلي: لکه مسئله د نورانيت او بشريت، علم غيب، حاضر او ناظر، او مختار کل، چې اوس هم د انصاف نه کار واخلي، نزاع لفظي ده.
عملي مسائلي: لکه عمامه، حيله اسقاط، دعا بعد السنن، دعا بعد صلاة الجنازة، وضع الابهامين على العينين عند ذکر أشهد أن محمد رسول الله في الآذان، او ميلاد نبوي صلى الله عليه وسلم، او الصلوة والسلام عليک يارسول الله تر اذان لمخه ويل، او تقبيل اليدين والرجلين، او نذر لارواح الاولياء والاموات، وغيرهم.
دغه اعمال بريلوي حضراتو کول، او ديوبندي حضراتو به ورته ويل، چې دا خو ناجائز دي؛ مګر دونه په اهتمام باندي کول، لکه تاسي چې کوي، لازم ندي؛ ځکه التزام د مالايلزم دى، او پدغه مسائلو کې هم، که له انصاف نه کار واخيستل شي، د دوى مينځ کې نزاع لفظي ده.
په موجوده دور کې د هر طرف متبعين پدغه مسائلو کلک سره ولاړ دي، يو طرف دونه شدت کوي، چې وجوب ته يې رسوي، او بل طرف دونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سستي او لاپرواهي پکې کوي، چې بدعت او ناروا ته يې رسوي. تقريبا اکثر يې تحقيق نه کوي، د خپلو اکابرينو په فتوی يې دونه اعتماد حاصل دی، چې هر يو خپل نسبت ته د مذهب په نظر ګوري. د دغو اکابرينو مقلدين جوړ سوي دي، لهذا بريلوي حضرات اسقاط کوي،او په ديوبندي حضراتو کې يوڅه متعصب کسان د دغه عمل د بنديدلو کوشش کوي، نه ټول ديوبندي علماء کرام.

علماء کرامو ته يو شکايت او ګيله ذکر کوم: له هغه وروسته زمونږ په علاقو کې د حيله اسقاط مروج کيفيت او طريقه ذکر کوم.

له بعض علماء کرامو دا شکايت لرم، چې د اسلام تر دفاع او د مذهب تر دفاع د اشخاصو دفاع ته ترجيح ورکوي.

مونږ مسلمانان يو، په مسلمانانو کې د امام ابو حنيفه رحمة الله عليه مقلدين يو. مونږ يوڅه موده وړاندې نه بريلويان او نه ديوبنديان وو، دواړه جماعته يو حنفي جماعت وو، کوم وخت چې شخصي فتواګاني او افتراګاني وسوې، يو پر بل د کفر فتواوي ولګيدلې، د هر يوه شاګردانو او ملګرو په شخصي دفاع او شخصي اعتراضاتو لاس پوري کړ، مثلا: د بريلويانو اعلی حضرت پر مولانا محمد قاسم نانوتوي، او پر مولانا اشرف علي تهانوي «رحمة الله عليهما» د کفر فتوی ولګوله، د دوی شاګردانو هم د فاع متهې راونغښتې،او پر احمد رضاخان يې د کفر فتوی ولګوله. بيا د هغه په جانب کې داسې وسو، چې تر اوسه دغه د کفر فتواوي العياذ بالله يو او پر بل باندي لګيږي.

حال دادی، چې يو څوک پر چا د کفر فتوی ولګوي، که هغه کافر و؛ خو صحيح ده، او که نه و کافر، ويونکی پرې کافر کيږي، او که دې له سره فتوی ونه لګوله، په ورځ د محشر خو دا پوښتنه نه در څخه کيږي، چې تا پر فلاني شخص ولځ د کفر فتوی نه وه لګولځ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید چې داسې ونه کړو، چې په شخصي دفاع کې خپل ځانونه کافران کړو، العیاذ بالله.

که احمد رضاخان اشرف علي تهانوي «رحمة الله علیهما» په یوه وینا باندي کافر بولي، که په هغه وینا باندي سړی رښتیا کافر کیږي، او اشرف علي تهانوي هم کړې وي، د اشرف علي تهانوي کار خراب سو.

او که هغه وینا د کفر نه وي، او یا اشرف علي تهانوي کفر نوي کړی، نو د احمد رضاخان کار خراب سو، دغه له هغه بله جانبه. نو ما او تا ته څه ضرورت دی، چې ورګډیږو.؟

او که له ما او تا پوښتنه وسي، چې فلان کس په فلاني قول یا عمل کافر دئ، او که نه.؟

مونږ باید هغه قول او عمل پر شریعت عرض کړو، که په هغه انسان کافر کیده، نو به ځواب ورکړو، چې پدغه قول یا عمل کافر کیږي، داسې باید ونه وایو، چې فلانی کافر دی. څه معلومه ده، چې هغه دغه قول یا عمل کړی دی، او که نه.

او که نه کافر کیدو، بیا به ځواب ورکړو، چې پدغه قول یا عمل انسان نه کافر کیږي.

شخصي دفاع سړی له هغه چا کوي، چې د کوم شخص مقلد وي، مونږ د امام ابو حنیفه رحمة الله علیه په مسائلو اجتهادیه وو کې مقلدین یو. یعني: په مسائلو غیر منصوصیه وو کې، او په منصوصه متعارضه وو کې او غیر متعارضه محتمله وو کې، او یا غیر محتمله وو کې، لیکن حکم معلوم نه وي.

مونږ نه د دیوبند او نه د بریل مقلدین یو؛ ځکه دا د دوو ځایونو او تعلیمي ادارو نوم دی، لکه څنګه چې، قاري محمد طیب رحمة الله علیه ویلي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

«چې دیوبند نه زمونږ مذهب دی او نه زمونږ مسلک دی، صرف پر مونږ تپل سوی دی، مونږ اهل السنة والجماعة یو؛ خو خلک مو دیوبندیان بولي».

او که بالفرض شخصي دفاع کوو، باید چې دونه دفاع یې وکړو، چې معترض ته ووایو، چې ستا خبره الزام ده، افتراء ده، حقیقت نلري. او که یې حقیقت درلود، باید تسلیم یې کړو؛ ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم وایي: ډیر محبت د شيء انسان هم کوڼ کوي، او هم یې ړوند کوي، بیا نه حق ویني او نه د هغه شيء عیب ویني، لکه څنګه چې مفتي ندیم صاحب یوځه وخت مخکې خپلو شاګردانو ته ویلي: «که د دیوبند او د احنافو د مذهب ټکر سره راغی، تاسي به ترجیح دیوبند ته ورکوي، که څه هم مونږ احناف یو، او دغه ډول که د دیوبند او ماتریدیت ټکر سره راغی، تاسي به ترجیح دیوبند ته ورکوي».

او دا تقلید دی، بالاخره داسې حد ته دا سلسله ورسیده، چې ډیر داسې اعمال دي، چې بریلویان یې کوي، او د دې عصر دیوبندي حضرات د هغو اعمالو د منع کوشش کوي؛ ځکه د بریلویانو خاصه ده، چې تحقیق نه کوي، چې دغه اعمال زمونږ د مذهب سره موافق دي، او که مخالف دي.

ډیر داسې اعمال دي، چې بریلویان یې د دیوبندیانو له وجې د منع کوشش کوي، او دا تحقیق نه کوي، چې دغه اعمال د مذهب مطابق دي، او که مخالف دي.

لهذا التماس کوم، باید چې د مذهب مقلدین سو، د هر شخص، د هر مشر، او د هر رهبر مقلدین جوړ نسو؛ ځکه ډیر رهبران دي پدې ملک کې، عالمان هم دي، مفتیان هم دي، شیخان هم دي، په جمهوري او ډیموکراسي نظام کې ناست دي، او ملت سره وعدې کوي، چې پدغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوري نظام کې اسلامي نظام درته راولو، بس خالي يوځه فرصت راکړي.
دا داسې مثال لري، لکه يو څوک چې ووايي، چې زه له دې مردارې چرګ او يا مردار څاه څخه د پاکو خوړو اوبو پيپ درته راولم. او يا لدې «ادب دې وي» سپي او خرې څخه د غوا کار درته اخلم، چې هم به يې غوښه پاکه وي، او هم به يې شيدې پاکې وي، او هم به ډيري وي، بس، خالي موقع راکړئ. اين خيال است، و محال است، و جنون است. پدغه وينا يې ډيرو عوامو او خواصو ته قناعت ورکړی دی، او هغو دغه روند تقليد قبول کړی دی، بغير د کوم دليل نه يې دغه خبره منلې ده، افسوس صد افسوس. عوام که دوکه سي، عالمه ته څنګه دوکه کيږئ!
دا خو يوه شرعي مسئله ده. هغه به څنګه عالم وي، چې پدغه منصوصي مسئله هم نه پوهيږي، الله جل جلاله دې مونږ او تاسي ټولو ته د اسلامي نظام تر سايه لاندي ژوند را نصيب کړي ، جمهوري نظام غربي او کفري نظام دی، د اسلامي نظام توقع ځيني کول جهل او نا پوهي ده.

د ميت لپاره پينځه احوال دي:

لومړی: هغه ميت دی، چې تر شا يې مال نسي پاته، وصيت يې کړی وي، او که يې نوي کړی، د وارث لپاره مستحب دا دی، چې د ده د ټول عمر د لمونځونو وغيره فديه ورکړي، او که يې په توان او قدرت کې نه وي، حيله اسقاط دې وکړي، او که د وارث بلکل مال نه وي، و دغې حيلې ته دې قرض وکړي، او يا دې اجنبي دغه تبرع وکړي.

دويم: هغه ميت دی، چې تر شا يې مال پاته وي؛ خو وصيت يې نوي کړی، د دغه حکم هم داسې دی، لکه د اول قسم، يعني: پر وارث يې فديه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واجب نده؛ خو مستحب دا ده، چې ور يې کړي، يا دې حيله اسقاط وکړي، يا دې دغه تبرع اجنبي شخص وکړي.

دريم: هغه ميت دی، چې تر شا يې مال پاته وي، او وصيت يې هم کړی وي؛ خو وصيت يې تر ثلث د مال کم کړی وي، او هغه کم مال د ده د روژو او لمونځونو وغيرهما فديه نه په اداء کيده، د دغه حکم هم د اول په څير دی، حيله اسقاط دې وکړي.

څلورم: هغه ميت دی، چې هم يې مال پاته وي، او هم يې وصيت په ثلث د مال کړی وي، خو دغه ثلث د مال د فديو کفايت نه کوي، پدغه دواړو صورتونو کې هغه د وصيت مال په فديو کې ورکول پر وارث باندي واجب دی، د باقي لمونځونو او وغيره لپاره دې وارث يا اجنبي حيله اسقاط وکړي، که يې حقيقتا اداء په قدرت کې نه وه.

پينځم: هغه ميت دی، چې هم يې مال پاته وي، او هم يې وصيت کړی وي، او هم يې په ثلث مال کې کړی وي، او هم دغه ثلث د ده د هغو فديو کفايت کوي، مثلا: ويلي وي، چې پر ما پنځوس لمونځونه پاته دي، او شل روژې پاته دي، او د ده په ثلث د مال سره د سلو لمونځونو او روژو فديه اداء کېده، پر وارث باندي د دغه سلو لمونځونو او روژو فديه ورکول واجب ده، حيله اسقاط به نه پکې کوي ، مگر د هغه باقي لمونځونو او روژو فديه خو احتياطا ورکول کيږي، که څه هم ده اداء کړې وي ، د هغو لپاره بيا حيله اسقاط مستحب ده، او که دغه ثلث مال د ټول عمر د لمونځونو، او روژو وغيره لپاره کفايت کاوه ، په دغه صورت کې فديه ورکول پر وارث باندي واجب ده . حيله اسقاط کول ناروا ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هكذا ينبغي ان يفعل وان كان الشخص محافظا على صلواته احتياطا خشية ان يكون وقع خلل ولم يشعر به مجموع الرسائل (٢١٢).

وان لم يوصي وتبرع عنه وليه او اجني جاز ان شاء الله وان لم يكف ما اوصى به الميت عما عليه ، او لم يكف ثلث ماله ، او لم يوصي بشيء واراد احد التبرع بقليل لا يكفي فحليته لا براء ذمة الميت عن جميع ما عليه ان يدفع ذلك المقدار اليسير بعد تقديره لشيء من صيام او صلوة او نحوه ويعطيه للفقير بقصد اسقاط ما يرد عن الميت فيسقط عن الميت بقدره ثم بعد قبضه يهبه الفقير للولي ، او للاجنبي ويقبضه للتتم الهبة وتملك ثم يدفعه الموهوب له للفقير بجهة الاسقاط متبرعا به عن الميت فيسقط عن الميت بقدره ايضا ، ثم يهبه الفقير للولي ، او للاجنبي ويقبضه ثم يدفعه الولي للفقير متبرعا عن الميت وهكذا يفعل مرارا ، حتي يسقط ماكان بظنه على الميت من صلوة وصيام ونحوهما مما ذكرناه من الواجبات وهذا هو المخلص في ذلك انشاء الله بمنه وكرمه ، مراقي الفلاح مع الطحطاوي – بحث اسقاط الصلوة والصوم (٢٣٩).

وفي الدر المنتقى انهم اذا ارادوا الاخراج عنه يحسب عمره بغلبة الظن ويخرج منه مدة الصبا وهي اثنا عشر في الغلام وتسعة في الانثى ويخرج عنه بقدرها اذا كان عندهم مايكفي والا تدفع مرارا، آه. وذلك لاحتمال نقصان صلوته بترك ركن او شرط ، فان الكثير من الناس لا يحسن اداءها الطحطاوي على الدر (١/٣٠٧).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حیله اسقاط کیفیت:

زموږ د علاقو یعني د بلوچستان او افغانستان جنوبي او مغربي ولایتونه تر کوم حده چې زه علم په لرم، د حیله اسقاط مروج کیفیت او طریقه داسې ده، کوم وخت چې یوڅوک مړ سي ، نو وارثان او قریبان یې پخپل کلي کې هم اعلان وکړي ، او نورو ځایونو ته هم اطلاع ورکړل سي، چې عبد الله مثلا په حق رسیدلی دی ، پر لس بجې یې مثلا د جنازې لمونځ ادا کیږي ،او زموږ د علاقو عادت داسې دی ، چې د جنازې لمونځ له قبرستان سره یوځای د قبرستان و طرفته کوي ، اوس د کلي یوڅه ځوانان د قبر جوړېدلو ته ولاړسي ، یوڅه کسان په تکفین او غسل اخته سي او یوڅه کسان دلته په کلي کې د جنازې وړلو ته انتظار وي، او یوڅه کمزوري او سپینږیري وختي کوشش کوي ، چې قبرستان ته ځان ورسوي ؛ ځکه خو د جنازې لمونځ له قبرستان سره اداء کیږي ، او شاوخوا احباب او قریبان او عام مسلمانان چې راځي ، هغه هم هلته په قبرستان کې انتظار کیږي، و نهه بجو او یا نهه نیمو بجو ته میت قبرستان ته راوړي ، په قبرستان کې یو طرف ته د قبر کار شروع وي او بل طرف ته ډیر خلک راغلي وي، د جنازې په انتظار وي.

یو عالم ولاړ سي ، اعلان وکړي چې عبد الله په حق رسېدلی دی ، دا زموږ او ستاسي یو مسلمان ورور دی، دا پر موږ حق لري، باید هر قسم تعاون ورسره وکړو ، او په ښه اخلاص سره دا تعاون وکړو ، او عبد الله خو الحمد لله مسلمان وو ، لمونځونه یې کول ، روژې یې نیولې ، او نور فرضیات او واجبات یې ادء کول ، خو بیا هم انسان دی ، د ده پر ذمه به لمونځونه یا روژې وغیره پاته وي ، یا به یې اداء کړي وي ، او یا به یې په یو عذر قضاء کړي وي ، بیا به یې نه وي راګرزولي ، او یا به یې اداء کړي هم وي، مګر د هغه باوجود د ده ذمه به نوي فارغه سوې، یو رکن به ځیني پاته سوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، او يا به يو شرط ځيني پاته سوی وي، او يا به يو بل نقص او خلل ور رسېدلی وي.

نن يې دی له اداء څخه عاجز دی ، مور او تاسي بايد تعاون ورسره وکړو، هغه کسان چې مستحق د صدقة الفطر او زکوة دي، هغه کښينئ، د الله لپاره د ده د لمونځونو او روژو وغيره فديه قبلوئ ، او بيرته يې د ده وارث ته ور وبښئ ، که څوک دغه وعده نه کوي ، هغه په دائره کې مه کښينئ. او په غنيانو نه وځي، هلکان او ليونيان په دائره کې مه پرېږدئ ، او دغه اعلان اوس په اکثرو ځايونو کې نه کيږي ؛ ځکه په سلهاوو کلونه د دغې طريقې سوي دي ، اوس د خلکو يو قسم عرف پر دې راغلی دی، چې يو وار کښيني، بيا يې له ورکولو نه انکار محال دی، د ځان لپاره يې عار او پېغور بولي، بې ننګي او بې غيرتي يې بولي، چې د ميت د تعاون په ځای کې انکاري سي، د سلهاوو کلونو د اجماع مخالفت يې بولي، د وعدې خلاف فرضي يې بولي. خلک ګول دائره جوړه کړي، په ګول دائره کې حکمت دا وي، چې يو قسم سهولت وي ګرزونکي ته؛ ځکه ګرزونکی د عالم څخه روان سي، د خلکو په ختمېدلو سره بيرته عالم ته را ورسيږي، په دغه دائره کې علماء غالبا يوه اړخ ته کښيني، د مسجد امام وارث را وغواړي، او پدغه ناستو علماء کرامو کې چې يو جيد عالم وي، او يا سپينږيری عالم وي، د سپينږيتوب لحاظ يې وکړي.

هغه ته و وايي، چې دغه د حيله اسقاط کار ته وکړه، هغه له وارث نه پوښتنه وکړي، چې عبد الله وصيت کړی وو، او که نه،؟ چې پر ما لمونځونه يا روژې پاته دي.؟

 که يې وصيت کړی و، بيا عالم صاحب ورته ووايي، عبدالله په خپل مال کې وصيت کړی دی، وارث ځواب ورکړي، چې، يا، مال نلري، او يا يې لري، خو په خپل مال کې وصيت ندی کړی، او يا يې په خپل مال کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وصيت کړی دی. که يې په خپل مال کې وصيت کړی و، ورته ووايي، چې د دونه لمونځونو، څومره چې عبدالله ياد کړي دي، مثلا: دونه روپۍ کيږي، دا مسکينانو ته ورکړه، او يا يې په کلي کې ښځو ته ورکړه.

او که يې خپل مال نه درلود، بيا وارث ته ووايي، چې ته د خپل ځان څخه دونه روپۍ په فديه کې ورکړه، او که يې وصيت نه و کړی؛ خو خبره خلاصه ده.

بيا عالم صاحب وارث ته ووايي، چې عبد الله مرحوم د څونه عمر دی، که وارث ته معلوم و، خو فبها والنعمة، او که نه و معلوم، بيا په دغه ناسته دائره کې سپينږيرو ته ووايي، هغه يې يقيني ور وښه يي، او يا يې په اټکل ور وښه يي، مثلا: د شپېتو کلونو دی.

بيا عالم ورته ووايي، چې مبلغ څونه دی، يعني: پدغه دسمال کې څو روپۍ دي. نه قرآن کريم ور سره ږدي، او غنم وغيره. هغه يې مقدار ور وښه يي، که هغه يو ديرش يا څلويښت زره وي، خو صحيح دی.

او که ډيري زياتي وي، مثلا: په لکونو وي، بيا ورته ووايي، چې کمې يې کړه. او که ډيرې کمې وي، مثلا: لس يا پنځلس زره وي، بيا ورته ووايي، چې يو په نورې را واخله، که يې نه درلودلې، او يا نه وې ورسره، بيا ورته ووايي، چې د يو چا څخه قرض را واخله، په خواست او امانت يې مه را اخله. بيا عالم صاحب د عبدالله د عمر څخه دوولس کاله عمر کم کړي، د اته څلويښت کلونو عمر ته حساب ولګوي، چې څونه لمونځونه کيږي.

اول: د يو کال لمونځونه حساب کړي، کال [۳۶۶] درې سوه شپاږ شپېته ورځې دی په شمسي حساب باندي، او په يوه ورځ کې شپاږ لمونځونه دي له وترو سره، [۲۱۹۶] دوه زره يو سل و شپاږ نېوي لمونځونه جوړيږي، بيا روپو ته حساب وکړي، چې څو روپۍ دي، مثلا: [۵۰۰۰] پينځوس زره روپۍ دي.

او فديه د غنمو له حسابه نيمه کاسه ده، او نيمه کاسه احتياطا په انګريزي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیلوګانو سره دوه کېلو ده، کیلو ته فرض کړه په پینځوس روپۍ ده، یوه فدیه په سل روپۍ سوه، پینځوس زره روپۍ پنځه سوه فدیې سوې، دغه پینځوس زره روپۍ چې په دائره کې څلورو مسکینانو ته ورکړي، تقریبا د یوه کال د لمونځونو فدیه په اداء کیږي.

اوس نو که وارث په خپله په پوهېدو، مثلا: ملا، طالب او یا دغسي خبردار شخص وي، خو فبها والنعمة، که وارث نه پرې پوهېدو، بیا عالم په دائره کې یو باخبره شخص را ولاړ کړي، او وارث ته ووایي، چې دغه کس د ځان لپاره پدغه ورکړه کې وکیل کړه، ورته ووایه، چې په هره ورکړه کې ځما وکیل یئ، او په را اخیستلو کې زما رسول یئ، یعني: زما لپاره یې ځیني را اخله، دا د علماء کرامو په مینځ کې اتفاقي صورت دی.

او که یې په ورکولو کې هم خپل وکیل کړ او په اخیستلو کې هم وکیل کړ، بیا د هغو علماء کرامو په قول جائز دی، چې تبرع د اجنبي په فدیه کې جائز بولي. او د هغو علماء کرامو په قول ناجائز دی، چې تبرع د اجنبي په فدیه کې ناجائز بولي.

بیا عالم صاحب دغه وکیل ته ووایي: چې دغه مبلغ په فدیه کې د قضایي لمونځونو که بالفرض والتقدیر پر ذمه د دغه میت پاته وي، او دی یې نن له اداء څخه عاجز دی، و دغو مسکینانو ته وکالة ورکوه، پام چې کوچني، لېوني یا یې معتو ته ورنکړئ، او په اخذ کې تلوار مه کوه، کوم وخت چې یې فقیر قبض کړي، او تا ته یې په خپل اختیار ونیسي، بیا یې را اخله. د موکّل لپاره دوّار مسکین ته ووایي، دغه مبلغ د دې حاضر میت د قضایي لمونځونو په فدیه کې ما تا ته درکړی دی، مسکین ورته ووایي، چې ما قبول کړی دی، او بیرته مې در ببنلی دی، او یا دوار صرف «وهبتک» ورته ووایي، او هغه فدیه و مبلغ وغیره خالي یې په ذهن کې ساتلی وي، او فقیر «قبلت و هبتک» ورته ووایي، هم صحیح دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عالم صاحب په خپل ذهن کې د هر مسکین په قبضولو پینځه سوه فدیه کموي، تر داسې حده چې د اته څلوېښتو کلونو فدیه اداء سي، په صورت مذکوره کې چې دوه سوه لس کسان قبوله کړي، یعني: دوه سوه لس قبضه وسي، نو تقریبا د اته څلویښتو کلونو د لمونځونو فدیه اداء سوه. او که په دائره کې د عالم په فکر غنیان ناست وي، هغه په حساب کې نه شماري، یعني: د هغو په قبض باندي فدیه نه کموي، بیا له هغه وروسته دوار تهووایي، چې دغه مبلغ ددې حاضر میت د قضایي روژو په فدیه کې که چېري پر ذمه د دغه میت پاته وي، چې نن یې دی د اداء نه عاجز دی، و مسکینانو ته ورکړه.

دوار مسکین ته ووایي، دغه مبلغ ما په فدیه کې د قضایي روژو تا ته در کړی دی، مسکین ووایي، ما قبول کړی دی، او بیرته مې در بښلی دی. په کال کې دیرش روژې دي، د اته څلوېښتو کلونو ۱۴۴۰یو زر څلور سوه څلوېښت روژې کیږي، مذکور مبلغ چې درو مسکینانو ته ورکړي، حساب پوره کیږي.

بیا عالم صاحب دوار ته ووایي: چې مبلغ مذکور د روژو په کفاره کې ورکړه، گرزونکی و مسکین ته ووایي، دا مبلغ د دې حاضر میت د کفارو د روژو په فدیه کې ما تا ته درکړی دی، مسکین ورته ووایي، ما قبول کړی دی، او ما بیرته در بښلی دی. یا دواړه صرف وهبت او قبلت سره ووایي، که هر څو کفارې وي، د یوې کفارې فدیه کافي ده، ځکه کفارې تداخل خوري، د کفارې لپاره شپېته مسکینان ضروري دي، که په دائره کې شپېته مسکینان پوره وو؛ خو فبها والنعمة، او که نه و پوره، چې څونه باقي سي، و دغو کسانو ته دې په سبا ورځ ورکړي، دا په فقه کې افضل او راجح قول دی. او پر مرجوح قول باندي شپېته قبضه کفایت کوي، که څه هم شپېته کسان نه وي پوره، د دویم ځل لپاره دې پر وگرځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا د دې عالم صاحب په رهنمايي کې دوار و مسکین ته ووايي، ما دغه مبلغ په فدیه کې د کفارو د قسمونو و تا ته درکړی دی، مسکین ورته ووايي، ما قبول کړی دی، بیا یوه کفاره کفایت کوي. په کفاره د قسمونو کې د لس تنه مسکینانو قبض ضروري دی.
بیا عالم صاحب د لس تنه خلکو پر ځای دوولس دیارلس تنه کسانو ته ورکړي، چې پدغه لس تنه کسانو کې غنیان موجود وي، او که یقینا لس تنه سره مسکینان وو، بس دغه لس کفایت کوي، مالابد ته ضرورت نسته.
بیا د عالم صاحب په رهنمايي کې دوار و مسکینانو ته په کفاره د ظهار کې مبلغ ورکړي، د هرې نکاح، یوه کفاره د ظهار ورکوي، د هرې ښځې کفارات د ظهار تداخل سره خوري، مګر د یوې ښځې او د بلې ښځې کفارات ظهار تداخل نه سره خوري، پدې کې بیا پر قول راجح باندي شپېته مسکینان ضروري دي، او پر قول مرجوح شپېته قبض کفایت هم کوي.
د هرې سجده تلاوت فدیه، د یوې روژې او یا د لمانځه فدیه ده، دغه ډول د صدقة الفطر په ځای کې، د اخترې په ځای کې، د عشر او زکوة په ځای کې، دا مبلغ ورکوي..
د عالم صاحب په رهنمايي کې دوار و مسکین ته ووايي، مبلغ د دې حاضر میت د ټولو حقوقو شرعیه وو په فدیه کې ما و تا ته درکړی دی، مسکین ووايي، ما قبول کړی دی، او ما بیرته و تا ته ښښلی دی.
پدغه دوران اسقاط کې اکثر وخت یو بل عالم تقریر کوي، د دوره اسقاط په اخیره کې د میت وارث پر موجوده کسانو په خپله خوښه د تصدق په نام تقسیم کړي، مسکین، غني، هلک، لېونی، معتو ټولو ته یې ورکوي، لدې وروسته یو عالم دعا وکړي، چې یا الله جل جلاله زموږ دغه حیله شرعیه او خیرات په خپل دربار کې قبول کړه، پدې وخت کې د صلوة جنازې مقرر وخت پوره وي، پر دغه میدان باندي د جنازې لمونځ اداء

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي، لدې وروسته که قبر تيار و، ميت ور واخلي و قبر ته، او که قبر نه و تيار، خلک صفونه مات کړي، او کښيني، د قرآن کريم يوڅه تلاوت وسي، بيا له هغه وروسته دعا وسي، له دعا وروسته ميت دفن کړي، له دفن څخه وروسته خلک کښيني.

يو عالم يا يو حافظ صاحب د قبر سر ته سورة البقرة اول آياتونه مبارکان ووايي، او د قبر پښو ته بل قاري صاحب د سورة البقرة اخيري آياتونه ووايي. له هغه وروسته حاضر ميت ته، خپلو ځانونو ته، ټولې مقبرې ته، او ټول مسلمه امت ته دعا وکړي.

بيا يو عالم صاحب خلکو ته ووايي: چې دغه ميت ته تر خپلو حقوقو ور تير سي، کيداې سي، پدغه حاضر خلکو کې به يې د يو چا غيبت کړی وي، او يا به يې دغه حق په بل شيء ورباندي سوی وي. د ميت وارث اعلان وکړي، که د هر چا مالي حق پر باندي وي، و هغه ته مونږ تيار يو، که اوس نه وايي، په وروسته کې دې زمونږ سره رابطه وکړي. له قبرستان څخه چې را ووځي، هغه کسان چې له اطرافو څخه راغلي وي، د هغو په خاطر دغه خلک يو ځل کښيني، هغه د ليري ځاې ميلمانه اکثره ځي، رخصت اخلي، د ميت و وارثانو ته ووايي، چې زمونږ بس دغه ناسته د تعزيت ناسته ده، زمونږ کورونه ليري دي، الله جل جلاله دې عبد الله مرحوم ته مغفرت وکړي، و تاسو ته دې الله جل جلاله صبر جميل درکړي. هغه و دوی ته دعا وکړي، چې تاسي ډير تکليف کړی دی، او الله جل جلاله مو دغه سعي او تکليف قبول کړه، الله جل جلاله مو هر قدم د نيکئ په تله کې واچوه. دغه دعاوې سره وکړي، او سره رخصت سي.

دلته بعض خلک د خيرات په نوم يو شيء راوړي، اکثره وخت خرما وي، په سابقه کې د هغه حکمت دا و، چې هغه کسان به ليري ځاې ته تلو، او موجوده د کلي خلک به هم وږي سوو، نو د خرما راوړل تر هر شيء هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسانه وو، او هم ښه غذا په حاصلې ده، وارثانو به دا زړه غوښتو، چې دغه خلک یو شيء وخوري، او ماړه سي، او دغه خوراک ته په فقه کې خوراک حاجت وايي، دا اتفاقا جائز دی؛ ځکه دا ضيافت ندی، تصدق دی، او تصدق مستحب دی.

او په اوس کې وخت کې يې ډير کم خلک راوړي؛ ځکه هغه حاجت رفع دی، تلونکي خلک په موټرانو کې ځي، او هم په لارې کې د خوراک شيان ډير دي، بلکې اکثره وخت د اطرافو نه راغلي خلک د کلي خلک راولي، ډوډۍ ورکړي، بيا يې رخصت کړي، دا زمونږ د علاقو مروج حيله اسقاط دی.

الحمد لله چې يو جزء د فقهي له حيله اسقاط سره مخالفت نلري، او کوم شيان چې د دغه بيان په ضمن کې ما ذکر کړو، د هغو لپاره يوڅو مختصر د فقهي عبارات ذکر کوم.

ثم كفارة واحد عما بقي عن ايمان العمر على قول محمد «رحمة الله عليه» بتداخلها كما ثقله سيدي الوالد عن المقدسي عن البغيه عن شهاب الأئمة. وقال: صاحب الأصل هو المختار عند ومثله في القهستاني عن المنيه، وهو مذهب الامام احمد بن حنبل «رحمة الله عليه» آه. منة الجليل (٢٢٤). لو اعطى من كفارة ظهار مسكينا واحدا كله في يوم واحد لايجزيه الا عن يومه ذلك هذا في الاعطاء بدفعة واحدة او اباحة واحدة من غير خلاف ، اما اذ ملّكه بدفعات فقد قيل يجزيه، وقيل: لايجزيه الا عن يومه ذلك وهو الصحيح، كذا في التبيين، الفتاوى الهندية (١/٥٣٨).

و اما التمليك من مسكين واحد في يوم واحد بدفعات فقد قيل: لايجزيه، و قد قيل: يجزئه؛ لأن الحاجة الى التمليك تجدد في يوم واحد بخلاف ما

(c) ketabton.com: The Digital Library

إذا دفع بدفعة واحدة؛ لأن التفريق واجب بالنص الهداية في فتح القدير (٣/٢٤٤). و هكذا في مجمع الانهر (١/٤٦٢).

د فقهاء کرامو د قتل خطاء په کفاره کې اختلاف دی.
علامه الشرنبلالي رحمة الله عليه وايي: د قتل خطاء په کفاره کې تبرع د وارث صحت نلري؛ ځکه د قتل خطاء په کفاره کې لومړی د رقبې عتق دی، او وارث د رقبې اعتاق د ميت له جانبه نسي کولای؛ ځکه خو بيا الزام د ولاء پر ميت باندي راځي، بې له وصيته د ميت، او روژه د اعتاق بدل ده، د روژې فديه نه صحيح کيږي؛ ځکه هغه بدل د بدل ده، په فقه کې بدل معتبر دی، او د بدل بدل غير معتبر دی.
او کافي النسفي وايي: د قتل خطاء کفاره دې ورکړي؛ ځکه روژه د ميت په حق کې اصل دی؛ ځکه اعتاق خو له جهته د الزام د ولاء صحت نه درلود، او فديه بدل د روژې دی، په فقه کې بدل معتبر دی؛ خو احتياط دادی، چې د قتل خطا فديه هم ورکړي، منة الجليل (٢١٦).

«الاقساط في دفع الاعتراضات على الاسقاط»

پدې بحث کې زمونږ مقصد د هغه اعتراضاتو دفع کول دي، کوم چې بعض علماء کرامو پر حيله اسقاط کړي وي، او يا يې په حيله کې پر يو خاص عبارت کړي وي، د دې لپاره چې مسلمه امت ته حق واضح سي، زما مقصد نه پر علماء کرامو اعتراض کول دي، نه د بريلويانو د فاع کول دي، او نه هم د بريل سره کوم تعلق لرم، زما ټول استاذان ديوبندي حضرات دي، او مطلق حنفيان دي.
نظر مې دا دی، چې زمونږ لپاره حنفيت کافي دی؛ ځکه ديوبنديت او برېلويت نه مذهبونه دي، او نه يې مونږ مقلدين يو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب په سر کې د ابو اللیث السمرقندي عبارت ذکر سو، په هغه عبارت کې د دوو شیانو ذکر او اثبات سته.

لومړی: د حیله اسقاط ثبوت.

دوهم: په حیله اسقاط کې د قرآن کریم گرزول.

پر دغه عبارت باندي مولانا سرفراز خان صفدر رحمه الله په راه سنت کې اعتراضات کړي دي، روایة او درایة یې رد کړی دی، او مفتي ممتاز صاحب په دغو اعتراضاتو ډېر ناز کړی دی، او په دغه ناز ډېر خلک دوکه کېږي، لهذا مونږ د مولانا سرفراز خان صاحب تحقیق ته ځواب وایو، پدې ځواب ویلو کې مونږ خپل ځان پر مولانا سرفراز رحمه الله لوړ نه گڼو، او نه کیدلای سو؛ مگر هر شخص د مذهب په دائره کې د تحقیق حق لري.

لومړی ځواب: د مولانا صفدر صاحب تحقیق ته ځواب وایو، چې د ابي اللیث السمرقندي رحمه الله په عبارت کې د دوو شیانو اثبات موجود دی. یو حیله اسقاط او بل په حیله اسقاط کې قرآن کریم گرزول. پدغو دواړو خبرو تا په خپل کتاب «راه سنت» کې اقرار کړی دی.

دوهم ځواب: تا ویلي دي، چې په اتفاق د علماء کرامو حیله اسقاط ثابت ده. او هم دې تا په احوالو سره ثابته کړې ده: چې قرآن کریم په فدیه کې مال دی، د هر قسم مال ورکول جائز دی، پدې شرط مال چې څونه وي، په هغومره یې شمار کړې، بیا د ابو اللیث السمرقندي د عباراتو رد کول څه فائده لرئ.؟

هلته به یې رد مفید وای، چې د ده قول د مذهب سره یا ستا د نظر سره ټکر وای؛ مگر صرف فائده یې دا ده، چې پدغه عبارت سره بریلوي حضراتو دلیل نیولی دی، او تا رد کړی دی.

مسلمه امت دې باید پدې پوه سي، چې مولانا صفدر صاحب چې د کوم اساقط رد کوي، هغه رد یې پر ځای دی، مگر په هغه اسقاط هیڅوک قائل

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، لکه څنګه چې مونږ مخته د خپل اسقاط کيفيت ذکر وکړ.

درېيم ځواب: مولانا سرفراز صفدر صاحب ويلي دي، چې ابو الليث السمرقندي که څه هم ډير لوړ فقيه دی، مګر په فن روايت او حديث کې خو به محدثينو حضراتو ته رجوع کولی شي، لهذا د ده دغه استدلال د محدثينو له نظره صحيح ندی؛ ځکه پدغه سند کې مجهول کسان سته.

مونږ ورته وايو: ابو الليث السمرقندي چې ستا په خپله وينا ډير ستر فقيه دی: خو حال دا، چې انسان تر هغه وخت پوري فقيه کيدلای نشي، چې محدث نه وي. د فقيه او محدث تر منځ عموم او خصوص مطلق دی، فقيه اخص مطلق دی، او محدث اعم مطلق دی، هر فقيه به محدث وي، او هر محدث لازم ندی چې فقيه وي، د فقيه او محدث کلام چې سره ټکر سي، ترجيح فقيه ته ورکول کيږي.

بله خبره دا چې، د ابي الليث السمرقندي په شان کې دا ثابته ده، لکه څنګه چې په فقه کې امام ؤ، دغه ډول حافظ په احاديثو مبارکانو کې هم ؤ، لهذا ابي الليث السمرقندي «رحمة الله عليه» چې کوم سند قبول کړی دی، مونږ يې بايد قبول کړو. کوم شيء چې مونږ په سند کې وينو، د محدثينو په نظر هغه شيء [100] سل چنده وي.

بل د ده دغه سند او عبارت نورو جيدو فقهاء کرامو قبول کړی دی، امام غزالي رحمةالله عليه په کتاب الدرر کې نقل کړی دی، د امام غزالي نقل د تائيد لپاره کافي او شافي دی.

لما صنف الامام الرباني محمد بن حسن الشيباني کتاب الحيل في کل انکر عليه علماء البغداد، بلغوا تلك القصة الى خليفة البغداد، فقال الخليفة: ارسل الى ذلك فان کان موافق للاصول فبها، والافنخرقه، فقال: ان العلماء احسادوا وانکراو حسدا، فجاء الامام بذلك الکتاب الى

(c) ketabton.com: The Digital Library

الخليفة فنظر فيه فتعجب فطلب العلماء، وقال: انظروا فيه بدقت النظر من غير حسد، فلما رأوه، قالوا: فقد احسن محمد ضاعف الله اجره الى الابد، ثم سئل الخليفة عن الامام من أي اصل اخرجت تلك المسائل.؟ قال: اخرجت من قصة ايوب و يوسف و سنة حيلة الرباء والحد. فقال الخليفة: للعلماء من انكر الحيلة فقد انكر القرآن والحديث و اجماع العلماء، فالتقرير واجب عليه، فلما ورقة وقع النظر على حيلة الاسقاط، فقال الامام: اسهل طريقته ان يبيع الوارث على الفقير مصحفا قابل القرأة ثم يهب الفقير للوارث، ثم، فثم، حتى يتم لعل الله يجعل فدية الصوم والصلوة والزكوة و غيرها، فقال العلماء: قلت قولا حسنا بارك الله في عمرك، فاكتب في كتابك، فكتب الامام تلك الحيلة في كتابه، فشاع في زمان الخليفة. الدرر للامام الغزالي. قال: الشارح السمرقندي حدثنا عباس بن سفيان عن ابن عتبة عن ابن عوف عن محمد عن عبدالله، آه.

پدې عبارتونو کې درې شيان ثابت سوي دي.
يو حيله اسقاط د امام محمد رحمه الله څخه، بل د قرآن کريم گرزول په حيله اسقاط کې، او بل د امام غزالي رحمه الله له ابو الليث السمرقندي رحمه الله نه د سند نقل کول. مونږ ته ددې سند د رد کولو هيڅ گټه او فائده نسته.

فان مثل هؤلاء الأئمة الثقات الاعلام الناصرين للاسلام حاشاهم ان ينقلوا الينا شيئا من غير تثبت ولا رؤية، فانهم أَمَنَاء الشريعة الطاهرة النقية، آه. منة الجليل (١/٢١٠).

(الفقهاء هم أعلم بمعاني الحديث) سنن الترمذي ابواب الجنائز، كان

(c) ketabton.com: The Digital Library

حديث الفقهاء أحب اليهم من حديث الشيخة (كتاب الجرح والتعديل) تحفة المناظر (٦٢).

وقال: العلامة الخفاجي السمرقندي «رحمة الله عليه» هذا هوا الامام الجليل المعروف بامام الهدى الفقيه الحنفي.

او علامه عبد اللكهنوي رحمه الله وايي: نصر بن محمد بن احمد بن ابراهيم ابو الليث الفقيه السمرقندي المشهور بامام الهدى، اخذ عن ابي جعفر الهندواني، عن ابي القاسم الصّفار، عن نصير بن يحيي، عن محمد بن سماعة، عن ابي يوسف وله تفسير القرآن والنوازل والعيون والفتاوى و خزانة، الفقه و بستان العارفين و شرح جامع الصغير و تنبيه الغافلين و غير ذلك، فوائد البهية (٢٨٧).

ځلورم ځواب: مولانا سرفراز خان صفدر صاحب وايي: چې امام محمد رحمه الله كتاب الحيل نلري، دا د ده په حق کې صرف افتراء ده، بلکې يو چا له ځانه پسې جوړه کړې ده.

مونږ ورته وايو: داسې نده، كتاب الحيل د امام محمد رحمه الله كتاب دى. شيخ الاسلام شمس الائمة السرخسي رحمه الله په كتاب المبسوط کې چې امام محمد رحمه الله د ظاهر الروايه کتابونو شرحه ده، په هغه کې داسې ليکلي دي:

و اما ابو حفص رحمه الله كان يقول هو من تصنيف محمد رحمه الله، وكان يروى عنه ذلك، و هو الاصح، فان الحيل في الاحكام المخرجة عن الامام جائزة عند جمهور العلماء، وانما كره ذلك بعض المتعسفين لجهلهم و قلة تأملهم في الكتاب والسنة والدليل على جوازه من الكتاب قوله تعالى:

(c) ketabton.com: The Digital Library

﴿وخذ بيدك ضغثا فاضرب به ولا تحنث﴾ الآية، آه. المبسوط السرخسي - كتاب الحيل (٣٠/٢٢٩).
شمس الائمه سرخسي رحمه الله وايي: چې ابو حفص رحمه الله به ويل: كتاب الحيل د امام محمد رحمه الله له تصانيفو څخه دی، او دغه نقل به يې له امام محمد رحمه الله څخه کوی، او دا ډيره صحيح خبره ده، ځکه دغه حيلې په احکامو کې، چې له امام محمد رحمه الله نقل دی، په نزد د اکثرو علماء کرامو جائز دي، او يوڅو متعسفين يې مکروه بولي، هغه هم د دوی د ناپوهي او د نه فکر کولو نتيجه ده، او حيله په قران ثابته ده. په وروسته کې وايي: دغه ډول په احاديثو مبارکانو ثابته ده، آه.
او مولانا سرفراز خان صفدر صاحب بريلوي حضراتو ته غصه دی، لهذا دغسې ظاهر عبارت او د جمهورو علماء کرامو طرف نهويني، او مونږ نه بريلويان يو، او نه هم هغه قسم اسقاط کوو، کوم چې ده رد وربانديي کړی دی، او زمونږ د حيله اسقاط سره ټکر او تضادنه لري، ان شاء الله.
اقسوس صد افسوس په بر صغير کې احناف په څو ډلو جماعته تقسيم سو.
بريلويان: هغه بيا په خپلو کې قادريان، نورانيان، عطاريان، او دعوة اسلامي.
ديوبنديان: بيا په خپل منځ کې عثمانيان، مدنيان، پنجپيريان، او سيفيان، د دغو نسبتونو په کشرانو کې ډير داسې خلک سته، چې و دغه نسبت ته د مذهب په نظر گوري. او دغه تفرقه تر ټولو ستره فتنه ده.
الحمد لله ثم الحمد لله!
يو افغانان دي، چې تر اوسه پر حنفيت قائم پاته دي، بل نوم ندی پر ولاړ سوی، او الله تعالی دې تر قيامته پر دغه حنفيت اتحاد او اتفاق ور نصيب کړي.
پينځم ځواب: مولانا سرفراز خان صفدر صاحب وايي: چې په دوهم سند کې محمد بن عمر واقدي رض موجود دی، هغه قابل اعتبار ندی، امام

(c) ketabton.com: The Digital Library

بخاري، ابن مبارک، ابن نمیر، اسماعیل بن زکریا رحمهم الله تعالی اجمعین و ده ته متروک الحدیث ویلی دی، امام معین رحمة الله علیه ورته ضعیف او لیس بشيء ویلي دي.

مونږ شپاړ ځوابونه ورته وایو:
لومړی: واقدي رحمه الله زمونږ جیدو فقهي احنافو معتبر بللی دی، د مقلد لپاره دا شافي او کافي دی.
شیخ الاحناف محقق المحقیقین امام الفقهاء امام ابن الهمام «رحمة الله علیه، د واقدي رحمه الله په شان کې وايي:
قال: کانت بیر بضاعة طریقا للماء الی البساتین و هذا تقوم به الحجة عندنا، اذا وثقنا الواقدي، اما عند المخالف فلا لتضعیفه ایاه، فتح القدیر – باب الماء الذي یجوز به الوضوء (١/٦٩).
او حضرت علامه ابراهیم حلبي رحمه الله وايي:
والصحیح في الواقدي التوثیق، آه. حلبي کبیري – فصل في احکام الحیاض (٩٣).
او ابن نجیم المصري رحمه الله وايي:
ما ذکره الطحاوي عن الواقدي اثبات وما نقل ابو داود عن البستاني، نفي والاثبات مقدم علی النفي، آه. کتاب الطهارة - بحر الرائق (١/١٤٥).
قال البیقي: الواقدي لایحتاج بما یسنده فضلا عما یرسله، قلنا: قد أثنی علیه الدراوردي، و ابو بکر بن العربي و ابن الجوزي و جماعة. بحر الرائق (١/١٤٥).

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علامه محمد يوسف رحمة الله عليه وايي:

الواقدي، وان اختلف المحدثون في جرحه و تعديله لكنه رأس في المغازي والسير والاخبار والحوادث الكائنة في وقت النبي صلى الله عليه وسلم و بعد وفاته و هو من أهل المدينة، فلا شك انه اعلم بحالها، آه. اماني الاحبار و شرح معاني الاثار.

او علامه شاه محمد انور شاه الكشميري رحمه الله د واقدي په شان كي وايي: فائدة مهمة واعلم انهم تكلموا في الواقدي وامره عندي أنه حاطب ليل يجمع بين رجل وخيل فأتي بكل رطب ويابس صحيح وسقيم، وليس بكذب وهم متقدم عن أحمد وأكبر منه سنا ، ولكنه رضاعه فقد أن الرفقة ، وقلة ناصريه فتكلم فيه من شاء ، وأما الدار قطني فانه وان أتى بكل نحو من الحديث لكنه شافعي المذهب فكثرت حماته فاشتهر اشتهار الشمس في رابعة النهار ، وبقي الواقدي مجروحا لا يذب عنه أحد ، فذلك عندي من أمر الواقدي أما جمعه بين الضعاف والصحاح فذلك أمر لم ينفرد به ، بل فعله آخرون أيضا الخ ، فيض الباري شرح البخاري (١٢٤ / ٤ .)

علامه محمد انور شاه كشميري رحمه الله وايي :

په واقدي رحمه الله کې خلک خبري کوي،؛ خو زما په خيال واقدي رحمه الله که څه هم صحيح او ضعيف احاديث نقل کوي ؛ مګر درواغجن ندی، او دی تر امام احمد رحمه الله مقدم دی، او هم پر مشر دی؛ مګر ملګري او مددګاران يې نسته، نو ځکه د هر چا چې زړه وغواړي، هغه يو څه په کې وايي. او امام دار قطني رحمه الله هم صحيح او هم ضعيف حديث

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقل کوي ، مگر شافعي مذهبه دی، ساتونکي يې ډير دي ؛ ځکه په نړۍ کې لکه لمر داسې مشهور سو، او واقدي رحمه الله مجروح سو، هيڅ څوک دفاع نه ځيني کوي.
زما د واقدي رحمه الله په هکله دا نظر دی، چې صحيح او ضعيف حديث جمع کول خو صرف واقدي نه کوي، نور يې هم کوي.
شاه صاحب رحمه الله هم دا گيله کوي ، چې حنفيان يو د بل دفاع نه کوي، بلکې يو پر بل تور داغ سره لگوي .

دوهم : واقدي رحمه الله فقهاء کرامو معتمد بللی دی ، محدثين حضرات که يې معتمد نه بولي، پدې غير معتبر نه بلل کيږي ؛ ځکه مخته ذکر سو، چې د فقهي او محدث کلام چې سره ټکر سي، تر جيح فقيه ته ورکول کيږي. تحفة المناظر - لمولانا منظور احمد مينگل (ص۶۲.)
دريېم : ډير محدثين واقدي رحمه الله معتمد بولي، لکه ابراهيم حربي، ابو يحيی ازهري ، يزيد بن هارون ، ابو عبيد القاسم بن سلام ، مصعب زبيري ، ابوبکر صفاني ، ابوبکر ابن العربي ، حافظ ابن الجوزي ، علامه دراوردي ، مجاهد بن موسی ، عباس عنبري ، محدث ذهلي ، ابوبکر بن شيبه.

څلورم: نه د هرچا جرحه معتبره ده، او نه هره جرحه معتبره ده.
مولانا سرفراز خان رحمه الله چې په کوم چا واقدي رحمه الله مجروح بولي، د هغو په شان کې د مولانا عبد الحي اللکهنوي رحمه الله خبره واورئ!
ومنها أن يكون الجارح من المتعنتين المشددين ؛ فان هناك جمعا من أئمة الجرح والتعديل لهم تشدد في هذا الباب ، فيجرحون الراوي بأدنى جرح،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويطلقون عليهم مالا ينبغي اطلاقه عند أولي الباب ، فمثل هذا الجارح توثيقه معتبر ، وجرحه لايعتبر ، اذا وفقه غيره ممن ينصف، فمنهم: أبوحاتم، والنسائي ، وابن معين ، وابن القطان ، ويحي القطان ، وابن حبان، وغيرهم، فانهم معروفون باالجرح والتعنة فيه ، فليست العاقل في الرواة اللذين تفردوا بجرحه واليتفكر فيه. الرفع والتكميل في الجرح والتعديل (ص ١٨).

مولانا عبد الحي اللكهنوي رحمه الله وايي:

ډير داسې کسان سته، چې په جرحه کې تعنت او تشدد کوي، اسراف او تجاوز کوي، په ډير معمولي شيء باندي راوي مجروح کوي، د داسې خلکو توثيق معتبر دی، مگر جرحه يې نده معتبره، چې ترڅو دغه راوي يو بل انصاف داره شخص نوي مجروح کړی، د هغو له جملې دغه مذکور اشخاص دي.

ايقاظا لا تغتر بقول ابي حاتم في كثير من الرواة على ما يجده من يطالع الميزان، و غيره، آه.

ايقاظا كثيرا ما تجد في ميزان الاعتدال وغيره في حق الراوة نقلا عن يحي بن معين انه ليس بشيء، فلا تغتر به ولا تظنن انه ذلك الراوي مجراو بجرح قوي، فقد قال: الحافظ ابن حجر في فتح الباري في ترجمة عبد العزيز بن المختار البصري، ذكر ابن القطان الفاسي ان مراد بن معين من قوله ليس بشيء، يعنيّ احاديثه قليلة ، انتهى. وقال: السخاوي في فتح المغيث قال: ابن القطان ان ابن معين اذا قال: في الراوي ليس بشيء انما يريد انه لم يرو حديثا كثيرا، الرفع والتكميل (١٥-١٦).

(c) ketabton.com: The Digital Library

مولانا عبد الحي اللکهنوي رحمة الله عليه وايي:
که څوک ميزان اعتدال مطالعه کوي، د ډيرو راويانو په شان کښي دې د ابي حاتم په قول نه دوکه کيږي، او دغه ډول په ميزان اعتدال وغيره کښي دې د يحيى ابن معين په قول نه دوکه کيږي، چې ووايي: فلان راوي «ليس بشيء» يعني: دغه ليس بشيء د ده جرحه نده مقصد، بلکې دی وايي: چې دغه راوي دونه حديث ندي نقل کړي. معنا دا، چې لږ حديث يې نقل کړي دي.

ايقاظ قد كثر علماء عصرنا من نقل جروح الرواة من ميزان الاعتدال مع عدم اطلاعهم على انه ملخص من كامل ابن عدي و عدم وقوفهم على شرطهما فيه في ذكر احوال الرجال فوقعوا به في الزلل و اوقعوا الناس في الجدل، فان كثيرا ممن ذكر فيه الفاظ الجرح معدود في الثقات سالم من الجرح فليبتصر العاقل وليتنبه الغافل وليجتنب عن المبادرة الى جرح الرواة بمجرد وجود الفاظ الجرح في حقه في الميزان، فانه خسران أي خسران. الرفع والتكميل (۲۱).

مولانا عبد الحي اللکهنوي رحمة الله عليه وايي:
خبردار! زمونږ د زماني ډيرو علماء کرامو له ميزان الاعتدال په راويانو جرح نقل کړي دي، او پدې ناخبره دي، چې ميزان الاعتدال له کامل بن عدي څخه را خلاصه سوی دی، او دغه علماء کرام د کامل او ميزان اعتدال په شرائطو د خلکو د احوالو په اړه علم هم نلري، لدې وجې دغه علماء پکې وختل او وښويېدل، او خلک يې په جنګ کې سره واچول؛ ځکه ډير داسې کسان په ميزان الاعتدال کې مذکور دي، چې جرحه ورباندي سوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، هغه ثقه او له جرحې سالم خلک وي.
لهذا عاقلان دې د غفلت له خوبه را بیداره سي، د راویانو په جرحه کې دې تلوار نه کوي، چې خالي په میزان الاعتدال کې ووینې، ځکه دا د عدل ترازو ندی؛ بلکې د خسران او تاوان ترازو دی.
نوموړی علامه رحمه الله د الله جل جلاله دغه قول ته اشاره کوي، ﴿وأقیموا الوزن بالقسط ولا تخسروا المیزان﴾.
یعني: میزان الاعتدال په خپله غیر معتمد دی، بیا ته په ده باندې څنګه بل څوک غیر معتمد ثابتوئ.؟
او شیخ الاسلام تاج الدین سبکي رحمة الله علیه وایي:
الحذر کل الحذر ان تفهم ان قاعدتهم ان الجرح مقدم علی التعدیل علی اطلاقها ولو اطلقنا تقدیم الجرح لما سلم لنا احد من الائمة اذ ما من امام الا وقد طعن فیه طاعنون ، و هلك فیه هالکون، مقدمه تعلیق المجد علی موطاء امام محمد (۳۱).
و بعض الجروح صدر من المتاخرین المتعصبین کالدار قطني وابن عدي و غیرهما، و منهم من عادته في تصانیفه کابن عدي کامل والذهبي في میزانه انه یذکر کل ما قیل في الرجل من دون الفصل بین المقبول والمهمل، فایاك ، ثم ایاك ان تجرح احدا بجرد قولهم من دون تنقیده باقوال غیرهم کما ذکرت کل ذلك في السعي المشکور في رد المذهب الماثور مقدمه تعلیق المجد (۳۳).
او علامه تاج الدین سبکي رحمة الله علیه وایي:
وډاریږئ، او مکمل ځان وساتئ لدې خبر، چې د علماء کرامو دا قاعده ده، چې جرح مقدمه ده، پر تعدیل مطلق؛ ځکه که جرحه مقدمه سي پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعديل باندي، يو امام به سالم نسي را پاته؛ ځکه داسې امام نسته، چې پر هغه دې يو طعن ويونکی طعن نوي ويلی، بلکې د عادل او منصف جرحه مقدمه ده پر تعديل. او د متعصب او متجاوز جرحه نده مقدمه پر تعديل باندي؛ ځکه بعضي جرحې له متعصبينو متأخرينو صادري وي، لکه دار قطني او ابن عدي و غيرهما، له دوی څخه د بعضو عادات په خپلو تصانيفو کې دا دی، لکه ابن عدي په کامل کې، او ذهبي په ميزان الاعتدال کې، چې يو چا د يوه شخص په حق کې څه را نقل کړي وي، دوی يې را نقل کوي، و دېته نه گوري، چې دغه جرحه مقبوله ده، او که مردوده ده. لهذا ځان وساتئ او مکمل يې وساتئ لدې خبر، چې پر يو چا باندي د دوی په قول جرحه و نکړئ، تر هغه وخته پورې چې د دوی پر قول بل چا جرح نوي کړې، او دا ټول ما السعي المشکور في رد مذهب الماثور کې ذکر کړي دي.

تاج الدين سبکي رحمة الله عليه وايي:

ومنها انه قد جرحه سفيان الثوري، والدار قطني، والخطيب، والذهبي، و غيرهم من المحدثين، وهذا قول صدر عن الغافلين فان مطلق الجرح ان كان عيبا يترك به المجروح فليترك البخاري، و مسلم، والشافعي، و احمد، و مالك، و محمد بن اسحاق صاحب المغازي، «رحمهم الله» و غيرهم من أجلة اصحاب المعاني، فان كلا منهم مجروح و مقدوح، مقدمه تعليق الممجد على موطاء امام محمد «رحمه الله».

علامه سبکي رحمه الله وايي:

دا د غافلانو خلکو قول دی، چې مطلق جرحه پر تعديل مقدمه ده؛ ځکه سفيان ثوري، دار قطني، خطيب بغدادي، ذهبي، او داسې نورو محدثينو

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام ابو حنیفه «رحمة الله علیه» هم مجروح کړی دی، که مطلق جرحه عیب سي، او مجروح ورباندي متروک سي، نو امام بخاري، مسلم، شافعي، احمد، مالك، محمد بن اسحاق صاحب المغازي، «رحمهم الله» او داسې نور مخور او معظم اشخاص به متروک او غیر معتبر سي؛ ځکه پر دغو ټولو جرحه سوې ده.

لهذا مولانا سرفراز خان صفدر صاحب!

نه هره جرحه معتبره ده، او نه هم د هر چا جرحه معتبره ده.

پینځم: د علامه واقدي رحمه الله په کلام کې د دوو شیانو اثبات دی، یو په قرآن کریم باندي توسل کول، او بل قرآن کریم په فدیه کې ورکول. توسل په قران مجید سره په قرآن کریم او حدیث نبوي باندي ثابت دی، رسول الله «صلی الله علیه وسلم» ویلي دي، «اللّٰهُمَّ ارحمني بالقرآن العظیم» او دغه رنگه قرآن کریم په اعتبار د کاغذ، د جوړ او د چاپ سره مال متقوم دی، خرید او فروخت یې جائز دی، د هر مال متقوم په اعتبار د خپل قیمت سره په فدیه کې ورکول جائز دی.

لهذا د واقدي رحمه الله دواړې خبرې د شریعت سره موافق دي، نو بیا د ده کلام رد کول څه فائده لرئ.؟

هماغه فائده یې باید د مولانا سرفراز خان صفدر رحمه الله د دغه قول منونکي بیان کړي.

شپږم: مولانا سرفراز خان صفدر صاحب او د ده د قول منونکو ته وایو، چې مونږ حیله اسقاط د واقدي رحمه الله په قول نه ثابته وو، حیله اسقاط د فقهاء کرامو په قول ثابت ده، د واقدي رحمه الله کلام په تائید کې ذکر کوو، واقدي رحمه الله که بالفرض ضعیف في الحدیث سي، لکه بعض محدثین چې وایي؛ خو قوي في التاریخ دی، لکه څنگه چې د معاني الآثار په شرحه اماني الاخبار کې ذکر دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الواقدي وان اختلف المحدثون في جرحه و تعديله؛ لكنه رأس في المغازي والسير والاخبار والحوادث الكائنة في وقت النبي «صلى الله عليه وسلم» و بعد وفاته وهو من اهل المدينة فلا شك انه اعلم بحالها، آه.
او علامه محمد انور شاه كشميري رحمه الله له امام مسلم څخه نقل كوي، وايي: محدثين چې په يوه حديث کې من حيث التصحيح والإعلال اختلاف وکړي، زما په فکر احتياط دا دی، چې عمل په وسي.
قلت اخرجه مسلم وأئمة الحديث اذا اختلفوا في التصحيح والإعلال، فالإحتياط عندي في الاعمال، آه.فيض الباري شرح البخاري (٤/٩١).

اووم: د مولانا سرفراز خان صفدر صاحب د قول پر منونکو، لکه مفتي ممتاز صاحب يو اعتراض کوو، هغه دا دی: د احاديثو په اصطلاحاتو کې دا قاعده ده، چې د دوو حديثو مبارکانو ضد او ټکر سره راسي، اول به د دوی په منځ کې تطبيق کوئ، که تطبيق ممکن نه وو، بيا به يوه ته ترجيح ورکوئ، او که ترجيح ممکنه نه وه، بيا به سکوت کوئ، د ترجيح په صورت کې چې يو راجح سي، په يوه وجه د ترجيح باندي به په هغه عمل کوئ، او مرجوح به متروک العمل گرزوئ.
اوس پوښتنه دا ده، چې واقدي رحمه الله خو ويلي دي، چې حضرت عمر «رضي الله عنه» په دوره اسقاط کې قرآن کريم گرزولی دی، او واقدي صاحب ضعيف دی، هغه قوي راوي څوک دئ، چې ويلي وي، چې حضرت عمر رضي الله عنه له دغه عمل نهي او انکار کاوه، او يا يې نهي او انکار نکړي ذکر، خو د ده «رضي الله عنه» پر نه کولو تواتر نقل کړی وي، چې له حضرت عمر «رضي الله عنه» يې نه کول په تواتر ثابت دی، مونږ به ټول د هغه قوي راوي په قول عمل وکړو، او د ضعيف راوي قول به

(c) ketabton.com: The Digital Library

متروک العمل وګرزوه.

شپږم ځواب: مولانا سرفراز خان صفدر صاحب وايي: چې د واقدي رحمه الله په سند کې ابن جريح دی، ابن جريح که څه هم ثقه وو، مګر د خواهش د تکميل لپاره د حيلې قائل و، چنانچه هغه د ۹۹ نهه نيوي ښځو سره نکاح متعه کړې وه. مونږ هغه ځوابونه ورکوو، کوم چې مو د واقدي رحمه الله په دفاع کې ورکړل، چې نه هره جرحه معتبره ده، ته دې و جرحې ته نظر وکړه. او نه د هر چا جرحه معتبره ده، او نه د ده کلام د شرعي سره ټکر دی، چې رد يې کړو. او نه مونږ په ده د حيله اسقاط اثبات کوو، د فقهاء کرامو تائيد په کوو، او نه په مقابل کې قوي راوي لرئ، چې د هغه په قول عمل وکړو، او که وي، تاسي يې پيش کړئ.

اووم ځواب: مولانا سرفراز خان صفدر وايي: د ابو الليث السمرقندي په سند کې عباس ابن سفيان و غيره مجهول دي، په کتب الرجال کې مونږ ندی پيدا کړی، او بل ابن علية په ۱۹۳/۴ يوسل و درې يا څلور نيوي کې وفات سوی دی، او ابو الليث السمرقندي په ۳۷۳ درې سوه درې اويا کې وفات سوی دی، په منځ کې يوه واسطه لري، او عمر يې په منځ کې ۱۷۹ يوسل و نهه اويا کاله دی، دا کيدای نسي، يو عجيبه بې فائدې اعتراضات کوي.

مونږ ورته وايو:

اول: خو هماغه مخکيني ځوابات د دې سوالو لپاره کفايت کوي.

دويم: تاسي په کتب الرجال کې ندی پيدا کړی، آيا دغه عدم وجدان مستلزم عدم وجود لره دئ، او يا عدم ذکر مستلزم عدم وجود لره دئ، چې تاسي نکړ پيدا، لدې خو دا نده لازمه، چې موجود نه دئ، او يا د رجالو په کتابونو کې ندی ذکر، نو نسته. موجود دې وي، تاسي دې نه يې پيدا کړئ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجود وي، خو په اسماء الرجال کې دې نه یې ذکر.
په بل تعبیر، په نفي د رؤیت نفي د روایت نه راځي، په بل تعبیر، په نه دید د کابل، نفي د کابل نه راځئ.
دریم: یوځل خو دا معلومه کړه، چې دغه راوي ابن علیة دی او که ابن عتبة دی، او بل چا ویل، چې یوسل او نهه اویا کاله طویله زمانه په یوه واسطه د دې متحمله نده، عقل یې نه مني؛ بلکې بلکل متحمله ده، مثلا: ابن علیه و عباس ابن سفیان «رض» ته په ۱۹۲یو سل و دوه نیوي سنه کې دغه حدیث ور اورولی دی، او عباس ابن سفیان و ابو اللیث السمرقندي ته په ۲۸۲دوه سوه دوه اتیا کې ور اورولی دی، ته یې فرض کړه، چې عباس ابن سفیان د اورېدلو په وخت کې د دوولس کالو وو، او ابو اللیث السمرقندي هم د اورېدلو په وخت کې د دوولس کالو وو، پدې کې څه مشکل سته.؟
عباس ابن سفیان په وخت د تعلم کې د دوولس کالو دی، او په وخت د تعلیم کې د ۱۰۲یوسل دوه کلونو دی.
او ابو اللیث سمرقندي په وخت د اخذ او تعلم کې د دوولس کلونو دی، یعني: په ۲۸۲دوه سوه دوه اتیا کې، او وفات یې په ۳۷۳درې سوه درې اویا کې سوی ده، ټوټل عمر یې ۱۰۳یوسل و درې کاله کیږي، سل کاله عمر په اوس وخت کې بعید نه دی، په هر کلي کې سل کلن خلک سته، او د پخوانیو خلکو عمر غالبا د دې زمانې تر خلکو زیات وو.

اتم ځواب: مولانا سرفراز خان صاحب وایي: چې پدغه سند کې دې اوجد دوران القران له الفاظو صراحتا د دغه سند جعلي توب معلومیږي، که څه هم دغه نقطه بل چا ذکر کړې ده، خو خیر په دغو الفاظو سند غیر معتبر او جعلي نه ګرځي، پدې ځای کې تر امر او حکم اوجد لائق دی؛ ځکه خو په سند کې وایي: چې ددې طریقې ابدا او ایجاد حضرت عمر «رضي الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنه» کړی دی، یعني: مخکې معدومه وه، نوموړي مبارک موجوده کړه، او دوران او تدوير دواړه ويل کيږي، دواړه مصدرونه دي، صرف يو لازمي دی، او بل متعدي دی، د لازمي په صورت کې نسبت مجازي دی، که داسې حق سي، لکه مولانا صاحب چې وايي، بايد په ټول شريعت کې نسبت مجازي ختم سي، او دا کيدای نسي، د عقل او د نقل خلاف خبره ده. او داسې نور بې فائدې سوالانه يې هم کړي دي، د هغو ځوابونه د آئنده سوالونو په ځوابونو کې خپله کيږي، مستقل ځوابول نه غواړي.

بعض علماء کرام دا سوال کوي: چې حيله اسقاط په خير القرون کې نه و موجود، نو بدعت دی، او هر بدعت ضلالت او گمراهي ده، لدې سوال نه درې خبرې معلوميږي.

اوله خبره: حيله اسقاط په خير القرون کې وجود نلري.

دوهمه خبره: هر شيء چې په خير القرون کې وجود نلري، هغه بدعت دی.

دريمه خبره: هر بدعت ضلالت او گمراهي ده.

دغه درې سره خبرې على الاطلاق باطلې او غلطي دي.

اوله: ځکه خير القرون د صحابه کرامو زمانې او د تابعينو زمانې او تبع تابعينو زمانې ته ويل کيږي، او يا خو د صحابه کرامو، تابعينو او تبع تابعينو ته ويل کيږي. او مخکې ذکر سو، چې حيله اسقاط په حواله يې نسبت و رسول الله «صلى الله عليه وسلم» ته سوی دی، او بله حواله يې نسبت و حضرت عمر «رضي الله عنه» ته سوی دی، او د دفقهاء کرامو په اتفاق يې نسبت و امام محمد رحمه الله ته سوی دی. او امام محمد رحمه الله تبع تابعي دی.

دويمه: هر هغه شيء چې په خير القرون کې وجود نلري، هغه بدعت دی، دا خبره على الاطلاق غلطه ده؛ ځکه ډير داسې شيان سته، چې په خير

(c) ketabton.com: The Digital Library

القرون کې موجود وو، د هغه باوجود بدعت وو، مثلا: داسې شيء چې په هغه نه صحابه کرام رضي الله عنهم اجمعين راضي وي، او نه تابعين رحمهم الله اجمعين راضي وي، او نه تبع تابعين راضي وي، مګر خلک يې کوي، او دين يې هم بولي، لکه د مسيلمة الکذاب د نبوة دعوه، او يا د خواجو او روافضو ايجاد، او يا د حضرت عثمان رضي الله عنه په شهادت رسول، او يا نور جهلي رسومات اداء کول، او ډير داسې شيان سته، چې په خير القرون کې نه يې موجود؛ خو علماء کرامو ايجاد کړي وي، او هغه مذموم او سيئه بدعت نه وي، ځکه رسول الله صلی الله عليه وسلم وايي، «من سن سنة حسنة، آه» د لفظ د «من» اطلاق عام دی، تر قيامته يې پر هر چا اطلاق کول کيږي، بلکې تحقيق دا دی، چې بدعت دوه قسمه دی. سيئه او حسنه. په بل تعبير لغوي او اصطلاحي. يو جائز دی او بل ناجائز دی.

دريمه: هر بدعت ضلالت او ګمراهي ده، دا هم علی الاطلاق باطله جمله ده، بلکې هر بدعت سيئه ضلالت او ګمراهي ده، دا عام مخصوص البعض دی، او يا په «کل بدعة» کې لفظ د «کل» په معنا د کثير دی، يعني: اکثر مذموم دي او بعض ممدوح او محمود دي.

مشکل پدې ځای کې دی، چې بدعت حسنه و څه ته وايي، او سيئه و څه ته وايي، پدې کې ډيرو علماء کرامو تحقيق کړی دی، په مختلفو عبارتونو يې د دوی تعريفونه کړي دي، مګر د هغه باوجود په موجوده عصر کې ډيرو علماء کرامو يو او پر بل باندي د بدعت مهرونه سره وهي.

يو شيء وي، يو يې مستحب بولي، او بل يې بدعت بولي ، يو يې بدعت حسنه بولي، وايي: مستحب او بدعت حسنه سره جمع کيږي، او بل يې سيئه بولي.

لهذا د دواړو اړخونو تحقيقونه ما په سړو مغزو په رمضان مبارک کې بې د تعصب او کجروي څخه مطالعه کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولو تحقیقاتو خلاصه په مختصر انداز پیش کوم، له الله تعالی څخه امید لرم چې هر څوک یې د انصاف په سترګو وګوري، اختلاف او عناد له جانب مقابل سره ختم سي، او د کشیرانو د پوه کولو لپاره یو تمهید او مقدمه وایم.

تحقیق عجیب و مفید په بدعت کې:

محترمو! په نړۍ کې دوه قسمه شیان او امور دي، یو امور دینیه دي ، او بل امور دنیویه دي، یو هغه امور دي چې تعلق تر دنیا پوري لري، او بل هغه امور دي چې تعلق تر آخرت پوري لري، دغه دواړه امور کلیات او اصول لري. په دغو اصولو او کلیاتو کې تر قیامته پوري زیادت او نقصان نه راځي، او جزئیات د هر یوه تر حساب زیات دي، په جزئیاتو کې زیادت او نقصان راځي، او دغه زیادت او نقصان چې خپل اصل او حکم ته منسوب سي زیادت او نقصان نه بلل کیږي، او که د بل اصل او حکم ته منسوب سي، بیا زیادت او نقصان بلل کیږي، لکه رسول الله صلی الله علیه وسلم چې وایي: هیڅ یو قوم بدعت نه کوي مګر د هغه په مقدار به سنت له دغه قوم څخه پورته کیږي.

مثلاً د ټولي نړۍ د شیانو څلور اصول دي: (۱)اور (۲)اوبه (۳)خاوره (۴)هوا. له دغو څلورو ترکیبا او انفرادا الله جل جلاله (۳)درې نوع اجسام جوړ کړي دي، حیوانات، نباتات، جمادات، د ټولي نړۍ د موجوده شیانو رجع، او میلان دغه (۳)درو نوعو ته ده.

په دنیا کې هر جسم یا به حیوان وي، یعني جسم نامي حساس متحرک بالاراده، او یا به نبات وي، یعني جسم نامي. او یا به جماد وي، یعني جسم جوهر قابل الانقسام مثلا. او له دې وروسته چې هر شيء په نړۍ کې پیدا سي، او یا یې خلک په مصنوعي شکل پیدا کړي، له دغه درو نوعو نسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وتلای، یا به حیوان وي، یا به نبات وي، او یا به جماد وي، دغه شیان که مأکولات وي، او که مشروبات وي، او که مرکوبات وي، او که هر قسم د استعمال او غیر استعمال شیان وي، نو اوس که په نړۍ کې نوی شيء پیدا سي ،لکه څنگه چې مثلا ټیلیفون رادیو ټانگ او وغیره پیدا سوو، من حیث الصورة والتشخص خو نوی دی، مگر من حیث الاصل نوی نه دی، ځکه دا یو جماد دی له جماداتو څخه، و دغه شيء ته بدعت یعني نوی شيء لفظا او لغتا ویل کیږي، مگر اصلا او اصطلاحا نسي ورته ویل کېدای، ځکه خو اصل یې موجود دی، او بل ابداع او تخلیق د الله جل جلاله کار دی مخلوق یې نسي کولای.

دغه اصل بیا ډېر ډېر اقسام لري، هر قسم یې جلا حکم لري، او ځانته خواص او فوائدي لري، او هر قسم یې په موجودیت کې خپل اسباب او شرائط لري، لهذا دغه نوی شيء، لکه ټیلیفون مثلا، که یوڅوک خپلي نوعي ته منسوب کړي، او په خپله نوع کې خپل قسم ته منسوب کړي، او خپل حکم پر ولگوي، مثلا ووایي: دا یو جماد دی، او په جماد کې مساله ده، او تر کاڼي ټینگ او مضبوط دی، او تر اوسپینې سست، او کمزوری دی، له دغه ویونکي سره هیڅوک نزاع او جگړه نه کوي.

او که ووایي، چې دا حیوان دی، او یا و وایي، چې دا جماد دی، مگر اورسپینه ده، او حال دا چې دا مساله وي، او یا و وایي، مساله ده؛ مگر تر اورسپینې درون او مضبوط دی، بیا له ویونکي سره هر څوک نزاع او جگړه کوي، وایي: چې شيء یو شيء دی، او ته یې بل شيء بولی، سره لدې چې دا دنیاوي امور دي، نه احکام دي، او نه عبادات دي.

او دغه رنگه اخروي امور را واخله، الله جل جلاله ټولو دیني امورو ته اصول او کلیات وضع کړي دي، پدغه اصولو او کلیاتو کې تر قیامته پوري زیادت او نقصان نه راځي، او جزئیات یې غیر متناهي دي، هغه بالفعل

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجود وي، او که لدې وروسته موجودیږي؛ ځکه د هر فرد اعمال مثلا: لمونځ، روژه، زکوة، د دغو کلیاتو اجزاء او افراد دي، دغه جزئیات زیاتیږي او کمیږي، مگر د دې په زیادت او کمبود سره زیادت او نقصان في الدین نه بلل کیږي، د دغه امورو دینیه وو لپاره بیا اصول او کلیات څلور دي، قرآن کریم، احادیث مبارکه، اجماع او قیاس. په دغه څلورو کې بیا قرآن کریم اصل الاصول دی، یو لدې وجې چې دغه څلور واړه په قرآن کریم ثابت دي، الله جل جلاله وایي: ﴿اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم فان تنازعتم في شيء فردوه الی الله والرسول﴾ له ﴿اطیعوا الله﴾ څخه مراد قرآن کریم دی، او له ﴿اطیعوا الرسول﴾ څخه مراد سنت دی، او له ﴿واولی الامر منکم﴾ څخه مراد اجماع ده، او له ﴿فان تنازعتم في شيء﴾ څخه مراد قیاس دی. او داسې په نورو ایاتونو او حدیثونو مبارکانو سره ثابت دي، او بل لدې وجې چې قرآنکریم پر ټولو امورو دینیه وو مشتمل دی، تر قیامته چې څونه امور دینیه دي، یو هم داسې نسته، چې پر هغه دې قرآنکریم مشتمل نه وي، ځکه الله جل جلاله وایي: ﴿ونزلنا علیك الکتاب تبیانا لکل شيء وهدی ورحمة وبشری للمسلمین﴾ پر بعض احکامو مفصل مشتمل دی او پر بعض احکامو مجمل. پر بعض عبارة او پر بعض دلالة، پر بعض اشارة او پر بعض اقتضاء. بعض ایاتونه مبارکان محکم دي، او بعض مجمل، بعض مشکل او بعض متشابه.

حاصل د خبرې دا دی، چې پر ټولو امورو دینیه وو مشتمل دی، په امورو دینیه وو کې سنت، اجماع او قیاس هم داخل دي، نو پر سنت هم مشتمل دی، لکه پدې قول د الله جل جلاله کې، ﴿واطیعوا الرسول﴾ او یا پدې قول د الله جل جلاله کې ﴿وما آتاکم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا﴾. او پر اجماع هم مشتمل دی، لکه پدې قول د الله جل جلاله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

﴿واولی الامر منکم﴾. او یا په دې قول د الله جل جلاله کې ﴿ویتبع غیر سبیل المؤمنین نوله ما تولی﴾.

او پر قیاس هم مشتمل دی، ﴿فان تنازعتم في شيء فردوه الی الله والرسول﴾. او یا پدې قول د الله جل جلاله کې ﴿فاعتبروا یا اولی الابصار﴾. هر هغه شيء چې پدغه څلورو کې په هر یوه ثابت وي، هغه شيء په حقیقت کې په قرآن کریم ثابت دی، دغه څلور اصول او کلیات د امورو دینیه وو لپاره دي، او په دوی کې بیا قرآن کریم اصل الاصول دی، او پر دغه اصولو زمونږ د مذهب فقهاء کرامو د اصول الفقه په نامه باقاعده یو فن جوړ کړی دی، پوره تفصیل یې هلته کتلای سئ.

په نړۍ کې چې څونه جزئیات د امورو دینیه وو دي، هغه په ظاهر کې له دغه څلورو اصولو او په حقیقت کې له اصل څخه چې قرآنکریم دی، نسي وتلای، او هغه امور دینیه چې لدې وروسته تر قیامته پوري پیدا کیږي، هغه هم لدې اصولو او کلیاتو نسي وتلای، ځکه جزئیات خو غیر محصور دي، لکه امور دنیویه چې له خپلو اصولو نسوای وتلای، مثلا: که د زید بچی عبد الله چې لدې وروسته پیدا کیږي، او بالغ سي، پر هغه لمونځ، روژه، او وغیره فرض دي، ځکه په قرآن کریم، حدیث، اجماع او قیاس کې خو دا جذئیه نسته، چې د زید پر بچي عبد الله باندي دغه امور فرض دي، بلکې اصل یې سته، چې پر مؤمن بالغ باندي دغه امور فرض دي، نو د زید پر زوی هم فرض دي، د دغه جزئیاتو په زیادت او نقصان سره زیادت او نقصان في الدین نه بلل کیږي.

د دغه اصولو لپاره بیا خپل احکام او شرائط دي؛ ځکه دغه اصل یا اصول الله جل جلاله خپل بنده ته را لیږلي دي، او پر دغه اصولو احکام مرتب دي، په دغه احکامو باندي بنده مکلف دی، دغه احکام بیا خپل اقسام

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري؛ ځکه حکم خطاب الله تعالی المتعلق بافعال المکلفین اقتضاء او تخییرا ته وایي. اقتضاء بیا دوه قسمه ده، یو طلب د فعل دی، بل ترک د فعل دی، درېیم: قسم امکان نلري، ځکه داسې کیدای نسي، چې الله جل جلاله دې مطالبه کوي له بنده، مګر نه دې د کولو کوي، او نه دې د نه کولو کوي، ځکه دا ارتفاع د نقیضین ده.

او نه داسې کیدای سي، چې مطالبه دې هم د کیدلو وي، او هم دې د نه کیدلو وي، ځکه دا بیا اجتماع د نقیضین ده.

دوهم قسم: بیا تخییر ده، درېیم بیا امکان نلري، یعني: داسې نسي کیدلای، چې هم اقتضاوي وي، او هم تخییري وي، یعني: هم مطالبه وي او هم نه مطالبه وي؛ ځکه دا اجتماع د نقیضین ده، او داسې هم نسي کیدلای، چې نه مطالبه وي، او نه نه مطالبه وي؛ ځکه دا بیا ارتفاع د نقیضین ده. لهذا احکام دوه قسمه دي، اقتضاء او تخییرا.

اقتضاء بیا اووه اقسام لري: فرض، واجب، سنت، مستحب، حرام، مکروه تحریمي، او مکره تنزیهي؛ ځکه اقتضاء به خالي نه وي، یا به طلب د فعل وي، یا به ترک د فعل وي، که طلب د فعل وو، هغه فرض، واجب، سنت او مستحب دی، صرف د مطالبې په کیفیت کې یې فرق سته، مطالبه د کیدلو په ټولو کې سته، او که طلب د ترک د فعل و، هغه حرام، مکروه تحریمي او مکروه تنزیهي ده، دلته بیا د مطالبې په کیفیت کې فرق سته، نفس مطالبه د نه کیدلو په ټولو کې سته.

او تخییر یو قسم لري، هغه مباح دی، کول او نه کول یې علی السویه دي، نو د دغه اصول اربعه وو دغه احکام دي، فرض، واجب، سنت، مستحب، مباح، حرام، مکروه تحریمي، او مکروه تنزیهي.

فرض، واجب، سنت او مستحب هغه دي، چې په یو اصل د اصولو کې امر په سوی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرام، مکروه تحریمي او مکروه تنزیهي هغه دي، چې په یو اصل کې له اصولو اربعه وو منع، یعني: نهي ځیني سوې وي.

مباح هغه ده، چې نه امر په سوی وي، او نه نهي ځیني سوې وي.

امر او نهي هر یو بیا په خپل منځ کې اقسام لري، هغه علماء اصولینو بیان کړي دي، دین په حقیقت کې دغه احکامو ته وایي.

اوس که په نړۍ کې یو چا نوی شيء پیدا کړ، دغه شيء خو من حیث الصورة والتشخص نوی (جدید) دی، ځکه یو جزئي شيء دی، مگر من حیث الاصل نوی نه دی. اصل به حتما په قرآن کریم کې لري، تفصیلا یا اجمالا، عبارة، دلالة یا اشارة؛ ځکه قرآنکریم خو ﴿تبیانا لکل شيء﴾ دی، او قرآن کریم دین دی، او دین مکمل دی، او دغه شيء هم له امورو دینیه وو څخه دی، نو د دغه شيء نوع او حکم دواړه په قرآنکریم کې سته، ځکه دغه شيء خو بیا فرد له لمانځه څخه وي، یا له دعاء، یا له صدقې، یا له وعظ، یا له روژې، یا له غلا، یا له زناء او وغیره څخه وي، کوم وخت چې د دغه شيء اصل معلوم سو، چې له فلانۍ نوعي دی، هغه به یا له مأموراتو څخه وي، او یا به له منهیاتو څخه وي، او یا به مسکوت عنها وي. که له مأموراتو څخه و، بیا به خالي نه وي، یا به له ماموراتو معینه مقیده وو څخه وي، او یا به له مطلقه وو څخه وي، بلا تاخیر په دغه صورت کې به دغه شيء یا فرض وي، یا به واجب وي، یا به سنت وي او یا به مستحب وي؛ ځکه امر ته به گوري، چې په کوم انداز کې سوی دی.

او که دغه نوع له منهیاتو څخه وه، بیا به خالي نه وي، یا به له منهیاتو معینه موقته وو څخه وي، او یا به له مطلقه وو څخه وي، خو بالآخره په دغه صورت کې به دا شيء یا حرام وي، یا به مکروه تحریمي وي، او یا به مکروه تنزیهي وي؛ ځکه بیا به د نهي انداز ته گوري، چې په کوم انداز کې نهي سوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او که دغه نوع مسکوت عنها وه، دغه شيء بيا مباح دی.آمدم بر سر مطلب. اوس دغه شيء که يو څوک يې خپلې نوعي او حکم ته منسوب کړي، بدعت نه ورته ويل کيږي، که څه هم من حيث الصورة والتشخص خو نوی شيء دی، يعني: بدعت لغوي دی، مثلا که دغه شيء د فرض تر قاعدې او اصل لاندي و، تا هم فرض باله، نو بدعت نده، يعني گمراهي نده، بلکې هم فرض ده من حيث الاصل، اوهم بدعت لغوي ده من حيث الجزئية.

او که تر قاعدې د واجبو لاندي و، او هم تا هم واجب بلی، بيا بدعت نده.

او که تر قاعدې د سنتو لاندي و، او تا هم سنت بلی بيا هم بدعت نده.

او که تر قاعدې د مستحب لاندي و، تا هم مستحب بلی، بيا بدعت نه ده.

او که تر قاعدې د مباح لاندي و، او تا هم مباح بلی، بيا بدعت نه ده.

او که تر قاعدې د حرامو لاندي و، او تا هم حرام بلی، بيا هم بدعت نده.

او که تر قاعدې د مکروه تحريمي لاندي و، او تا هم مکروه تحريمي بلی، بيا هم بدعت نده. او که تر قاعدې د مکروه تنزيهي لاندي و، تا هم مکروه تنزيهي بلی، بيا هم بدعت نده.

په دغو ټولو صورتونو کې بدعت لغوي او صوري ده. دغه بدعت لغوي عين دين ده؛ ځکه خو له فرض سره هم جمع کيږي، او له واجب سره هم جمع کيږي، او له سنت او مستحب سره هم جمع کيږي، او له حرام او مکروه سره هم جمع کيږي، او دغه بدعت ته بدعت حسنه هم ويل کيږي، لدې وجې څخه بعض علماء کرام د بدعت له تقسيم څخه وحسنه او سيئه ته انکار کوي؛ ځکه حسنه خو په حقيقت کې بدعت نه سو؛ بلکې په دين کې داخل سو؛ ځکه خو يا واجب ده، يا سنت ده، او يا مستحب ده، يا حرام ده. او حرام ته حرام ويل هم حسن ده، او بدعت گمراهي او ضلالت ده، لهذا دوی وايي : بدعت صرف سيئه ده، بل قسم نه لري، نزاع لفظي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم: او كه يو څوک دغه شيء و بلې نوع او حکم ته منسوب کړي، بيا بدعت ورته و وايي: هغه بدعت چې ضلالت او گمراهي ده. مثلا: دغه شيء تر قاعدې او اصل دې فرض لاندي و، مگر تا واجب بلی، يا دې سنت بلی، يا دې مباح بلی، هم بدعت ده، او يا ې حرام بلی او يا دې مکروه تحريمي بلی، يا دې تنزيهي بلی، هم بدعت ده، او که دغه شيء تر قاعدې د اصل او واجب لاندي و، مگر تا يا فرض بلی يا دې سنت بلی، او يا دې مباح بلی، او يا دې حرام او مکروه بلی، نو بدعت ده. او که شيء تر اصل د حرام لاندي و، او تا واجب بلی، او يا دې فرض بلی او يا دې سنت بلی، او يا دې مباح بلی، نو بدعت ده، ضلالت او گراهي ده.

احکام موږ تول اته [۸] قسمونه ذکر کړو، اته چې په اتو کې ضرب کړې [۶۴]څلور شپېته کيږي، په څلور شپيته اقسامو کې اته قسمونه بدعت لغوي او حسنه دي. مثلا : چې فرض ته فرض ووايي، او واجب ته واجب ووايي، او مباح ته مباح ووايي ، لکه څنگه چې مخته ذکر سو، او [۵۶]شپاږ پينځوس اقسام د بدعت سيئه دي، په دې وجه د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دغه قول (کل بدعة ضلالة) تأويل داسې کېدای سي، چې اکثر ته يې حکم د کل ورکړې دی، يعني دغه کل په معنی د اکثر کې دی، په حقيقت کې پر کل يې د اکثر په وجه حکم کړی دی، او دغه [۵۶]شپاږ پينځوس اقسام مثلا چې يو فرد د فرضو ته واجب وايي، يا مباح وايي، يا سنت وايي، يا حرام وايي، يا مکروه وايي، او يا و فرد د حرامو ته فرض وايي، يا واجب وايي، يا مباح وايي، يا سنت وايي، يا و فرد د مباح ته فرض وايي، يا واجب وايي، يا سنت وايي، يا حرام وايي، يا مکروه وايي، بدعت سيئه دی.

له دې وجې چې دا احداث في الدين دي، او مخته ذکر سو، چې په حقيقت کې دغو اقسامو ته دين ويل کيږي، نو گواکې دغه کس نوی حکم پيدا کړ؛ څکه دغه شيء شريعت فرض بولي مثلا: او دغه کس يې حرام

(c) ketabton.com: The Digital Library

بولي، او يا يې حرام بولي او يا يې مستحب بولي، او يا دغه شيء شريعت مباح بولي، او دغه کس يې فرض بولي او يا يې واجب بولي، او يا يې حرام بولي، او يا دغه شيء شريعت حرام بولي، او دغه کس يې واجب بولي، او يا يې فرض بولي، او يا يې سنت بولي او يا يې مباح بولي، او احداث في الدين زيادة في الدين دي، زيادة في الدين ضلالت او گمراهي ده؛ ځکه دا دخالق کار دی، نه د مخلوق، دغه دين خالق و مخلوق ته رالیږلی دی، مخلوق له خپل ځان څخه حلت او حرمت نسي پکې جوړولای، نو که يو چا د يوه حکم نسبت ځانته وکړ، مثلا: له ځانه يو شيء فرض بولي، يا واجب يا يې حرام بولي، بې له اذنه د شارع، دغه کس ځانته د خدايي او خالقيت نسبت وکړ، او که يو چا ځانته د خالقيت نسبت وکړ، هغه ضال او گمراه دی؛ ځکه مبدع او خالق په دنيوي شيانو کې هم الله جل جلاله دی، بديع السموت والارض دی، خالق کل شيء دی.

په ټوله دنيا يو مچ نسي پيدا کولی، ﴿لن يخلقوا ذبابا ولو اجتمعوا له﴾، او په اخروي شيانو کې يعني احکامو کې هم مبدع او خالق الله جل جلاله دی، په ټوله دنيا نه يو شيء فرض کولی سي او نه يې حرام کولی سي، او که يې دغه نسبت ځانته وکړ، کافر او گمراه دی.

او څونه حديثونه مبارکان چې د بدعت په ذم کې راغلي دي ، په هغو کې د غه اخيرنی قسم بدعت مراد دی؛ ځکه دا احداث في الدين ده، او احداث في الدين واقعي گمراهي ده، او بعض وخت يوشيء سنت بالذات يا مباح بالذات وي، مگر خلک يې واجب بولي، د هغو مراد واجب بالغير وي، واجب بالغير بيا احداث للدين ده، احداث للدين گمراهي نه ده؛ ځکه زيادة في الدين نه ده، بلکې زيادة لتقوية الدين ده، لکه : تعلم علوم الفنون، بيعت، تقليد شخصي، مدارسي او وغيره.

او که يوچا دغه شيان واجب بالذات بلل، بيا بدعت دی، لهذا هر نوی شيء

(c) ketabton.com: The Digital Library

او يا هر جزئي تر کلي لاندي کول، او يا هر فرد تر قاعدې لاندي کول، ضلالت او گمراهي نده، که سي، نو ټولي مسائلي قياسيه، ټولي د تصوف سلسلې، ټول تصنيفونه، ټولي تعليمي ادارې، ټول جهادي اعدادونه او وغيره به ضلات او گمراهي سي، نعوذ بالله من ذلک.

دلته يو څو احاديث مبارکان، او يو څه مختصر عبارت ذکر کوو، په اخير کې د علماء کرامو يوه اشتباه ذکر کوو، نور په دغه تحقيق کفايت کوو.

محمل د هغه احاديثو مبارکانو: چې د بدعت په ذم کې وارد دي: رسول الله صلي الله عليه وسلم ويلي دي، اما بعد: «فان خير الحديث كتاب الله وخير الهدى هدي محمد صلى الله عليه وسلم وشر الامور محدثاتها وكل بدعة ضلالة».

په بل راوية کې راځي «وكل ضلالة في النار». او رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي دي: «المدينة حرام بين عير الى ثور فمن احدث فيها حدثا او آوى محدثا فعليه لعنة الله والملئكة والناس اجمعين لايقبل منه صرف ولا عدل» مشكوة (۱/۲۷ -۲/۲۳۸).

او رسول صلى الله عليه وسلم ويلي دي: «ابى الله ان يقبل عمل صاحب بدعة حتى يدع بدعته» ابن ماجه (٦).

او رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي دي: «من احدث فيها حدثا أو آوى محدثا فعيله لعنة الله والملائكة والناس اجمعين، لايقبل منه صرف ولا عدل» صحيح البخاري (۱/۲٥۱).

او رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي دي: «من وقر صاحب بدعة فقد اعان على هدم الاسلام» مشكوة (۱/۳۱).

(c) ketabton.com: The Digital Library

او رسول الله صلی الله علیه وسلم ویلي دي: «ان الله حجب التوبة عن کل صاحب بدعة» مجموع الزوائد (۱/۱۷۹).

او رسول الله صلی الله علیه وسلم ویلي دي: «من احدث في امرنا هذا ما لیس منه فهو رد» صحیح البخاري (۱/۳۷۱).
او په بعضي روایتونو کې داسې دي، «من احدث في دیننا مالیس منه فهو رد».
تاسي وګورئ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم په دغه ټولو احادیثو مبارکانو کې کوم بدعتي یادوي، آیا پر بل مطلق بدعتي دغه احادیث مبارکان تطبیق کیږي، که ما سیوا له هغه بدعتي چې مونږ یې مخکې یادونه وکړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم ویلي: د الله جل جلاله کتاب تر ټولو ښه خبر او بیان دی، د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت او سیرت تر ټولو طریقو د هدایت طریقه ده، په ټولو شیانو کې نوی شيء بد دی، او هر نوی شيء ګمراهي ده، او ګمراهي سبب د دخول نار ده، که یو چا په حرم د مدینې کې نوی شيء ایجاد کړ، او یا یې دغه ایجاد کونکي ته پناه ورکړه، پر هغه دې د الله جل جلاله، د ملائکه وو او د ټولو خلکو لعنت وي، له هغه الله جل جلاله یو شيء هم نه قبلوي. الله جل جلاله تر هغه وخت د بدعتي عمل نه قبلوي، تر څو چې له دغه بدعت څخه لاس نه وي اخیستی. او که چا د بدعتي احترام وکړ، هغه د دین په نړولو کې معاون جوړ سو، الله جل جلاله د بدعتي توبه نه قبلوي، یعني پر بدعتي شخص یې د توبې دروازه بنده کړې ده.
پدې ټولو احادیثو مبارکانو کې هغه بدعتي یادوي، چې هغه احداث في الدین کړې وي. د دین تشریح مونږ مخکې ذکر کړه، چې دغه قرآنکریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، او دغه قرآنکریم پر ټولو امور دینیه وو مشتمل دی.
په دغه دین کې مخصوص احکام دي، په هغو احکامو بندګان مکلف دي، او هغه احکام الله جل جلاله وضع کړي دي؛ نو که بنده له خپل ځان څخه حکم پکې پیدا کړ. یو شيء فرض دی، خو په شریعت کښي دې اعتقاد د فرضیت نلري، واجب، سنت، مباح، حرام او یا یې مکروه بولي. او یو شيء سنت یا مستحب دی، په شریعت کې دې حرام، مکروه، یا واجب او غیره بولي؛ نو دغه بنده د خپل ځان څخه حاکم او واضع جوړ کړ، دغه د خدای صفت یې ځان ته ورکړ، دا ګمراه سو، او دا جهنمي وي، پر دغه کس د الله جل جلاله ، د ملائکه وو او د خلکو لعنت وي.
د دغه کس عزت او احترام د دین اسلام نړول دي، او دغه کس ته پناه ورکول حرامه ده، د دغه کس اعمال نا منظور دي، د دغه کس توبه له ګناهونو څخه منع ده، تر هغه وخت چې مسلمان سوی نه وي، د دغه کس ایجاد سوي احکام په اسلام کې مردود دي، ځکه دا خو د بنده فرض، واجب، حرام او وغیره دي، دغه بدعت في العقیده دی، او دغه بدعت او عقیده کفر دی.
لهذا د الله جل جلاله په لحاظ دغه حدیث مبارکان د هر چا په هکله مه بیان کوئ،که یو چا دعاء وکړه، بس بدعتي او ګمراه سو، که یو چا په دعاء کې لاس پوررته کړ، بس بدعتي سو، که یو چا جلسه وکړه، بس بدعتي سو، که یو چا خیرات وکړ، بس بدعتي سو، که یو چا اسقاط وګرزاوه، بس بدعتي سو، نعوذ بالله، دا خو اعمال دي.
او اعمال موقوف پر نیت او اعتقاد وي، کفر او اسلام خو اعتقادیات دي، له دغه کس څخه پوښتنه وکړئ، چې دغه عمل په کوم نیت او اعتقاد کوي، که یې وویل، چې مستحب یې بولم، ښه کار یې بولم، علماء سلفو خوښ کړی عمل دی، او یا یې سنت بولم، په حدیث مبارک ثابت دی، اوس که

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه عمل هر چا حرام وباله، یا يې مکروه وباله، او یا يې کونکی بدعتي وباله، نو دغه کس خپله گمراه او بدعتي سو؛ ځکه خو مستحب عمل يې حرام او مکروه وبلی.
او که هغه کونکي وویل، چې دغه عمل، یعني: دعا، اسقاط وغیره فرض بولم، یا يې واجب بولم، تارک يې گنهگار بولم، او منکر يې له دغه مخصوص کیفیت څخه کافر بولم، نو واقعي دغه کونکی گمراه او بدعتي دی.

د مخکیني تحقیق او احادیثو مبارکانو په تائید کې د یوڅو علماء کرامو اقوال را نقل کوو.

د فقهاء کرامو عبارات په بدعت کې:

یعرض البدعة على القواعد الشرعیة فاذا دخل في الایجاب فهي واجبة او في قواعد التحریم فهي محرمة أو المندوب فمندوبة او المکروه فمکروهة أو المباح فمباحة. القواعد الکبری (۲/۳۳۷). سبیل الهدی والرشاد في سیرة خیر العباد. (۱/۳۷۰).

ان کانت تندرج تحت مستحسن في الشرع فهي بدعة حسنة، وان کانت مما یندرج تحت مستقبح في الشرع فهي بدعة قبیحة، عمدة القاري الحدیث ۲۰۱۰- (۸/۲۴۵).

بدانکه هر چه پیدا شود، بعد از پیغمبر علیه السلام بدعت است، وازو انچه موافق اصول و قواعد سنت است، و قیاس کرده شده است، بر آن آن را بدعت حسنه گویند، و انچه مخالف آن باشد، بدعت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضلالت خوانند، کلیه «کل بدعة ضلالة» محمول براین است ،وبعض بدعتها واجب است، چنانکه تعلم و تعلیم، صرف و نحو. و بعض مستحسن و مستحب مثل بنائے رباطها و مدرسها، و بعض مکروه، و بعض حرام چنانکه مذاهب اهل بدع و اهوا بر خلاف سنت و جماعت، آه. اشعة اللمعات -کتاب الایمان،(١٣٥/١).

فالمنارة عون لاعلام وقت الصلوة و تصنيف الكتاب عون للتعليم والتبليغ ونظم الدلائل لرد شبه الملاحدة والفرق الضالة نهي عن المنكر وذب عن الدين، وكل ذلك مأذون فيه بل مأمور به اذا قة الاثام (٥٢). نقله حجة الاسلام امام الغزالي رحمة الله عليه.

«كل بدعة» أي سيئة «ضلالة» لقوله عليه السلام، من سن في الاسلام سنة حسنة، آه. مرقات الممفاتيح (١/٣٦٨).

واعلم ان البدعة ما لايكون اصله في الاصول الاربعة ويزعم الناظر فيه أنه من أمور الدين، عرف الشذي لمولانا انور شاه الكشميري (١/١٩٢).

ما احدث و خالف كتابا او سنة او اجماعا او اثرا فهو البدعة الضالة ، وما احدث من الخير ولم يخالف شيء من ذلك فهو البدعة المحمودة ، كشاف في اصطلاح الفنون (١/١٧٩).

البدعة هو الزيادة في الدين او نقصان منه الحادثان بعد الصحابة، وكذا زمن التابعين وتابعيهم بغير اذن من الشارع لا قولا ولا فعلا ولا صريحا ولا اشارة، فلا تناول العادات اصلا، حديقة الندية (١/١٣٦). وهكذا في المحمودية (٢/٢٥).

فيقال اهل البدع والمبتدعة وأهل الهوى وأهل الأهواء، والمراد بذلك

(c) ketabton.com: The Digital Library

البدعة الشرعية في الاعتقاد لا غير، آه. حديقة الندية (١/١٣٩).

غالب استعمال بدعت در اعتقاد افتد، آه. شرح سفر السعادة تاليف محدث دهلوی(۴۱۲).

بعض علماء کرام اشتباه سوي دي: هر هغه شيء چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم او يا له صحابه کرامو رضوان الله عليهم اجمعين څخه قولا، يا فعلا او يا تقريرا ثابت وي، هغه سنت بولي، او چې ثابت نه وي، د هغه شيء کول بدعت سيئه او مردود بولي، بلکې د دغه نه ثابت شيء، نه کول سنت بولي.

دغه علماء کرام ډير سهوه سوي دي، له سابقه تحقيق څخه واضحه معلومه سوه، مگر يو څو نوري وجې د عامو مسلمانانو د حفاظت لپاره ليکم.

اوله وجه د سهوې دا ده: رسول الله صلى الله عليه وسلم وايي: «من احدث في امرنا هذا ما ليس منه، فهو رد». که يو چا نوی شيء په دين کې پيدا کړ، داسې نوی شيء چې له دين څخه نه وو، هغه مردود دی، د دغه حديث مبارک له دغه الفاظو «ما ليس منه» واضح معلوميږي. هغه شيء چې په دين کې اصل نلري، نه په قرآنکريم، نه په حديث، نه په اجماع، او نه په قياس کښې.

او په دين کې د شارع له جانبه، نه صراحة، نه اشارة، نه دلالة ماذون به او مامور به وو، نو بدعت او مردود دی. او که يې په دين کې اصل او قاعده درلوده، هغه شيء د شارع له جانبه ماذون به دی، که څه هم هغه حادث يعني: بدعت دی؛ مگر مردود نه دی، مقبول دی، او بدعت لغوي و ظاهري دی، او په حقيقت کې عين دين دی.

دوهمه وجه د سهوې داده: چې هر ثابت شيء له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه سنت نه دی، بعض اشياء د رسول الله صلى الله عليه وسلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصوصيات وي، او بعضي يې د عذر په وجه کړي وي، او بعض صرف رسول الله صلى الله عليه وسلم د جواز لپاره کړي وي، دا اشياء ثابت دي، مگر سنت منه دي. او هر نه ثابت بدعت نه دی؛ ځکه بدعت سيئه د امر او منهي عنه له افرادو څخه يو فرد دی.

لهذا بدعت نهي غواړي، صراحة، اشارة يا دلالة. نفس عدم الثبوت د شيء مستلزم وجوب د ترک د شيء نه دی، يعني: داسې نه ده، که يو شيء صراحة ثابت نه وو، د هغه شيء ترک واجب دی، ځکه ترک يې هلته واجب دی، که منع او نهي ځيني راغلې وه.

الله جل جلاله وايي: ﴿وما آتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا﴾. واستنبط من هذه الآية انّ وجوب الترك يتوقف على تحقق النهي، ولا يكفي فيه عدم الامر فما لم يعترض له امرا ولانهيا، لايجب تركه. روح المعاني (٢٨/٤٤).

او رسول الله صلى الله عليه وسلم وايي: «الحلال ما احل الله في كتابه، والحرام ما حرم الله في كتابه، وما سكت عنه، فهو مما عفى عنه- مشكوة (٣٦٧).

او دغه رنگه علماء اصول والفروع وايي: چې اصل په اشياوو کې په نزد د جمهورو احنافو اباحت دی، تر هغه وخته چې پر يو شيء دليل د حرمت نوي قائم سوی، هوکی! حرام او ناجائز نسي ورته ويلای.

و اما الخلاف المنقول بين اهل السنة أن اصل الافعالِ ألإباحة، كما هو مختار اكثر الحنفية والشافعية، آه. مسلم الثبوت (ص-٢٢). الاشباه والنظائر لابن نجيم المصري، (ص-٥٦). القاعدة الثالثة.

والتلفظ عند الارادة بها مستحب وهو المختار وقيل: سنة يعني احبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

السلف او سنة علمائنا اذ لم ينقل عن المصطفى، والصحابة، والتابعين بل قبل بدعة.

قال: الطحاوي حسنة على المعتمد لاسيئة، حاشية الطحطاوي على الدر – باب شروط الصلاة (١/١٩٤).

والمستحب في النية أن ينوي بالقلب ويتكلم باللسان، وهذا هو المختار، قال: في البحر وصححه في المجتبى، وفي الهداية، والكافي، والتبيين انه يحسن لاجتماع عزيمته، وفي الاختيار معزّيا الى محمد بن الحسن أنه سنة، وهكذا في المحيط والبدائع الى ان قال: بعد نقل خلافه وزاد في شرح المنية انه لم ينقل عن الائمة الاربعة ايضا، فتحرر من هذا انه بدعة حسنة عند قصد جمع العزيمة، وقد استفاض ظهور العمل بذلك في كثير من الاعصار في عامة الامصار، فلعل القائل بالسنية أراد بها الطريقة الحسنة، لا طريق النبي صلى الله عليه وسلم. وفي الغنية بعد نقل انها لم تنقل عن القرون الثلاثة ، لكن عدم النقل وكونه بدعة لا ينافي كونه حسنا لقصد اجتماع الغريبة على ما اشار اليه في الهداية ، وصرح به في التجنيس ، وفي شرح المشكوة لعلي القاري ، ان الاكثرين على ان الجمع بينهما مستحب لتسهيل تعقل معنى النية و استحضارها. آه.

د دغه ټولو کتابونو په کتاب الصلاة کې ذکر دي، چې په خوله نيت ويل ، مثلا، لمونځ کوم دوه رکعته فرض قطعي، آه. نه له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه، نه له قرون الثلاثة وو څخه، او حتى نه له ائمه اربعه وو څخه ثابت دى، د هغه باوجود ټول يې مستحب او ښه عمل بولي؛ ځکه يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د خلکو تعامل ور باندي راغلی دی، (ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن) او خلکو ته مفید دی، او د شریعت سره ټکر هم نلري؛ حیله اسقاط خو له ټولو ثابت او منقول دی، که بالفرض له هیڅا نسي منقول، صرف دغه خلکو چې حسن بللی دی، همدغه یې د اثبات لپاره کافي و شافي دي.

په اصولو کې ذکر دي، چې د هر زمن اجماع معتبره ده، تر هغه وخته چې د شریعت سره په ټکر کې نه وي واقع سوې.

دریمه وجه د سهوي دا ده: چې سنت د رسول الله صلی الله علیه وسلم فعل، امر، تقریر، او د صحابه کرامو فعل، امر او تقریر ته ویل کیږي. او متروک د رسول الله او د صحابه کرامو ته سنت نه ویل کیږي. ترک د شيء نه سنت دی، او نه په ترک باندي د شيء ثواب سته، بلکې ثواب په کف کې د نفس ده له حرامو څخه. مسلم الثبوت(۳۹).

څلورمه وجه د سهوي دا ده: دغه علماء کرام ډیر ځله یو شيء د زمان په وجه بدعت بولي، وایي: مثلا دعا منم، خیرات منم، او وعظ منم چې ثابت دي، مګر په دغه وخت کې نه دي ثابت، لهذا بدعت دی، نو واجب الترک دی.

مونږ ورته وایو: هر هغه عبادت چې موقت نه وي تر وخت پوري، بلکې مطلق وي، دا قاعده ده، چې مطلق په صفاتو کې پر خپل اطلاق پاته کیږي، (المطلق یجري علی اطلاقه)، که بالفرض یو شيء په اعتبار د زمان بدعت کیږي، نو باید په اعتبار د مکان هم بدعت سي، ځکه دواړه ظرفونه دي، دغه سنن مؤکده و هدی باید ټول بدعت سي، ځکه زمونږ په کور، کلیو، او مساجدو کې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه سنت ندي کړي، او دا ستره سهوه ده، لهذا عبادت مطلق وقت نه غواړي او نه مکان، چې یو بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مانع موجود نه وي.
هغه وخت بدعت ځيني جوړيږي، چې په هغه معين زمان، يا مكان كې واجب او لازم اعتقادا وبلل سي.
له مولانا رشيد احمد گنگوهي رحمه الله يوه پوښتنه سوې دي، چې د يو مصيبت په وخت كې د بخاري شريف ختم كول، په قرون ثلاثه وو كې ثابت دى، او كه نه، دغه ختم كول بدعت دى او كه نه.؟
نوموړي ځواب وركړى دى، چې په قرون ثلاثه وو كې د بخاري شريف ختم نه وو سوى، مگر ختم يې كول صحيح عمل دى، ځكه دا ذكر خير دى، او هر ذكر خير وروسته دعاء قبليږي، د دې اصل د شرعي څخه ثابت دى، لهذا بدعت نه بلل كيږي.
لومړى سوال: بعض علماء كرام وايي: د حيله اسقاط په وجه خلك بې لمانځه كيږي وايي: چې په اسقاط مې غاړې خلاصيږي، نوځه ضرورت لرم چې أوس يې كوم، لدې وجې بايد حيله اسقاط بند سي.
مونږ جواب وركو: چې علماء كرام خلكو ته وايي: چې كه چا په قصد لمونځ قضا كوى، د هغه لمونځونو قضاء او اسقاط د بعض علماء كرامو په نظر بالكل نسته، د يوې روژې په قضاء ټوله زمانه انسان روژې ونيسي، د هغې روژې ځاى نه نيسي، كه څه هم ذمه په خلاصيږي.
لهذا مونږ په خپل ټول ژوند كې داسې سړى ندى ليدلى، چې په دغه طمع بې لمانځه سوى وى. او كه داسې وي، لكه دوى چې وايي، بيا دې دغه اعتراض پر قرآن هم وسي العياذ بالله، چې په قرآن كې توبه څو ځايه ذكر ده، او الله جل جلاله بار بار وايي، چې زه توبه قبلونكى يم، او رحيم يم،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه په دغو ایاتونو، هم انسان جرأت مند کیږي پر ګناه باندي، وایي، الله جل جلاله یې را معاف کوي، هسي خپلې ګناه وي کوي.

دوهم سوال: بعض علماء کرام وایي: حیله اسقاط داسې حیله ده، لکه د بني اسرائیلو حیله، هغوی د ماهیانو د ښکار لپاره حیله جوړه کړه، د شنبې په ورځ به یې په نهر یا ویاله کې رابند کړو، د یکشنبې په ورځ به یې بیا ښکار کړو، الله جل جلاله داسې عذاب ورباندي نازل کړ، چې بیزوګان یې ځیني جوړ کړل. الله جل جلاله وایي: ﴿کونوا قردة خاسئین﴾.

مونږ ورته وایو: چې دا قیاس مع الفارق دی، د بني اسرائیلو حیله لپاره د تحلیل د تحریم وه، او حیله اسقاط لپاره د وصول د حلال ده، ځکه حیله اسقاط لپاره د تکثیر د مال د ولي ده، او دا جائز ده.

دریم سوال: بعض علماء کرام وایی، چې په حیله اسقاط کې رجوع في الهبة وي، یو ځل یې ورکړي، بیا یې بیرته ځیني غواړي، او دا ډیر بدکار دی؛ ځکه رسول الله «صلی الله علیه وسلم» وایي: رجوع في الهبة داسې ده، لکه سپی چې قيء و وهي، او بیا یې بیرته خټي.

العائد في الهبه کالعائد في قیئه. وقال النبي صلى الله علیه وسلم، «لیس لنا مثل السّوء الذي یعود في هبته کالکلب یرجع في قیئه»، نوحیله اسقاط باید بنده سي، ځکه دا ناجائز ده.

مونږ ورته وایو: چې دا رجوع في الهبة نه ده، که رجوع في الهبة سي، بیا خو مقصود فوت سو، اسقاط نه په راځي؛ بلکې فقیر یې په خپل اختیار ورکوي. هغه دویمه هبه شروع سوه، اوله هبه د فقیر په قبض کیدلوسره تامه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوه؛ ځکه ورکونکي ورته وايي: «وهبتک». او فقير ورته وايي: «قبلت و وهبت اليک». لدغو الفاظو ښکاره معلومېږي. او که بالفرض فقير په ورکړه کې يوڅه درنگ وکړي، نو گرزونکی د استيهاب لپاره لاس ور وغزوي، رجوع في الهبة نه کوي، او په بعض ځايونو کې دا طريقه مروجه وي، چې فقير يې بيرته گرزونکي ته نه ورکوي، بلکې د څنگ فقير ته يې ورکوي، په هغه کې توهم د رجوع في الهبة هم نسي کيداى؛ مگر زمونږ طريقه راجحه ده ؛ ځکه په هغه طريقه کې تبرع د اجنبي راغله، په تبرع د اجنبي کې د فقهاء کرامو اختلاف دى.

مهمه خبره دا ده: چې په مذکورو احاديثو مبارکانو حرمت د رجوع في الهبة هم نه ثابتيږي ؛ ځکه سپی خو حيوان دى، غير مکلف دى، پدې صرف مکروه طبعي ثابتيږي، نه شرعي.

(والکلب غير مکلف فلا يکون فعله حراماً، ولا مکروها شرعيا، بل يکون مکروها طبيعيا و يتنزه الانسان عن فعل يشبه الکلب) زاد المحتاج في تحقيق المنهاج - لمولنا ورئيسنا ورئيس المذاکرات الافغانية في هذا العام في دولة القطر. (۵/۷۳).

څلورم: د نن عصر بعض علماء کرام وايي: چې يو کس که په دائره کې ناست وي، او مبلغ مذکور قبض کړي، او بيرته يې ورنه کړي، تاسو يې ځيني اخلي، نو دا طريقه هم صرفمسخرې او مزاق دى، او هم رجوع في الهبة ده، او دا په څو واره په اوس وخت کې خلکو تجربه کړې ده، لهذا دا باطله حيله ده، بندول يې لازمي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ ورته وايو: دا مهم سوال او مهمه خبره ده، او ډير خلک هم د دغه سوال په وجه په اوس وخت کې له حيله اسقاط څخه نفرت کوي، په حقيقت کې دغه سوال کونکي علماء د مجموع رسائل ابن عابدين په يو عبارت دوکه سوي دي، او يا يې ځان دوکه کړی دی، نو يې نور عوام غريبان هم دوکه کړو، له دغه عظيم تعاون څخه يې بې برخي کړو.
هغه عبارت دا دی:

و يجب ان يحترز في الدورة الدفع الى الفقير بطريق الهزل اوالحيلة سواء كان الدافع الولي او وكيله بل يجب ان يدفع عازما على تمليكها اليه حقيقة لا تحيلا ملاحظا ان الفقير اذا ابى عن هبتها كان له ذلك ولا يجبر على الهبة. مجموع الرسائل (ص-۲۲۵).

دوی ترجمه داسې کوي، وايي: په دوره اسقاط کې، چې ولي او يا وکيل و فقير ته فديه په اسقاط کې ورکړي، بيرته به يې نه ځيني غواړي، او د هر چا خپله خوښه ده، ورکوي يې، او که يې نه ورکوي. او په اوس وخت کې مونږ تجربه په کړې ده، چې کوم څوک منع وکړي، له هغه يې بيرته اخلي، نو معلومه ده، چې دا يو مذاق دی، احتراز ځيني وکړي.
مگر د عباراتو مقصد دا نه دی، مخته تمهيد واوري، بيا د عبارت ترجمه واوري، يوه صدقه ده، او بله هبه ده. صدقه هغه ته وايي، چې يو څوک ورکړه خاص د خدای لپاره وکړي، پدې معنا چې عوض يې له الله جل جلاله څخه په اخرت کې غواړم، په دنيا کې له دغه کس څخه هيڅ نه غواړم، نه يې پسې وينم.
او هبه ديته وايي: چې په آخرت کې ثواب غواړم له الله جل جلاله څخه، او په دنيا کې له دغه کس څخه ثناء او صفت، يا عوض او تعاون هم غواړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو عام طور و فقير ته ورکړه، او ذي رحم قريب ته ورکړه، صدقه بلله کيږي. او غني ته ورکړه هبه بلل کيږي. په صدقه کی مصدِّق رجوع نسي کولای، او په هبه کې واهب رجوع کولای سي، ځکه صدقه داسې ده، ګواګي بنده دغه ورکړه و الله جل جلاله ته ورکړه، الله جل جلاله و فقير ته ورکړه.

او په هبه کې شرط دا دی،چې واهب به پدغه ورکړه راضي وي، د زړه له کومي به يې ورکوي، او په دوره اسقاط کې ټول هغه وعده دار کسان ناست وي، چې ميت له وارث سره د ميت په شان کې د تعاون وعده کړې وي، هر فقير نوي ناست، او نه د ناستي اجازت ورکوي، که هر فقير کښيني، بيا خو حيله اسقاط نه سوه، د فديې ادا على الحقيقت سوه، د مجلس مقصود فوت سو، مخته مونږ ذکر کړي دي، چې په اول کې له خلکوسره مشوره کيدله، او رأيه ځيني اخيستل کېدله، چې هر سړی که و دغه تعاون ته تيار وي له دغه عاجز ميت سره، نو مونږ هم تعاون ورسره کوو، دا به عين له مونږ سره محبت او قرا بت وي، نو به هر سړی تيار سو، او دا فکر به يې و واهو، چې راسئ، په اخلاص دا کار او تعاون وکړ؛ ځکه دا خو له خپله ځان سره په حقيقت کې تعاون کول دي، دونه خير او صدقې دې په زندګي کې نه دي کړي.

په مرور د زمان سره دغه اعلان او مشوره ختمه سوه، خلک ورسره عادت سوو اوس د خلکو عرف او عادت پر دغه رنګه راغلی دی ، چې په دائره کې خامخا هغه کس کښيني، چې بيرته د هبې کولو قصد لري، او واهب هم په خپله هبه و هغه چا ته راضي کيږي، چې هغه يې بيرته ورکوي؛ ځکه دواړو جانبينو دغه ايات مبارک ﴿هل جزاء الاحسان الا الاحسان﴾ او دغه حديث مبارک «تهادو تحابوا» په نظر کې نيولی وي. يعني: د احسان بدله احسان دی، او يو له بله هديې او هبې سره کوي، او يو له بله محبت سره کوي، اوس نو که چيري موهوب له د هبې له ورکولو منع وکړي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

واهب رضاء ختمه سي، بيرته په خپله هبه کې رجوع وکړي، لکه څنګه چې بائع پر مشتري باندي يو شيء خرڅ کړي، ايجاب او قبول هم وکړي، او تسليم او تسلم هم وکړي، له هغه وروسته مشتري د مبيع پر پټ عيب باندي خبر سي، هغه سابقه رضاء يې ختمه سي، بيرته دغه شيء و بائع ته ورکوي، او هم د دريدلو حق لري، او رجوع هم د صدقې او هبې دريدلو ته وايي: (لان الرجوع هو اقالة الصدقة والهبة اي فسخها).

لهذا د عبارت ترجمه دا ده، چې ولي، او يا وکيل د ولي يې فديه و فقير ته په طريقه د هزل او مسخرو نه ورکوي، بلکې د زړه له کومي به يې ورکوي، دا به يې قصد وي، چې پدغه ورکړه يې دغه فقير مالک جوړ سو، او پدې ورکړه به راضي وي، ځکه که دغه قصد او رضا نه ولري، بيا خو اسقاط نه په کيږي، د ورکونکي له ملکيت څخه نه وځي، او دا نظر به لري، چې دغه فقير که منع وکړي له هبې کولو، پر هبه به نه مجبور کيږي؛ ځکه که پر مجبور سي، بيا خو د فقير له ملکيت څخه نده وتلې، فقير راضي نه دی، په هبه کې د واهب رضاء لازمي ده، بلکې فقير به يې په خپله رضاء بيرته هبه کوي.

اوس نو که فقير بيرته هبه نه کوله، په عبارت کې دا نسته چې مه يې ځيني اخلي، دلته واهب په خپله هبه کې رجوع کوي؛ ځکه د ده رضاء سابقه ختمه سوه، دغه کس يو داسې نامردي وکړه، چې د ټول مجلس مقصد يې فوت کړ، او د خپلې وعدې خلاف فرضي يې وکړه، او د مسلمانانو د اجماع مخالفت يې وکړ، لدې وجې واهب په خپله هبه کې رجوع کوي، او رجوع في الهبة د احنافو په مذهب کې جائز ده؛ ځکه په هبه ملک غير لازم ثابتيږي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم وايي: «الواهب احق بهبته مالم يُثَب منها».

(c) ketabton.com: The Digital Library

او رسول الله صلی الله علیه وسلم وايي: «من وهب هبة فهو احق بها حتی يثاب بها». يعني: واهب تر هر چا په خپله هبه باندي حقدار دی، تر هغه وخته چې عوض يې نوي اخستي، په دې ټوله فقهه ډکه ده، رد المحتار، طحطاوي، بدائع الصنائع، هنديه، او وغيره کتاب الهبة وګورئ.

که څوک و وايي: چې دا خو هبه و فقير ته ده، هبه و فقير ته صدقه ده، او په صدقه کې رجوع منع ده. لکه څنګه چې صدقه و غني ته هبه ده، او رجوع کې جائز ده.

مونږ ورته وايو: چې دغه قاعده کليه نده، بلکې اکثريه ده. و هغه فقير ته هبه صدقه ده، چې د عوض او تعاون طمع نه ځيني کيږي د ده د فقر له وجي، او په صورت مسئوله کې چې کوم فقير دی، دا خو ناست د تعاون لپاره دی، دا خو د فديې له قبضېدلو وروسته پر ورکړه قادر دی، و دې فقير ته خو ورکړه پدغه غرض سوې ده.

لهذا دغه فقير له هغو فقيرانوڅخه ندی، چې هبه ورته صدقه وي، او دغه ډول هر غني هم داسې ندی، چې صدقه ورته هبه وي، بلکې بعض وخت يوڅوک غني ته ورکړه پدې نيت ورکړي، چې مقصد يې د الله جل جلاله رضاء ماسوا بل شيء نه وي.

والصدقه کالهبة بجامع التبرع وحينئذ لا تصح غير مقبوضةٍ، ولا في مشاع يقسم ولا رجوع فيها، ولو علی غني؛ لان المقصود فيها الثواب لا العوض. ولو اختلفا فقال الواهب هبة، والآخر صدقة، فالقول للواهب، خانية در

(c) ketabton.com: The Digital Library

المختار على هامش رد المحتار- كتاب الهبة –(٤/٥٨١).(قوله ولوعلى غني) اختاره في الهداية مقتصرا عليه؛ لانه قد يقصد بالصدقة على الغني الثواب لكثرة عياله. البحر الرائق – ردالمحتار - كتاب الهبة (٤/٥٨٢).

لهذا يوځوک چې پداسې ذريعه لکه څنګه چې په سوال کې ذکر سو، مثلا: يو څوک د دغه شيء لپاره کښيني چې خلکو ته په ذهن کې ورکړي، چې دغه خلک صرف مذاق کوي، او نه يې ورکوي، په دغه ذريعه خلک له حيله اسقاط څخه متنفر کوي. مونږ د دې ذريعې سد باب کوو، فديه بيرته ځيني اخلو، په هبه کې رجوع کوو، او دی هم د خلکو و مخته رسوا کوو، چې دا بې وعدې او بي زبانه د وعده دارو او معاويننو خلکو په مينځ کې نوتلی دی. د هرې بې خيرۍ دروازه او ذريعه بندول پر مسلمانانو لازمه ده، دا بيا فقه په ډکه ده. هلته يې وګورئ. او هم په اصولو کې ذکر دي، چې د واجب سبب واجب دی، او د حرام سبب حرام دی.

پينځم: بعض علماء کرام وايي: په دوره اسقاط کې غنيان ناست وي، فديه خو فقير ته ورکول کيږي، غني ته نه ورکول کيږي، لهذا د دې حيلې بندول لازمي ده.

مونږ ورته وايو: د غني کښيناستل حيله اسقاط ته نقص نه رسوي، د غني په کښيناستلو که سړی اسقاط پريږدي، نو د کوچني او ليوني په راتګ باندي و مسجد ته دغه خلک بايد لمونځ او مسجد پريږدي؛ ځکه رسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله صلی الله علیه وسلم وايي: چې مساجد له کوچنيانو او ليونيانو وساتئ، مسجد ته يې مه را بولئ، د غني کښيناستل له ۲دوو وجهو خالي نه وي.

لومړی: دغه عالم چې حيله اسقاط دده په رهنمائي کې کيږي، که يې غني پيژندی، چې غني دی. هغه يې په حساب کې نه شميري، غني ته چې کومه فديه ورکړي، په هغه اسقاط د روژې يا کفارې وغيره نه شماري.

دوهم: که عالم دغه غني نه پيژندی، بيا يې په حساب کې شماري، او دغه حسابيدل يې اسقاط ته نقص نه رسوي؛ ځکه د فقهي مسلمه مسئله ده، که يو سړي زکوة او يا صدقة الفطر غني ته په نيت د مسکين ورکړ، د ورکونکي په خيال مسکين ؤ، مگر په حقيقت کې هغه غني ؤ، دغه زکوة او صدقة الفطر اداء کيږي.

دريم: باقاعده په اکثره ځايونو کې عالم دغه اعلان هم وکړي، چې فقيران دې کښيني، او غنيان دې نه کښيني، له هغه وروسته د حيله اسقاط پر ورکونکي هيڅ جرم نسته، اخستونکي مجرم دی.

څلورم: کيدای سي غني ناست وي، او قبض هم کوي، او پدې هم خبر وي، چې غني قبض نسي کولای؛ بلکې د يو مسکين وکيل به وي، د هغه مسکين لپاره به قبض کوي، او دغه رنگه به بيرته په هبه کې هم وکيل وي.

ډيرخلک په اوس وخت کې پر علماء کرامو اعتراض کوي، وايي: فلانی عالم مالدار دی، او په حيله اسقاط کې ناست دی، و ديته نه گوري، چې د عالم پدغه ناسته کې فائده څه شيء ده، که يې هغه اخيرنی صدقه مقصد

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، هغه خو بې له هغه و ټولو ته ورکوي. که غني وي او که فقير وي، په دائره کې ناست وي او که له دائرې وتلی وي.

او په دغه حرمت چې ته خبر يئ، عالم خو په طريقه يې اولی خبر دی، ځکه خو تا دغه حرمت له عالم څخه زده کړی دی، نو معلومه خبره ده، چې عالم د يو چا په قبول او په ايجاب کې وکيل دی، په موجوده عصر کې که هر غني ملا وي، که امي وي او که طالب وي، بايد داسې وکړي، چې د خپل کور والا وکيل سي.

زمونږ په قومونو کې د اکثره خلکو بي بي ګاني مسکيناني وي، د نصاب مالکاني نه وي، له هغه مسکيني بي بي وکالت مطلق را واخلي.

بي بي ورته ووايي: چې په هر حيله اسقاط کې زما له طرفه په اخستلو او ورکولو کې وکيل يئ، او خاوند دغه وکالت قبول کړي، پدې کې ډيري فائدې دي.

لومړی فائده دا ده: چې په موجوده دور کې فقيران ډير کم دي، اکثره خلک صاحب نصاب دي، په بعضي کفاراتو کيشپيته مسکينان په قول راجع باندي ضروري دي، او شپېته مسکينان پر يو ځای نه پوره کيږي، نو چې غنيان وکيلان سي، دغه تعداد تقريبا پر يوه ځای پوره کيږي.

دوهمه فائده دا ده: که ټول خلک په دائره کې نه کښيني، او بيا خاص ملايان. عوام دا فکر کوي، چې دغه ملايان هم له هغو ملايانو څخه دي، چې له حيله اسقاط څخه منکر دي، نو دغه حيله اسقاط د هغو په ذهن کې ناجائز ګرزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيمه فائده دا ده: چې په دغه کار خير کې به ډېر کسان حصه واخلي، فقيران او زنانه به يې په طريقه د اصالة واخلي، او غنيان به يې پهطريقه د وکالت واخلي.

شپږم سوال: بعض علماء کرام وايي: چې په حيله اسقاط باندي دفن ځنډېږي، او رسول الله وايي: چې د ميت په دفن کې تلوار کوي، لهذا د حيله اسقاط بندول په کار ده.

مونږ ورته وايو: حيله اسقاط غالباً د قبر د جوړيدلو په وخت کې کيږي، بې لدې هغه ميت انتظار وي، او که په بعض وخت کې بالفرض والتقدير راسي هم، باک نه لري؛ ځکه له رسول الله څخه هم يوڅه تاخير په دغه خاص مقام کې ثابت دی.

يو پوروړی «قرضدار» غير متروک الوفاء وفات سو، رسول الله صلی الله عليه وسلم يې د جنازې له کولو منع وکړه، تر هغه وخته چې دغه قرض يو څوک پر خپله ذمه واخلي، بيا ابوقتادة رضي الله عنه د قرض ضامن سو، له هغه وروسته رسول الله صلی الله عليه وسلم جنازه ورکړه، د جنازې په تاخير سره هم تاخير د دفن راځي.

اووم سوال: بعض علماء کرام وايي: چې ولي يې خاص په دغه ورځ کوئ، ولي يې په بله ورځ نه کوئ، پدې کې تعين د وخت راځي.

مونږ ورته وايو: لومړی: هغه ورځ ته را معلومه کړه چې بيا تعين د وخت نه پکې راځي. دوهم: تعين د وخت نقص او تاوان څه شيء دئ.؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم: په دغه ورځ یې پدې وجه کوي، چې پدغه ورځ خلک ټول را جمع وي، په بله ورځ بیا د دغه شيء لپاره خلک راجمع کول ډېر مشقت او تکلیف دی.

څلورم: هلته خو بیا دغه سوال په طریقه اولی کیږي. وایي: ولې یې د میت په ورځ نه کوئ. ښه خبره دا ده: چې تر دفن لمخه حیله اسقاط وسي، لدې وجې چې هغه ځای ته، یعني قبر ته فارغ الذمة ورسي. (و الی انه لو لم یوص بفدائهما وتبرع وارثه جاز، ولا خلاف انه امر مستحسن یصل الیه ثوابه، وینبغي ان یفدي قبل الدفن، و ان جاز بعده، کما في القهستاني). مجموع الرسائل – ابن عابدین (۱/۲۱۹).

اتم سوال: بعض علماءکرام وایي: ولې یې همیشه کوئ، دا خو التزام د ما لایلزم دی، یعني: دغه حیله اسقاط واجب بولئ، پر دغه وجوب د دوی همیشه توب دلالت کوي.

مونږ ورته وایو: التزام په عقیده راځي، نه په عمل. دغه کونکي ته و وایئ، چې دغه حیله اسقاط ته واجب اعتقادي بولئ.؟

که یې درته وویل: چې هو. نو واقعي ستاسوخبره صحیح ده، ماسوی له یوه صورت څخه.

هغه دا دی: چې هم میت وصیت کړی وي، او هم متروک الوفاء وي، پدغه صورت کې اسقاط پر وارث واجب اعتقادي دی. صرف په دوام لزوم نه ثابتیږي. پر ختم خواجگان د صوفیانو کرامو معمول داسې دی، چې روزانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې کوي. سلام مونږ همیشه وایو. د مسجد د دخول او خروج دعاګانې همیشه کوو. د اذان دعا همیشه کوو. د قران کریم سورة الملک ماخوستن په وخت کې همیشه ویل، او سورة یاسین د سهار په وخت کې همیشه ویل په کار دی. د لمانځه په نیت کې مونږ همیشه په ژبه باندې الفاظ وایو. داسې نور را واخله، دا ټول سنتیات او مستحبات دي، او سره لدې چې مونږ يې همیشه کوو.

او بل رسول الله صلی الله علیه وسلم وایي: «احب الاعمال الی الله ادومها وان قل» و خیر العمل مادیم علیه، کان احب العمل الی رسول الله الذي یدوم علیه صاحبه.

پر مستحب عمل دوام هلته ممنوع دی، چې کول يې واجب و بولي، او ترک يې ګناه و بولي، لکه: الطیبي شارح مشکوة چې لیکلي دي: مَن اصرَّ علی مندوب، ولم یجعله رخصةً، فقد اصاب منه الشیطان.۱۲.

نهم سوال: او بعض علماء کرام وایي: چې په حیله اسقاط کې مفاسد دي، کله کوم کوچنی ناست وي، او کله لیونی ناست وي، او کله غائب په وارثانو کې موجود وي، او کله د صغیرانو په مال کې تصرف کول کیږي، لهذا د دغو مفاسدو په وجه يې بندول لازمي دي.

مونږ ورته وایو: دغه مفاسد هر انسان مفاسد بولي، لیکن د مفاسدو په وجه سړی یو عبادت نه معطل کوي، بلکې مفاسد ختم کړئ، که یو څاه او ټینکی ته مرداري ولویږي، مرداري سړي څیني باسي، ټینکی نه ختمه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه کار د علماء کرامو مسئولیت دی، باید عالم یې پر هغه صحیح طریقه وکړي.

علامه ابن عابدین «رحمة الله علیه» په کتاب الجنائز کې لیکلي دي: که پر قبرونو او مزارونو غیر شرعي امور کیدل، پدغه وخت کې به انسان زیارت القبور کوي، او که نه.؟

په جواب کې وایي: چې د دغو مفاسدو په وجه به زیارت القبور نه پریږدي؛ ځکه هغه مسنون او مستحب عمل دی، مفاسد دې تر خپله قدرته پوري بند کړي. او دغه رنګه وایي: که په جنازې کې نائحې ښځې، یعني: سر او ګریوان شکونکې ښځې رواني وي، تر خپله وسه پوري دې دغه ښځې بندي کړي، که یې په توان کې نه وه، له دغه نائحو ښځو سره دې په جنازه کې ولاړ سي.

قال: ابن حجر في فتاویه ولا تترك لما يحصل عندها من منكرات و مفاسد كإختلاط الرجال بانساء، و غير ذلك؛ لان القربات لا تترك لمثل ذلك، بل على الانسان فعلها، و انكار البدع، بل و ازالتها إن أمكن، آه. قلت: و يؤيده ما مر من عدم ترك اتباع الجنازة، وان كان معها نساء ونائحات، تأمل. رد المحتار-باب زيارة القبور (۱/٦٦٥).

بل لو وقع مثل هذه الامور في الاجتماع لصلاة الجمعة مثلا كانت قبيحة شنيعة، ولا يلزم من ذلك ذم أصل الاجتماع لصلاة الجمعة كما هو او واضح، وقد رأينا بعض هذه الأمور يقع في ليالٍ من رمضان عند اجتماع

(c) ketabton.com: The Digital Library

الناس لصلاة التراويح، فهل يتصور ذم الاجتماع لصلاة التراويح لأجل هذه الأ مور التي قرنت بها.؟

كلا بل نقول اصل الاجتماع لصلاة التراويح سنة و قربة وما ضم اليها من هذه الأمور قبيح و شنيع. الحاوي للفتاوي - لجلال الدين السيوطي - م- رشيدية (۱/۱۸۵).

لسم سوال: بعض خلک وايي: چې په حيله اسقاط کې د عوامو او علماء کرامو فرق کوي، لدې وجې علماء کرام دغه کار ته ترجيح ورکوي، يعني: ملايانو ته ډيره صدقه ورکوي، او عوامو ته لږ ورکوي.

مونږ ورته وايو: دا خو هيڅ سوال نه دی، رسول الله صلی الله عليه وسلم وايي: «من حسن اسلام المرء ترکه ما لا يعنيه».

دويم: علماء د معاشرې نيکان او صالحان خلک دي، رسول الله صلی الله عليه وسلم وايي: د صالحانو طعام او صدقه خورئ، او صالحانو ته طعام او صدقه ورکوئ؛ ځکه پدغه صدقې سره د دين په قيام او اشاعت کې انسان معاوين جوړيږي، او فاسقانو و فاجرانو ته خورشک ورکول که څه هم صدقه ده، مگر تعاون على الاثم والعدوان دی.

دريیم: علماء د دې لپاره ترغيب نه ورکوي، لکه څنگه چې دوی وايي: بلکې علماء کرامو ليکلي دي:

وان لم يحسن ذلك فيلقنه من يحسن ذلك من اهل العلم ان أمكن والا فتكون الوكالة لاحد أهل العلم العارفين بذلك، ولا ينبغي ان يتساهل في

(c) ketabton.com: The Digital Library

هذا الامر فان به نجاة الانسان من عذاب الله تعالى و غضبه، آه. مجموع الرسائل (٢٢٣).

وايي: که د وارث حیله اسقاط نوي زده، له یو عالم څخه دې زده کړي، او که يې نسواى زده کولاى، بيا دې يو داسې عالم وکيل کړي، چې اسقاط يې زده وي، مطلق عالم دې نه وکيل کوي، مگر حيله اسقاط دې نه پريږدي؛ ځکه پدې انسان د اللهله عذاب، قهر او غضبه څخه خلاصيږي. لهذا حيله اسقاط علماء کرام د خپل مفاد لپاره نه کوي، بلکې د ميت د نجات لپاره يې کوي.

يوولسم سوال: بعض خلک وايي: چې حيله اسقاط بايد د بې لمانځه او بې عمله سړي وسي؛ ځکه ديندراه خو لمونځ، روژه او وغيره نه قضا کوي.

مونږ ورته وايو:

چې ديندراه که څه هم لمونځ کوي، مگر احتمال د دې لري، چې په لمانځه کښي دې خطاء سوى وي، يو رکن يا شرط او وغيره دې ځيني پاته سوى وي، او احتياط په عباداتو کې واجب او لازم دى.

هكذا ينبغي ان يفعل، و ان كان الشخص محافظا على صلواته احتياطا خشية ان يكون وقع خلل، ولم يشعر به. مجموع الرسائل (١/٢١٢).

که يو شخص هر څونه لمونځ گزار وي، د هغه باوجود د هغه حيله اسقاط بايد وگرزوي، لهذا حيله اسقاط بايد په هر مسلمان پسې د تعاون او کومک په نيت وگرزوي، که دغه مسلمان لمونځ گزار وي، او که نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوولسم سوال: بعض علماء کرام پر هغه دعاء سخت رد کوي، کومې دعاء ته چې د جنازې له لمانځه وروسته خلک کښېني، او اکثر وخت یو څه تلاوت هم وکړي، بیا دعاء وکړي. وایي: فقهاء کرامو صراحة لیکلي دي، چې د جنازې له لمانځه ورسته دعاء کول مکروه ده.

مونږ ورته وایو: چې دا بله غټه سهوه ده، علماء کرامو د اصولو په کتابونو کې لیکلي دي. الحکم یدور علی العلة. د حکم دوران پر علت باندې وي، یعني: حکم پر علت را گرزوي.

فقهاء کرام چې یې مکروه بولي، د کراهت علت او سبب څه دی، چې علت یې زده کړو د حکم محل خپله معلومیږي. د امام صاحب او امام شافعي «رحمة الله تعالی علیهما» په هغه جنازه کې اختلاف لري، چې پر میت باندې دوباره کول کیږي.

امام شافعي رحمة الله علیه وایي: که پر میت باندې یوه جنازه وسي، بله جنازه هم پر کیدلی سي.

امام ابوحنیفة رحمة الله علیه وایي: که یوه جنازه د اصولو مطابق وسي، بله جنازه پر کول ناجائزه ده.

لهذا فقهاء کرامو تصریح وکړه، چې له جنازې ورسته دعاء کول مکروه ده؛ ځکه بیا د خلکو دا گمان سي، چې دغه دوهمه جنازه ده، یعني: پر دغه میت باندې دویم لمونځ دی. او دغه گمان څه وخت کول کیږي، دا هغه وخت کول کیږي، چې صفونه پر خپل ځای له سلام گرزیدلو وروسته ولاړ وي، او دعاء شروع سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فقهاء کرامو د کراهت ویلو محل هم دغه دی؛ ځکه خو علت دلته موجود دی، او که خلک کښیني او صفونه مات سي، بیا هیڅوک دا گمان نکوي، چې دغه بله جنازه ده؛ ځکه جنازه خلک په ناسته نه کوي.

بل دلته غالبا قرآن کریم ویل کیږي، دغه دعاء د قرآن کریم له ویلو وروسته ویل کیږي.

دویم: ټول د فقهي کتابونه وگورئ اکثره به وایي: لا یقوموا بالدعاء بعد صلوة الجنازة، ولا یقوم بالدعا، و یکره القیام، آه.

بعض به وایي: ویکره الدعاء بعد صلوة الجنازة وان الدعاء بعد صلوة الجنازة مکروه. یعني بعض کتابونه وایي: چې په ولاړه باندي د جنازې له لمانځه ورسته دعاء کول مکروه ده. او بعض مطلق وایي: د ولاړې قید یې ندی ذکر کړی، دا بیا د علماء کرامو «رحمة الله تعالی علیهم اجمعین» مسلمه قاعده ده، چې د مطلق او مقید تعارض سره راسي، مطلق پر مقید ور محمول کیږي، لهذا هغه کتابونه چې دعاء د جنازې د لمانځه څخه وروسته مکروه بولي، د هغو مقصود هم دا دی، چې په ولاړه پر هغه ځای د جنازې مکروه ده؛ ځکه یو به یې له نورو فقهاء کرامو سره تطبیق راسي، بل د کراهت علت او سبب نسته.

دریم: ټول مذاهب او مسالک پردې متفق دي، چې دعاء وروسته له صلاة مکتوبه څخه سنت ده، په احادیثو مبارکانو ثابته ده. «و یدعوا دبر کل الصلوة». «و یدعوا دبر کل صلوة المکتوبة». او یا: «ادعوا دبر کل صلوة المکتوبة».

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعني: رسول الله صلى الله عليه وسلم وايي: د فرضي لمانځه په وروسته کې دې دعاء کوي، او يا دعاء وکړي، او د لمانځه وروسته دعا وکړئ.

او الله ﷻ وايي: ﴿فاذا فرغت فانصب﴾. هر وخت چې له لمانځه فارغه سئ، په دعاء کې کوشش وکړئ.

او د جنازې لمونځ هم«صلوة» دی، دعاء نه ده، لکه: سلفيان او پنجپيريان چې وايي، د ټولو احاديثو په کتابونو کې يې د صلاة باب ورته لګولی دی. او د ټولو فقهاء کرامو په کتابونو کې يې هم د صلوة باب ورته لګلولی دی، صلوة الجنازه ورته وايي: او دغه رنګه طهارة د بدن او د مکان ورته شرط دی، اودس ورته شرط دی، استقبال القبله ورته شرط دی. او هم «مکتوبه» دی، په ټولو کتابونو کې وايي: صلوة الجنازة فرض كفاية، يا الصلاة على الميت فرض على الكفاية، يعني: د جنازې لمونځ فرض کفايې دی، طحطاوي على المراقي الفلاح ليکلي دي، چې صلاة الجنازه فرض كفايي ده، او منکر يې کافر دی، يعني: د ټولو علماء کرامو په اتفاق فرض ده، د فرض کفايې او د فرض عين په فرضيت کې هيڅ فرق نسته.

لهذا د جنازې لمونځ چې هم صلوة المكتوبة دی، او د صلاة مکتوبه په وروسته کې دعاء په اتفاق باندي سنت ده، نو د جنازې د لمانځه په وروسته کې بيا ولې نده سنت، په کوم دليل مکروه ده.؟

څلورم: له دغو علماء کرامو سوال کوو، چې د جنازې له لمانځه وروسته دعاء مکروه ده، ځکه تاسو واياست، چې فقهاء کرامو ليکلي دي: و يكره الدعاء بعد الصلاة الجنازة. مونږ خو و دغه کراهت ته محمل ور پيدا کوو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له جنازې ورسته په ولاړه له مخه د صفو تر ماتیدلو دعاء مکروه ده، ځکه دا دغسي سو، لکه دویمه جنازه. او یا شبه دا پیدا کیږي، چې دا زیادت سو په اوله جنازه کې، تاسو دغه بعدیت او وروسته والی تر کومه ځای پوري مقصد دی، که صفونه مات سي، تاسو وایاست، چې دعاء مکروه ده؛ ځکه بعد صلاة الجنازه ده.

که خلک کښيني هم، تاسو وایاست چې دا بعد صلاة الجنازه ده، او که تلاوت وکړي له هغه وروسته هم، تاسو وایاست چې دا بعد صلاة الجنازه ده، بعد تلاوة القرآن یې نه بولي.

نو له دفن څخه وروسته خو هم په دغه تقدیر بعد صلاة الجنازه ده، او له یو بل فرضي او یا نفلي عمل وروسته خو هم بعد صلاة الجنازه ده، د دغه بعدیت اطلاق خو د دغو خلکو تر مرګه پوري د دوی پر زندګي کول کیږي. که مو یوکال وروسته دغه خلک پر دعاء ولیدل، باید ورته ووایاست، چې دغه مکروه ده، ځکه له جنازې وروسته ده، تیرکال تاسو د فلاني کس جنازه وکړه، دغه دعاء تر هغه وروسته ده، له جنازې وروسته دعاء کول مکروه ده؛ ځکه فقهاء کرام وایي: ویکره الدعاء بعد صلاة الجنازة، او «بعد» مطلق ذکر دی، مطلق پر خپل اطلاق پاته دی، نو تر مرګه باید دا خلک دعاء در څخه ونکړي.

او که تاسو وایاست: چې دغه بعدیت تر فلاني وخته پوري مقید دی، پر دغه توقیت دلیل پیش کړئ، او تر قیامته به داسې دلیل پیش نکړئ، چې له جنازې وروسته دونه ساعته مکروه ده، له هغه وروسته بیا نده مکروه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلام خلاصه دا ده: محترمو دعاء عبادت غیر موقت دی، په هر وخت کې کول مستحب دی.

رسول الله صلی الله علیه وسلم وایي: «الدعاء مخ العبادة». او رسول الله صلی الله علیه وسلم وایي: «الدعاء هو العبادة». منع کول یې دلیل غواړي، تکبر ځیني کول کفر دی، او انکار ځیني کول کفر دی.

الله ﷻ وایي: ﴿وقال ربکم ادعوني استجب لکم، ان الذین یستکبرون عن عبادتي سیدخلون جهنم داخرین﴾.

فالوعید انما هو في حق من ترك الدعاء استکبارا، و من فعل کفر. فتح الباري(۱۱/۱۱٤).

فمن ابطل الدعاء فقد انکر القرآن، آه. تفسیر کبیر(٤/۱۵۹).

یعني: له دعاء انکار کول کفر دی، او دعاء استکبارا پریږودل یعني دعاء ته اهمیت نه ورکول، خوار او سپک شيء بلل دا هم کفردی.

علامه انور شاه کشمیري په اکفار الملحدین کې، او قاضي بیضاوي «رحمة الله علیهما». په تفسیر بیضاوي کې وایي: مستحب قبیح بلل کفر دی، نو دغه دعاء چې د جنازې له لمانځه وروسته په ناسته د قرآن کریم له تلاوته هم وروسته کول کیږي، مسنون او مستحب عمل دی. په اثبات یې کتابونه ډک دي، که یو چانه کوله، داسې دې وایي: چې دا یو مستحب عمل دی، زه یې د سستۍ او کمزورۍ په وجه نسم کولی، نه دې په سپکه سترگه ورته گوري، او نه دې قبیح بولي، او نه دې بدعت بولي؛ ځکه بدعت بیا اثبات غواړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخته د بدعت بیان په ښه تفصیل سره ذکر سوی دی، او د اثبات لپاره د فقهي و مشهورو کتابونو ته مراجعه وکړئ، لکه: بدائع الصنائع، بحرالرائق، فتح القدیر، هندیه، رد المحتار او وغیره د هر مفتي په نامه او په فتوی مه دوکه کیږئ.

دیارلسم سوال: بعض علماء کرام د میت د کور ډوډۍ خوړل مکروه بولي مطلقاً، که لیرې وي، او که نیږدې وي.

مونږ ورته وایو: چې راسئ، په فاتحه خوانۍ کې نه چای خوري، او نه ډوډۍ خوري، دغه فاتحه په کور کې وي، او که په مسجد کې وي، دغه چای وغیره کلیوالو او قریبانو راوړي وي، او که د میت د خپل کور وي، دغه مسئله یوڅه تفصیل غواړي؛ مګر زه یې مختصره او خلاصه ذکر کوم؛ ځکه یو مې د کتاب په سر کې وعده د اختصار کړې وه؛ ځکه مې ټولې مسائلې بې عباراتو او اجمالي ذکر کړې.

او بل د روژې مبارکې اخیرنۍ مازدیګر دی، د عرفات ورځ ده، یوڅه کم پنځه بجې دي، سهار په وطن مالؤف او محبوب افغانستان کې د کوچنې اختر ورځ ده.

او هم الحمدالله د نړۍ ټولو کفارو د امریکا په سرپرستۍ کې په افغانستان کې د غازیانو او فدایانو له طرفه ماته خوړلې ده، او روان دي، الله ﷻ دې ټول معاونین هم دغسې رسوا او شرمنده کړي، زمونږ هم له افغانستان سره په پاکستان کې اختر دی. لهذا د دې وجې ځواب مختصر لیکم.

محترمو! د مړي د کور ډوډۍ اقسام لري. یوه حاجت ډوډۍ وي، او یوه د خیرات او صدقې ډوډۍ وي، او یوه د مېلمستیا ډوډۍ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: د حاجت ډوډۍ دېته وايي: چې د مړي کور ته له ليري ځای خلک راسي، دغه خلک بله مرجع نه لري، خاص دغه کور ته د غم شريکي لپاره راغلي وي، چې د خوراک او څيښاک وخت سي، نو دغه د کور خلک ميلمنو ته ضرور يوڅه ورکوي، او هغه يې هم ضرور خوري، دا اتفاقاً جائز ده، مشکل نه لري. او يا د خوراک او يا څيښاک وخت سي، همسايه ګانو شيء نوي راوړی، نو د کور خلک مجبور دي، چې يو شيء وخوري، دا له خپله کوره د حاجت ډوډۍ ده.

دوهمه: صدقه او خيرات دی، دا هغه خوراک او څيښاک دی، چې د مړي د کور خلک د ايصال ثواب لپاره يو شيء مسجد ته او يا کوڅې ته او يا مېلمهخانې ته او يا نورو کورونو ته ورلیږي، دا غالباً خلک و هر چا ته ورکوي، کوچنيان، ليونيان،مسکينان، غنيان، او منع هم نوي پکښې.
او په عرف کې هم خلک خيرات ورته وايي. او ډير تکلفات هم نوي پکښې، دا بيا اتفاقاً جائز ده؛ بلکې يو مسنون او مستحب عمل دی؛ ځکه تر اوو شپو پورې مرده داسې وي، لکه: «غريق الماء» هر شيء ته يې طمع وي.

دريېم: قسم خوراک او څيښاک، ضيافت او مېلمستيا وي، دغه ضيافت مکروه دی؛ ځکه د ضيافت وضع د سرور او خوشحالي لپاره وي، او د مړي پر کور تر درو ورځو پوري غم او خفګان وي.

مېلمستيا هغه ته وايي: چې مقصود اصلي اولاً د خلکو خوشحالي او رضاء وي، ثانيا د الله جَلَّ جَلَالُهُ رضا وي، د خيرات برعکس وي. او هر څوک نه غواړي، او نه ور تللای سي، د کور مالک خاص خاص خلک دعوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي، او په عرف کې يې نوم هم مېلمستيا وي، او غالباً تکلفات هم پکې وي.

له رسول الله صلی الله عليه وسلم دوه حديثنو مبارکان منقول دي: يو حديث دا دی: چې رسول الله په خپله د مړي د کور ډوډۍ د مړي په ورځ خوړلې ده. او بل حديث له جرير ابن عبد الله څخه منقول دی: چې د مړي کور ته د خوراک او څيښاک لپاره ورجمع کيدل داسې ناروا ده، لکه نياحه. نو د حديثونو مبارکانو تطبيق داسې دی، چې د منع حديث محمول دی، پر هغه خوراک او څيښاک، چې د کلي خلک د ډوډۍ پر وخت ټول د مړي کور ته ور جمع سي د خوړلو لپاره، هغه په تکليف کې مبتلاء کړي، له خپله غمه او رنځ څخه يې وباسي، او يا په ورثه و کې صغيران موجود وي، او يا بعض وارثان غائب وي، حاضران هم خيرات له ميراثه کوي، او هم ټول خرځ له خپلې حصې څخه نه شماري، دغه صورت د خوراک ناروا دی. او که يې حاضر له خپلې حصې شماري، بيا دغه صورت هم ندی ناروا.

او يو هغه خوراک او څيښاک دی، چې د کلي عام خلکو او قريبانو د دعاء ځاي ته را وړی وي، لکه: څنگه چې په موجوده عصر کې په ډېرو ځايونو کې رواج دی، دغه خوراک او څيښاک بيا اتفاقاً جائز دی، هر کس يې خوړلی سي، له ليري راغلي وي او که له نزدې، او دا سنت عمل دی، هم له مړي سره مدد کول دي، او هم خيرات دی، او هم يې هر سړی بې د کوم شک او تردد څخه خوړلی سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حديث المنع : حدثنا محمد بن يحي، قال: حدثنا سعيد بن منصور، قال: حدثنا هشيم ح، و حدثنا شجاع بن مخلد ابو الفضل، قال: حدثنا هشيم عن اسماعيل بن أبي خالد، عن قيس بن أبي جازم، عن جرير بن عبد الله البجليِّ، قال: كنا نرى الاجتماع إلى أهل الميت وصنعة الطعام من النياحة. رواه ابن ماجه في سننه. رقم الحديث-١٦١٢.

حديث الاباحة : حدثنا محمد بن العلاء، اخبرنا ابن ادريس، اخبرنا عن عاصم بن كليب، عن أبيه، عن رجل من الانصار قال: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في جنازة، فرأيت رسول الله عليه وسلم وهو على القبر يوصي الحافر: "يقول اوسِع من قِبَلِ رجليه، أوسع من قِبَل رأسه". فلما رجع استقبله داعي امرأة، (أي امرأة الميت) فجاء، وجيء بالطّعام، فوضع بين يده، ثم وضع القومُ فأكلُوا، فنظر آباؤنا رسولُ الله صلى الله عيله وسلم يلوك لقمة في فمه، ثم قال: " أجد لحم شاةٍ أخذت بغير إذن أهلها". فأرسلت المرأة، قالت: يارسولَ الله، إني أرسلت الى البقيع يشتري شاةً، فلم أجد، فأرسلت الى جارٍ لي قد اشترى شاةً ان أرسل اليّ بها بثمنها، فلم يُوجَد، فأرسلت الى امرأته، فأرسلت اليّ بها. فقال رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: " أطعِميه الأسارى". سنن أبي داود - رقم الحديث (٣٣٣٢).

وقال المجلس في شرح المنية فهذا الحديث يدل على اباحة صنع أهل الميت الطعام والدعوة اليه، آه. (ص-٦٠٩).

(c) ketabton.com: The Digital Library

وقال العلامة ملا على القاري: «رحمة الله عليه» "في المرقات في شرح حديث عاصم". ان هذا الحديث بظاهره يرُدّ ما قرره اصحاب مذهبنا، فينبغي أن يقيَّد كلامُهم بنوع خاص من اجتماع يوجب استيحياء اهل بيت الميت فيطعمونه كُرهاً، او يُحملُ على كون بعض الورثة صغيرا، او غائباً، و لم يعرف رضاه، او لم يكن الطعام من أحد معَيَّن من قبلَ قسمته، ونحو ذلك، انتهى. و قد ذكر في زاد اللبيب عن منهاج الاسلام عن تنبيه الغافلين: ان الله ورسوله بريءٌ من الذين يأكلون الطعام من أهل المصيبة قبل ثلاثة ايَّامٍ ولياليها، قال: والمرارطعام الضيافة، لاطعام الصدقه لارواح الموتى، انتهي.

وقال ابن الهمام: «رحمة الله عليه» في " فتح القدير "ويكره اتخاذ الضيافة من الطعام عن أهل الميت؛ لانه شرع في السرور لا في الشرور ، قالوا: وهي بدعةٌ مستقبحة، آه. فتح القدير(١/٢٤٦).

وفي مواهب الرحمن: ويكره اتخاذ الضيافة ايام المصيبة إلا للفقراء، اذا كانت الورثة مكّلفين.(ص-٩٠٣).

ويكره اتخاذ الضيافة في أيام المصيبة؛ لانها ايّام تأسفٍ، فلا يليق بها مايكون للسرور، وان اتخذ طعاما للفقراء كان حسناً اذا كانو بالغين. قاضيخان(٣/٣٥٦).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قال الشيخ أبوالحسن السندي: في " البدر المنير" عن مباحث "فتح القدير" قوله: «الاجتماع الى اهل الميت» اى لموته، لا لدعوة أهل الميت ايّاهم للتبرك بهم، أو التقرب باطعامهم، قال وقوله: «اتخاذ الضيافة» أي اتخاذ الطعام على وجه الضيافة للأقرباء والأحباء ممّن يبعد حضورهم على وجه الاجتماع على الطعام، الا في الضيافات والعروس ، لاعلى وجه القربة للصالحين و أولى الحاجة، انتهى. وفي شرعة الاسلام السنة أن يتصدق وليّ الميت قبل مضِيّ الليلة الأولى بشيء ممّا تيسر له ، فان لم يجد شيأً فليصل ركعتين يُهدى ثوابها للميت، انتهى.

وفي خزانة الروايات عن ابن عبّاسٍ «رضي الله عنهما» يقول: اذا كان يوم الجمعة او يوم عاشوراء او ليلة نصف من شعبان يأتي ارواح الاموات يقومون على أبواب بيتوهم، فيقولون: هل من أحدٍ يترحم علينا.؟

هل من أحدٍ يذكر غربتنا كتبنا مطويّة و كتبكم منشورة، انتهى. الدرة المضية(ص-٥٠٣).

وبالجملة فاتخاذ طعام الضيافة من اهل الميت في الايام الثلاثة ممنوعٍ، واما التصدق، و اطعام الحاجة، والتقرب، والتبرك، فمستحب خصوصاً في الايام الثلاثة، وباقي ايام السنة المتبركة كالجمعة وغيرها. الدرة المضية في ضيافة التعزية(ص-٥٠٢).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يادونې وړ ده، چې د احاديثو مباركانو په حقيقت كې ټكر بلكل نسته، د ابو الحسن كلام په غور سره وګورئ. والله اعلم و اتم و اكمل.

څوارلسم سوال: بعضي علماء كرام وايي: چې په هر هغه شيء كې چې مقتضى موجود وي، او مانع نوي موجود، د هغه باوجود رسول الله نوي كړى، د هغه ترک سنت دى، نو د اسقاط په هكله هم مقتضى موجود و، او مانع نه و موجود. رسول الله «صلى الله عليه وسلم» ترک كړى دى، نو موږ. لره يې ترک سنت دى.

موږ ورته وايو: نفس اسقاط د رسول الله په زمانه كې موجود و، يوه جنازه حاضره سوه، رسول الله پوښتنه وكړه، چې پور خو به نوي پر باندې.؟

خلكو وويل: پر باندي دى. رسول الله وويل: «صلوا على اخيكم». تاسو لمونځ وركړئ، رسول الله يې له لمانځه منع وكړه، بيا يو صحابي مبارک اعلان وكړ، چې دغه قرض زه ادا كوم.

په نورو احاديثو مباركانو كې ذكر دي، چې رسول الله به اعلان وكړ، چې هر سړى كه مړ سو، او مال يې پا ته سو، مال يې د وارث دى. او كه يې مال نه درلود، او قرض پر باندي وو، هغه زه اداء كوم بس دغه اسقاط دى؛ ځكه اسقاط وايي: " ازالة الحق عن الذمة ".

دويم: بعض فقهاء كرام د حيلة الاسقاط نسبت رسول الله ته كړى دى، لكه څنګه چې د كتاب په سر كې ذكر سو.

دريم: د رسول الله په وخت كې مقتضى نه و موجود؛ ځكه خلک يعني: مسلمانان، كامل مسلمانان وو، پر خپله ذمه يې هيڅ هم نه پريښودل، نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوق الله، او نه حقوق العباد.. د اوس وخت مسلمانان خو په هر عبادت کې سستان دي، لهذا قوي امکان وي، چې پر ذمه یې حقوق الله پاته دي، او د اسقاط قدرت یې وارث نلري، نو د اسقاط لپاره حیله جوړه کړي، و مجموع ته حیله الاسقط وایي: او دغه خپله مشروع حیله ده.

څلورم: متروکات د نبي صلی الله علیه وسلم مسنونات نه دي، یعني: متروک ته سنت نسي ویل کیدی؛ ځکه الله ﷻ فرمایي: ﴿وما اتکم الرسول فخذوه، وما نهکم عنه فانتهوا﴾. یعني: په کوم شيء چې رسول الله امر کړي یاست، په هغه عمل کوئ. او له کوم شيء چې رسول الله منع کړي یاست، هغه مه کوئ.

داسې نه دي ویلي: "ما ترك الرسول فانتهوا عنه". کوم شيء چې رسول الله صلی الله علیه وسلم نوي کړی، هغه مه کوئ.

او رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: «الحلال ما احل الله في کتابه، والحرام ما حرم الله في کتابه، وما سکت عنه فهو مما عفا عنه» یعني: مسکوت عنه عفوه ده، مباح دی. مکروه او یا حرام ورته ویل حرام دی.

په اوس وخت کې ډیر خلک فرق په مابین د "مسکوت عنه" او د "متروك" کې نسي کولی، او فرق په مابین کې د "ترك الشيء" په معنی د "عدم الفعل" او د "کف النفس عن الشيء" نسي کولی.

د تفصیل مقام نه دی، که یو څوک ښه وضاحت او تفصیل غواړي، نو مسلم الثبوت صفحه(۵۵) مسئلة "لا تکلیف الا بالفعل" دې په غور سره وګوري. او التوضیح والتلویح صفحه (۳۰) "تعریف الفقه" دې وګوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاصه دا سوه: چې رسول الله دې نوي کړی، د هغه باوجود کول يې ناروا نه دی؛ ځکه ډېر داسې شيان سته ، چې رسول الله ندي کړي، مګر زموږ لپاره يې کول سنت او مستحب دی.

پنځم: دوې خبرې په غور زدهکړئ!

لومړۍ خبره: د رسول الله صلى الله عليه وسلم متروکات ډېر قسمونه لري.

لومړی: "متروك عادتا او طبعا". لکه: رسول الله چې د سمسارې له خوراک څخه لاس ونيوو، صحابه کرامو ورته وويل: يا رسول الله حرامه ده.؟

ده مبارک ورته وويل: يا حرامه نه ده، زمونږ په علاقه کې نسته. يعني: په طبيعت کې خوند نه ورکولو.

دوهم: "متروك نسيانا". لکه: د رسول الله يوه ورځ په لمانځه کې يو شيء هير سو، صحابه کرامو پوښتنه ځيني وکړه، چې په لمانځه کې نوی أمر راغلی دئ.؟

رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وويل: «انما أنا بشر أنسى كما تنسون، فاذا نسيت فذكروني»

دريیم: "متروك خوفاً على أمته". لکه: رسول الله صلى الله عليه وسلم چې تراويح په جماعت سره پرېښودې، کوم وخت چې صحابه کرام د تروايحو کولو لپاره را جمع سوو، رسول الله نه ورته راووت، بيا يې ورته وويل: چې ما پدې وجه تراويح په جماعت ترک کړې، چې پر تاسو باندي فرض نسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم: "متروك لعدم التفكر" . لکه: رسول الله چې خطبه د خرما و درختې ته ويله، د منبر فکر يې نه و وهلی، صحابه کرامو مشوره ورکړه، بيا يې منبر جوړ کړ.

پنځم: " متروک وي، له جهته د دخوله په عموماتو د اياتونو او احاديثو مبارکانو کې ". لکه: رسول الله صلی الله عليه وسلم، چې ترك د صلاة الضحی او د ډيرو مستحباتو کړی دی؛ ځکه دا پدې قول د الله ﷻ کې داخل دی: ﴿وافعلوا الخير لعلكم تفلحون﴾.

شپږم: "متروک له جهته د خوف د تغيره د زړونو د صحابه کرامو". لکه: ځنګه چې رسول الله عائشې صديقې رضي الله عنها ته وايي: «لولا حداثة قومك بالكفر لنقضت البيت، ثم لبنيته على أساس ابراهيم عليه السلام؛ فان قريشا استقصرت بناءه».

او داسې نور اقسام هم لري، د دغو متروکاتو حکم دا دی: چې د متروک ترک مشروع دی، نه يې ترک واجب دی، او نه يې کول حرام دی، لکه: رسول الله ترك د وضوء مما مسته النار څخه کړی دی.

يعني: يو شيء چې په اور پوخ سوی وي، د هغه له خوراک څخه وروسته رسول الله صلی الله عليه وسلم اودس ندی کړی. نو نه يې کول حرام دی، او نه يې ترک واجب دی؛ بلکې ترک يې مشروع دی.

پدې أساس د اصولينو قاعده ده: " جائز الترك ليس واجب " .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علامة عبد الله بن صديق ويلي دي.

"الترك ليس بحجة في شرعنا - لايقتضي منعا ولا ايجاباً".

"فمن ابتغى حظراً بترك نبينا - ورآه حكماً صادقاً و صواباً".

"قد ضل عن نهج الأدلة كلها - بل أخطأ الحكم الصحيح وخابا" آه.

خلاصه دا سوه: چې ترك ډير احتمالات لري، نو ترك زموږ په شريعت كې نه سنت دى، او نه جحت دى.

دا بيا قاعده ده: "اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال ان ما دخله الاحتمال سقط به الاستدلال".

او دغه رنگه ترك، عدم الفعل دى. عدم اصل دى، او فعل عارضي دى، اصل په اشياوو كې اباحة دى. لهذا كراهت اوحرمت دليل غواړي.

دوهمه خبره: مستحبات ډير افراد لري، ټول افراد كول د يوه سړي لپاره ناممكن دى، لهذا ډير مستحبات دي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ندي كړي؛ ځكه هغه افرادو په هغه وخت كې وجود نه درلودل.

مثلا: د ايصال ثواب لپاره مسجد ته قرآن شريفان رسول الله ندي راوړي، جاى نماز (قالين /مسلې) يې ندي راوړې، پنكې يې ندي راوړې، حكومتي روغتونونه يې ندي جوړ كړي، خلكو ته يې پاخه پلونه او سړكونه ندي جوړ كړي، داسې ډير شيان سته دا ټول بايد منع سي. او سره لدې چې دغه ټول مستحسن او مستحب كارونه دي؛ ځكه په عموماتو كې داخل دي.

امام شافعي رحمة الله عليه ويلي دي. "كل ماله مستند من الشرع فليس ببدعة، ولو لم يعمل به السلف" هر هغه شيء لره چې په شرع كې اصل

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، هغه نه دی بدعت؛ کڅه هم سلفوصالحينو نوي کړی. نو حيله اسقاط دې هم نه رسول الله کړې وي، او نه دې سلف صالحينو کړې وي، د هغه باوجود نه يې کول حرام دی او نه يې ترک واجب دی؛ بلکې په شرع کې اصل لري، له خپل مؤمن ورور سره د حق په اداء کولو کې تبرع او کومک کول دي، مسلمان ته نفع او خير ور رسول دي. «خير الناس من ينفع الناس». ﴿وافعلوا الخير لعلكم تفلحون﴾. ﴿وتعاونو على البر والقوى﴾ و غيرهم. د دغه سوال ډيرجوابونه سته، بس په دغو مذکورو جوابونو اکتفاء کوم.

خلاصه دا سوه: اول: خو له رسول الله ثابت ده، که هغه نه منئ.

په دوهم ځل کې وايم: ستاسو منکرينو له جانبه عدم الرواية دی، نه رواية العدم، عدم الروايت دليل نه دی.

دريیم: د رسول الله په وخت کې مقتضی نه و موجود.

څلورم: د رسول الله او د صحابه کرامو قول، فعل او تقرير سنت دی، ترک يې سنت نه دی.

پينځم: ترک د رسول الله نه تقاضا د کراهت کوي، او نه تقاضا د حرمت کوي.

شپږم: ترک په معنی د عدم الفعل حجت نه دی؛ بلکې سکوت په معرض د بيان کې حجت دی، له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه د حيله اسقاط په هکله سکوت ثابت نه دی، سکوت په معرض د بيان کې بيان دی، د دې دا معنی ده، چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په مخ کې يو څوک يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قول، یا یو فعل وکړي، او رسول الله سکوت اختیار کړي، هیڅ نه ورته ووایي: و ددېته تقریر د رسول الله هم ویل کیږي، دغه قول او فعل بیا حجت دی. او یا رسول الله د یو شيء په هکله بیان کوي، مثلا: د اختر لمونځ بیانوي، ټول شیان د اختر د لمانځه بیان کړي؛ مګر اقامت او اذان نه کړي بیان، له هغو ساکت سي، نو دا بیا پردې باندې حجت دئ، چې د اختر د لمانځه لپاره اقامت او اذان نسته؛ ځکه سکوت په معرض د بیان کې بیان دی، او سکوت په معرض د غیر بیان کې بیان نسي کیدلای؛ ځکه سکوت په معنی د عدم القول دی، عدم القول او عدم الفعل حجة نسي کیدلای؛ ځکه نه قول دی، نه فعل دی او نه تقریر دی؛ بلکې په دغه قول کې داخل دی: «وما سکت عنه فهو مما عفا عنه». لهذا دغه ترک حجة نسي کیدلای.

اهمه مسئله: کفارة الظهار د میت له جانبه یو مسلمه مسئله ده، او ډیرو کتابونو کې هم لیکلي دي، چې د میت کفاره ظهار باید وارث اداء کړي، او سره لدې چې هم دغو کتابونو کې لیکلي دي، چې په مرګ د احدهما باندي کفارة الظهار ساقطیږي، دغه دواړې خبرې سره ټکر دي، د تحقیق په بنیاد سقوط د کفارة الظهار راجح معلومیږي؛ مګر له ډیره وخته د خلکو عمل ورباندي راغلی دی، لهذا تر نه کولو یې کول بهتر بولم.

که کوم چا وضاحت غوښت، د هغو لپاره مختصر عبارت او حوالې نقل کوم، د تفصیل موضع نه ده.

هغه عبارت: چې د نارینه مړي له جانبه د کفارة الظهار د اداء کولو اثبات کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

والثاني : أن الكفارات كلها واجبة على التراخي ، هو الصحيح من مذهب اصحابنا في الامر المطلق عن الوقت حتى لا يأثم بالتأخيرعن اول أوقات الإمكان، ويكون موديا لا قاضياً........ ولو تبرع عنه ورثته جاز عنه في الاطعام والكسوة، و أطعموا في كفارة اليمين عشرة مساكين او كسوتهم، و في كفارة الظهار والافطار اطعموا ستين مسكينا، ولا يجبرون عليه، ولا يجوز ان يعتقوا عنه؛ لان التبرع بالاعتاق عن الغير لا يصح ، ولا ان يصوموا عنه؛ لانه عبادة بدنية محضة فلا تجري فيه النيابة. بدائع الصنائع (۲۵۱/٤). كتاب الكفارات- فصل في كيفيت الوجوب، و هكذا في رد المحتار ، و بحر الحرائق، و منحة الخالق ، و منة الجليل.

او هغه عبارت چې د كفارة الظهار نفي كوي، او وايي: په مرگ د احد الزوجين سره كفاره ساقطيږي:

و اما بيان ما ينتهي به حكم الظهار او يبطل، فحكم الظار ينتهي بموت احد الزوجين ، لبطلان محل حكم الظهار ، ولا يتصور بقاء الشيء في غير محله، آه. بدائع الصنائع كتاب الظهار – فصل في ما ينتهي به حكم الظهار - (۵/۱۹).

الكفارة انما تجب على المظاهر اذا قصد وطئها بعد الظهار، وان رضا ان تكون محرمة عليه بالظهار، ولا يعزم على وطئها لم تجب عليه الكفارة...... و كذا لو مات احدهما بعد العزم كذا في الينا بيع، الفتاوى الهندية – الباب العاشر في الكفارة – (۱/۵۳۸).

(c) ketabton.com: The Digital Library

وتكلم العلماء رحمهم الله تعالى في سبب وجوب الكفارة........ والمحققون من اصحابنا رحمهم الله تعالى قالوا سبب وجوبها العود وحده، و هذا القول اقرب الى الفقه.......... ولو دعا ثم بدا له أن لا يطئها سقطت الكفارة فكانها تجب عندنا غير مستقرة، ولهذا سقط بموته و بموتها؛ لان الكفارة تجب بالعزم عندنا وما بالعزم تجب غير مستقرة ؛ لأن العزم يرد عليه النقض والفسخ ، المحيط البرهاني – الفصل الثالث والعشرون – مسائل الظهار – (٥/١٩٢). والله اعلم و أتم و أكمل.

مهمه مسئله: په كفارة القتل كې هم د علماء كرامو اختلاف دى؛ مگر احتياط پدې كې دى، چې كفاره ادا كړي، او هم دغه ادا كيدل له ډيره وخته د علماء كرامو معمول به ده.

لهذا هر كس يې بلا ترده ادا كړي. د تفصيل مقام نه دى. دغه ډول هغه موركۍ چې خپل زوى يې لاندې كړى وي، او په خپل ژوند كې كفاره نوي ادا كړې، د هغې له جانب څخه هم بايد ادا سي.

د كلام خلاصه دا ده: چې حيله اسقاط د ذمې د فراغت يوه طريقه ده، كه يو شيء حرام وي، د هغه د وصول لپاره طريقه هم حرامه ده. او كه يو شيء حلال وي، د هغه لپاره طريقه جوړول هم حلال كار دى، يعني: اسبابو لره حكم د مقاصدو وي، نو په حليه اسقاط كې مقصود د مړي ذمه فارغه كول دي، او له الله جل جلاله څخه د مړي بخشش او خلاصون دى، لهذا دغه فراغت د ذمې د مسلمان د بنده له حق څخه او يا د الله ﷻ له حق څخه مستحب او مستحسن عمل دى، نو د دغه عمل لپاره چم او طريقه جوړول هم مستحب او مستحسن عمل دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې طريقې کيفيت داسې دی، کوم وخت چې انسان مړ سي، که يې وصيت کړی ؤ، او مال يې هم پاته ؤ، د ده پر وارثانو باندي په درېيمه د مال کې وصيت نافذ کول واجب دی، دغه اسقاط واجب ده، وارثان حاضر وي، او که غائب وي، صغيران وي، او که کبيران وي، صغير او غائب تغير نسي ورکولای.

او که يې وصيت نه ؤ کړی، او مال يې پاته ؤ، بيا که بعض غائب ؤ، او يا کوچنيان ؤ، هغه غټان به بالفعل دغه اسقاط له خپلې حصې وکړي.

او که يې مال نه ؤ پاته، بيا صغير او غائب فرق نه کوي، حاضر به له خپل مال څخه اسقاط پسې وکړي.

که ميت نارينه و، دوولس کاله به د ده له عمر څخه د کوچنيوالي کاټ کړي. او که ميت ښځينه ؤ، نه کاله عمر به يې د کوچنيوالي ځيني کاټ کړی. د دې نور عمر به يې حساب د لمونځونو، روژو او وغيره وکړي. لمونځونه له وترو سره د ورځې ۶ شپاږ لمونځونه دي، د مياشتې ۱۸۰يو سل و اتيا دي، او د کال ۲۱۶۰دوه زره يو سل او شپېته دي، د هر لمانځه او روژې فديه احتياطا دوه کېلو غنم او يا د غنمو قيمت دی.

مثلا: مرده پنځوس کلن دی، او روپۍ ۵۰۰۰۰پنځوس زره دي، نو دوولس کاله ځيني کاټ کړه، اته ديرش کاله پاته سوو، د اته ديرش کاله ۸۲۰۸۰دوه اتيا زره اتيا لمونځونه کيږي.

غنم فرضا په سل روپۍ کيلو دی، نو فديه يې ۲۰۰دوه سوه روپۍ سوه، نو ۵۰۰۰۰پنځوس زره روپۍ ۲۵۰دوه نيم سوه فديې کيږي، يعني دغه پنځوس زره روپۍ چې يوه کس ته ورکړې، د دوه نيم سوه لمونځونو فديه ادا سوه. نو تقريبا په ۳۲۸درې سوه اته ويشت قبضه باندي، د ټولو لمونځونو فديه ادا سوه. وارث به خپله دغه روپۍ را واخلي، او يا به يو په اسقاط پوه شخص وکيل کړي، او يا به مولوي صاحب يو نا پوه کس په وکالت پوه کړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

پداسې طريقه باندې چې وارث به ورته ووايي: چې هر ځل فقير ته په ور کولو کې ته زما وکيل يئ، او په هر ځل له فقير څخه په قبض کولو کې ته زما استازی يئ؛ ځکه دغه وکيل به قبض د موکل لپاره کوي. که يې د ځان لپاره قبض کړي، بيا خو دغه وکيل د مال مالک سو، او وکيل اجنبي دی، د اجنبي ورکړه په قول صحيح باندي جائز نه ده.

دا شرائط به موجود وي: چې په ناستو خلکو کې به کوچنی نه وي، لېونی به نه وي، مرېيی به نه وي، د مړي وارث به نه وي، کافر به نه وي، معتو بې عقل به نه وي، غني/مالداره به نه وي، که بالفرض غني يا وارث موجود وي، په حساب کې به يې نه شماري، او دغه ورکړه به د ملکيت په توګه وي، هزل او مسخرې به نه وي، د ورکونکي به هم دغه عقيده وي، چې دغه مال زما ملک سو، خو په خپل اختيار تبرعا او نيکي له ميت سره په ورکړه کې کوم، او دغه مال که د وارث خپل نه ؤ، له بل چا څخه به يې په خواست نه را اخلي، بلکې په قرض به يې را اخلي، نو پدغه طرېقه باندي به يو ځل د لمونځونو فديه ورکړي.

دوهم: بيا به د روژې فديه ورکړي، درېيم: بيا به د روژې کفاره ورکړي، د روژې کفاره شپېته قبضه غواړي، که په مجلس کې کسان کم وي، په يوه قول باندي په دوهم ځل ورکړه هم صحيح کيږي، دا قول د هدايې د مولانا صاحب رحمة الله عليه دی، او په بل قول باندي بيا نه صحيح کيږي، احتياط هم پدغه قول کې دی، نو بيا دې له مجلس څخه خارج خلکو ته ورکړي، لکه: څنګه چې زمونږ په علاقه کې رواج دی، چې هغه پاته روپۍ د کفارو په اسقاط کې و زنانه وو ته او يا ماشومانو ته ورکوي، او دا احسنه طرېقه ده.

څلورم: بيا به يې په کفاره کې د قسمونو ورکړي، چې دا بيا لس قبضه غواړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم: بیا به یې په کفاره د قتل خطاء کې ورکړي.
شپږم: بیا به یې په کفاره د ظهار کې ورکړي.
اووم: بیا به یې په کفاره د ټولو حقوقو شرعیه و کې ورکړي، مثلا: اختری، صدقة الفطر، زکوة او وغیره.

اول: اسقاط نماز است - ثاني: اسقاط روزه رمضان.

دور ثالث کفاره رمضان - شد کفاره ظهار رابع دان.

شصت قبض شرط است در این دو جا - اگر خواهی گردن میت رها.

بار پنجم گردن ایمان را - شرط در این ده قبض شد ای جانما.

بار ششم گردن اسقاط را - از حقوق جملها شاید رها.

لدې وروسته به د جنازې لمونځ وکړي، له لمانځه وروسته که صفونه مات سي، او خلک کښیني دعا دې وکړي، او یا قرأت ووایي هم، هیڅ پروا نلري، بلکې ودې کړئ، بیا دې میت دفن کړي، له هغه وروسته د میت و سرته دې سورت البقرة اول آیاتونه ووایي، او د میت د قبر پای ته دې د سورت البقرة آخیري آیاتونه ووایي، له هغه وروسته دې په ولاړه باندي دعاء وکړي، او ډیرې دعاګانې دې وکړي، له هغه وروسته که یو څوک خیرات کوي، مه یې منع کوئ؛ ځکه خیرات یو مستحب عمل دی، هر وخت کیدلای سي، معین وخت نلري، له هغه وروسته بیا تعزیي مراسم اده کیږي.
مقصد مې دا دی: چې اسقاط خیرات او دعاګانې په افغانانو کې مروجې دي، بلکل د شریعت او مذهب سره موافق دي، هیڅ شک او تردد پکې نسته، د نورو قومونو په څیر لکه: سندیان او پنجابیان او وغیره، مونږ علم نه په لرو، چې په دوی کې کوم ډول مروج دي. لهذا زمونږ اسقاط مروج

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستحب او مستحسن عمل دی، هيڅ وخت بايد څوک سستي او کاهلي پکې ونکړې.
او دغه هره خبره ما له خپلو معتبرو کتابونوڅخه را اخيستې ده، له ځان څخه مې يوه مسئله هم نده ليکلې، د اختصار له کبله مې د هغو کتابونو عبارتونه ندي را اخيستي، ځکه کتاب پرې مفصل کيږي.

والسلام مع الاحترام
اللهم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعه، و ارنا الباطل اجتنابه.
آمين يا رب العالمين.

حرره فداء محمد المعصومي غفر له الباري و لوالديه و لكافةالمؤمنين، آمين.
۱٤٤٥/رمضان البارك/۲۹

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library